Редакційна колегія:
БОНДАР В.О.
(голова)
ВОРОНОВА Л.В.
ГРЕБЕНИК Н.І.
КАНДИБКА О.М.
КІРЕЄВ О.І.
КРАВЕЦЬ В.М.
КРОТЮК В.Л.
ЛИСИЦЬКИЙ В.І.
МАТВІЄНКО В.П.
МОРОЗ А.М.
ПАТРИКАЦ Л.М.
(зав.редакцією — головний редактор)
РАЄВСЬКИЙ К.Є.
САВЛУК М.І.
СТЕПАНЕНКО А.І.
ЧЕРНИК І.П.
ШАРОВ О.М.

Номер підготовлено
редакцією періодичних видань НБУ

Головний редактор
ПАТРИКАЦ Л.М.

Заступник головного редактора
КРОХМАЛЮК Д.І.

Відділ монетарної політики
Редактор відділу **ПАПУША А.В.**

Відділ бухгалтерського обліку,
розрахунків та інформаційно-
програмного забезпечення
Редактор відділу **КОМПАНІЄЦЬ С.О.**

Відділ валютного регулювання
та міжнародних банківських зв'язків
Редактор відділу **БАКУН О.В.**

Відділ економіки, законодавчого забезпечення, банківського нагляду
та комерційних банків

Оглядач фондового ринку **НАУМЕНКО В.О.**

Головний художник
КОЗИЦЬКА С.Г.

Відділ реклами і розповсюдження
Редактор відділу **В'ЮНСКОВСЬКИЙ М.І.**

Літературний редактор **КУХАРЧУК М.В.**

Коректори
СІЛЬВЕРСТОВА А.І., ГОРБАНЬ Н.В.

Комп'ютерний набір
ЛИТВИНОВА Н.В.

Фотокореспондент
НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С.

Адреса редакції:
просп. Науки, 7, Київ-028, 252028, Україна
тел./факс: (044) 264-96-25
тел.: (044) 267-39-44

Реєстраційне свідоцтво КВ № 691

Передплатний індекс 74132

Дизайн, кольороподіл і друк
БЛІЦ ПРИНТ
Поліграфічний центр ТОВ "Фірма НТ-Фарміка-БЛІЦ-ФОРМ"

тел.: (044) 441-89-19

Комп'ютерна верстка
СЕРЬОДКІН В.К.
Дизайн 1-ї сторінки обкладинки
РЯБЕЦЬ В.М.

Технічний редактор
ЦЮРА В.В.

Умовн. друк. арк. 8.0
Підписано до друку 22.01.1999 р.

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі, посилання на "Вісник Національного банку України" обов'язкове.
Редакція може публікувати матеріали в порядку обговорення, не поділяючи думку автора.
Відповідальність за точність викладених фактів несе автор.
Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних матеріалів.

© Вісник Національного банку України, 1999

Вісник
Національного банку України

Щомісячний науково-практичний журнал
Національного банку України
Видається з березня 1995 року

№1 (35) січень 1999

ЗМІСТ

МАКРОЕКОНОМІКА	3	М.Савлук	Грошово-кредитна політика Національного банку України та оцінка її ефективності
ВАЛЮТНИЙ РИНОК	8	О.Шаров	Деякі уроки валютної кризи
	10	Т.Мусієнко	Проблеми курсоутворення в Україні
	13		Загальний зовнішній довгостроковий борг України
	14		Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за листопад 1998 року)
	16		Інформація за результатами торгів доларами США, німецькими марками на Українській міжбанківській валютній біржі у листопаді 1998 року
	16		Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за листопад 1998 року)
СВІТОВА ЕКОНОМІКА	17	В.Вовчак	Перспективи світової економіки у контексті запровадження євро
ФОНДОВИЙ РИНОК	20	К.Швабій	Політику уряду щодо ОВДП переглянуто
	21	В.Науменко	Світові фінанси: то злет, то падіння
	23		Результати аукціонів із розміщення облігацій внутрішньої державної позики за січень — листопад 1998 р.
	24		Результати аукціонів із розміщення облігацій внутрішньої державної позики, проведених у листопаді 1998 р.
	24		Сума облігацій внутрішньої державної позики, що перебувають в обігу (на 1 грудня 1998 р.)
ЗАКОНОТВОРЕННЯ	25	В.Кравець	Потрібен закон про банківську таємницю
МОНЕТИ УКРАЇНИ	26		Про введення в обіг ювілейної монети "50-річчя Загальної декларації прав людини"
ЕКОНОМІЧНА РЕФОРМА	27	І.Продан	Зростання вартості акцій завдяки зміні структури капіталу
	29	В.Лисицький, А.Камінський	Імена переможців названо
ХРОНІКА	30		Візит в Україну Джорджа Сороса

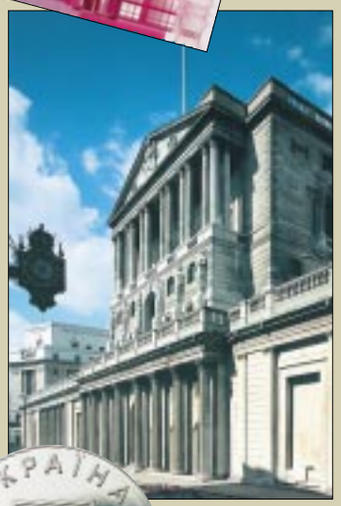

БАНКІВСЬКА БЕЗПЕКА	**31**	**І.Івченко, А.Смєлков**	Пароль — це дуже просто, але...
МІЖНАРОДНІ БАНКІВСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ	**33**	**О.Сліпушко**	Україна й Угорщина: шляхи співпраці
ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА	**34**	**М.Ільїн**	Кадрове забезпечення банківської системи України
	37	**О.Бакун**	За європейським зразком
ЛІТОПИС БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ	**38**	**А.Черняк, А.Папуша**	Нагороди України
НАГЛЯД ТА АУДИТ	**41**	**О.Тищенко, О.Назаренко**	Взаємовідносини Банку Англії з аудиторами та звітуючими ревізорами
ІНФОРМАЦІЙНЕ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	**43**	**Г.Савчук, Т.Ґедзь**	Реформування банківської звітності
	47	**В.Андрійчук, В.Костюк**	Виходимо у світ через Internet
ФІНАНСОВИЙ РИНОК	**49**	**Д.Гладких**	Залучені кошти комерційних банків: структура і динаміка зростання
	51	**Н.Шелудько**	Деякі аспекти механізму комерційного кредитування
	55		Середня процентна ставка за кредитами Національного банку України, наданими комерційним банкам у 1998 р. та листопаді 1998 р.
	55		Механізми та обсяги рефінансування Національним банком України комерційних банків у 1998 р. та листопаді 1998 р.
	55		Процентні ставки комерційних банків за кредитами та депозитами у національній валюті у листопаді 1998 р.
	55		Темпи зростання грошової маси у січні — листопаді 1998 року
БАНКІВСЬКА СТАТИСТИКА	**56**	**Л.Свистун**	Інформаційне забезпечення побудови рейтингів у банківській діяльності: потреби споживачів та об'єктивність оцінок
КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ	**58**	**М.Перешибкін**	Банк у регіоні
	59		Динаміка фінансового стану банків України на 1 грудня 1998 р.
	60	**О.Нємой, Є.Панченко**	Модель функціонування регіональної мережі комерційного банку в Україні
	63		Зміни і доповнення до "Офіційного списку комерційних банків України та переліку операцій, на право здійснення яких комерційні банки отримали ліцензію Національного банку України", внесені за період із 11 листопада по 10 грудня 1998 р.
	63		Банки, вилучені з Книги реєстрації банків, валютних бірж та інших фінансово-кредитних установ у листопаді 1998 р.
	64		Кількість банків, які одержали ліцензію НБУ на проведення операцій

Компетентно /

Грошово-кредитна політика Національного банку України та оцінка її ефективності

Чим триваліша криза в реальній економіці, тим частіше причини цього явища шукають поза її межами, зокрема у грошово-кредитній політиці центрального банку.

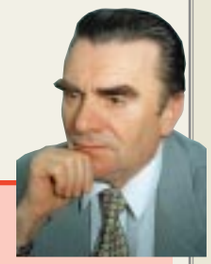

Михайло Савлук

Доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки

ЧИ Є ПІДСТАВИ ШУКАТИ ПРИЧИНИ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ В МОНЕТАРНІЙ ПОЛІТИЦІ?

У гальмуванні економічного зростання в Україні рестрикційну монетарну політику звинувачували не раз. Проте від серпня 1998 року — із загостренням фінансової кризи — нарікання почастішали: з гострою критикою виступили Президент України Л.Д.Кучма, його радник з економічних питань А.С.Гальчинський, такий серйозний дослідник фінансових проблем, як академік І.І.Лукінов, народні депутати. На найвищому рівні державного керівництва точаться розмови про необхідність емісійних вливань в економіку, переорієнтацію монетарної політики, оскільки, мовляв, головна ідея цієї політики не спрацювала і її слід оновити.

Спроби звинуватити в економічній кризі монетарну політику сьогодні особливо небезпечні. Напередодні президентських виборів вони набувають політичного забарвлення. Заради короткочасного ефекту та досягнення певних політичних цілей у нинішній складній ситуації легко піти на такі кроки, як заміна керівництва Національного банку, зміна статусу НБУ з підпорядкуванням його уряду, переорієнтація цілей грошово-кредитної політики тощо. Але наслідки таких організаційно-правових пертурбацій можуть виявитися негативними для економіки.

Намагання пов'язати стагнацію суспільного виробництва з монетарною політикою небезпечні ще й тим, що відвертають громадську увагу від справжніх причин цього явища. Адже корені негараздів — у самій сфері виробництва, у вкрай повільній її трансформації. Перекладаючи із хворої голови на здорову, можна, звісно, послабити вину й відповідальність державних структур і політичних сил, чий прямий обов'язок усувати ці причини і забезпечувати економічне зростання. Та результати будуть невтішними: зробивши "крайнім" НБУ та отримавши певні політичні дивіденди, ці сили продовжуватимуть вести свою малоефективну економічну політику.

У посланні Президента до Верховної Ради України від 19 листопада 1998 року Л.Д.Кучма не ставить під сумнів необхідність стабільності гривні, збереження широких повноважень НБУ та нинішнього його керівництва. Президент лише пропонує скоригувати грошово-кредитну політику з тим, щоб переорієнтувати емісійні ресурси НБУ "із суто спекулятивної сфери, яка сформувалася на базі механізмів запозичень облігацій внутрішньої державної позики, у реальну економіку" [1]. Але вирішити це завдання, як зазначено у посланні Президента, можна лише через механізм скорочення дефіциту державного бюджету.

> ***Намагання відшукати причини стагнації суспільного виробництва у монетарній політиці сьогодні небезпечні, адже відволікають громадську думку від справжніх причин цього явища***

Дефіцит за нинішнього стану економіки надмірно великий. Для його покриття передбачено мобілізовувати кошти на грошовому ринку, здійснити емісію центрального банку незалежно від волі останнього. Уряд в особі Міністерства фінансів, яке відповідає за монетизацію бюджетного дефіциту, може запропонувати найвигідніші умови купівлі грошей на грошовому ринку, мобілізувавши таким чином основну масу наявних там коштів, і витіснити з нього інших суб'єктів, передусім представників реальної економіки, які не витримають такої конкуренції. Центральний банк ні в економічному, ні в політичному аспекті не в змозі запобігти "оголенню" грошового ринку урядом. Тому в надмірній концентрації грошових потоків на обслуговуванні бюджетного дефіциту винен не НБУ, а ті державні структури, які не спромоглися забезпечити його помірний обсяг.

Якби Національний банк, приставши на пропозицію критиків, істотно знизив норму облікової ставки, йому довелося б відмовитися від операцій з ОВДП на первинному ринку. Інакше тиск на нього з боку уряду посилився б: дешеві емісійні ресурси НБУ виявилися б великою спокусою для відповідальних за бюджет структур. Відмова НБУ від операцій на первинному ринку ОВДП, у свою чергу, ще більше ускладнила б монетизацію бюджетного дефіциту — знизилась би привабливість ОВДП для резидентів та нерезидентів, звузився б вторинний ринок. Загострилися б суперечності між НБУ, відповідальними за державний бюджет урядовими структурами, Верховною Радою. Отож марно сподіватися, що за допомогою зазначених заходів Національному банку вдалося б переорієнтувати ресурс грошового ринку в реальну економіку, а відтак не гоже і картати його — фактично за те, що утримався від хибного кроку.

ЧИ ВИПРАВДАЛА СЕБЕ СУЧАСНА МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА?

Серед аргументів, які наводять опоненти НБУ, найбільшої уваги заслуговує теза про те, що основний постулат грошово-кредитної політики НБУ — стабільні гроші повинні забезпечити стабільну економіку — не спрацював, і тому його слід замінити іншим: лише стабільна економіка може забезпечити реальну стабільність грошей [2]. Ця теза по суті означає переорієнтування цілей грошово-кредитної політики зі стабілізації національних грошей на економічне зростання. Інакше кажучи, спершу необхідно спрямувати зусилля на піднесення суспільного виробництва (на це має працювати і монетарна політика), а вже потім, на новій основі, забезпечувати сталість гривні.

На перший погляд такий підхід здається логічним і реалістичним, але не

будемо поспішати з висновком. Щоб з'ясувати суть проблеми, глибше проаналізуємо цілі грошово-кредитної політики, їх динаміку та структуру.

Автори класичних підручників із макроекономіки та банківської справи серед стратегічних цілей грошово-кредитної політики ключовими визначають три: економічне зростання, висока зайнятість та стабілізація цін, тобто стабілізація внутрішньої вартості грошей. Перші дві цілі збігаються — вони безпосередньо пов'язані зі зростанням виробництва. Третя сприяє розвитку виробництва лише у довгостроковій перспективі: сталі гроші стимулюють інвестиційну активність, розширюють платоспроможний попит тощо. Але в короткі проміжки часу стабілізація грошей стримуватиме зростання зайнятості, підприємницьку активність та розвиток виробництва, оскільки скорочуватиметься маса грошей, падатимуть платоспроможний попит та інвестиційна активність. Тобто у короткостроковому періоді неминуче виникає конфлікт цілей грошово-кредитної політики. Нині Україна якраз його й переживає. Тому вибір цілей, зміна чи узгодження їх спрямування є сьогодні чи не найскладнішими завданнями економічної політики загалом і монетарної зокрема.

Отже, потрібно чітко визначитися:

◆ чи була помилковою монетарна політика, спрямована на стабілізацію цін та грошей, якої дотримувались уряд та НБУ з 1994 року;

◆ чи цієї мети досягнуто і потрібна інша, актуальна для сучасних умов ціль;

◆ чи, можливо, її ще не вичерпано і вона й надалі лишається гідним орієнтиром для монетарної політики держави?

Є всі підстави стверджувати, що стабілізація цін та грошей як стратегічна ціль монетарної політики 1994 року була обрана правильно; реалізуючи її, ми отримали позитивні результати, хоча й доклали величезних зусиль.

Правильність вибору стратегічної мети підтверджується зокрема тим, що вона не була продуктом кабінетних теоретизувань групи "монетаристів" — її продиктувала сама дійсність. Стабілізаційна за метою нинішня монетарна політика становила єдину альтернативу тій, що проводилася у 1991—1993 рр. Як відомо, попередня політика стратегічно спрямовувалася на підтримку вітчизняного виробника, а отже — зростання виробництва. Проте її наслідком стали нечувана за мирних умов гіперінфляція (понад 10 000% за 1993 рік) та катастрофічне падіння виробництва. Сьогодні навіть важко уявити, що сталося б з Україною, якби в 1994 році монетарну політику не переорієнтували на стабілізацію.

Те, що Україна у 1994 році не помилилася у виборі стабілізаційної цілі, підтверджує і досвід інших країн. Світова економічна історія не знає прикладів тривалого економічного зростання за відсутності стабільних грошей. Лише країни, яким удавалося запровадити повноцінні стабільні гроші, добилися значних економічних успіхів. Яскравим прикладом щодо цього є Росія кінця XIX століття. Тривалий час вона була однією із найвідсталіших країн світу. Та запровадивши у ході грошової реформи 1895—1897 рр. стабільні гроші на золотій основі, Росія швидко досягла економічного піднесення. Ввести повноцінні гроші у відсталій аграрній країні, якою була на той час Російська імперія, — завдання надзвичайно складне. Проте уряд Росії успішно з ним справився: позичив багато золота за кордоном і запровадив систему золотомонетного стандарту, створивши сприятливі монетарні умови для розвитку економіки. Її комплексно і послідовно реформували на ринково-капіталістичних засадах, і врешті жертви, на які довелося піти задля їх створення, повністю компенсувалися.

Якби НБУ істотно знизив норму облікової ставки, як пропонують критики, йому довелось би відмовитися від операцій з ОВДП на первинному ринку

Україна, як і Росія кінця XIX століття, також досягла значних успіхів у стабілізації грошей, хоча й не на золотій основі, і всупереч реальному стану економіки та державних фінансів. Для досягнення мети перевагу тут надавали зовнішнім запозиченням. Проте в Україні, на жаль, не скористалися створеними сприятливими передумовами і до економічного підйому справа не дійшла. Отож замість того, щоб нарікати, що стабільні гроші у нас "не спрацювали" і не забезпечили зростання економіки, та картати НБУ за "штучно підтримувану" сталість гривні, слід нарешті з'ясувати, чому у нашій державі, яка мала досить розвинуті структуру і механізми впливу на економіку, не використано сприятливих монетарних передумов для забезпечення економічного зростання. Не давши вичерпної відповіді на це запитання, легко знову впасти у крайнощі: досі ми надміру надіялися на стабілізацію грошей як фактор економічного зростання — тепер вважатимемо панацеєю емісійні можливості центрального банку.

Досвід грошово-кредитної політики, яку проводили в Україні у 1991—1993 та 1994—1998 рр. (етапи, як бачимо, відрізняються), дає підстави для висновку про те, що ефективність вжитих в умовах слабо трансформованої перехідної економіки монетарних заходів виявилася вкрай низькою: не тільки експансійна, а й рестрикційна політика як така не забезпечила очікуваного економічного зростання. Це зумовлено тим, що структура української економіки майже не змінилася, лишилася інертною щодо ринкових механізмів і дуже слабко реагувала на застосування інструментів грошово-кредитної політики, причому реакція була несподіваною:

◆ при експансійній політиці прискорено згорталося виробництво і зростали ціни, наслідком чого стала гіперінфляція;

◆ при рестрикційній зростала натуралізація економічних відносин, супроводжувана уповільненням згортання виробництва, наслідком чого стала широкомасштабна платіжна криза, яка перетворилася на додаткове гальмо економічного зростання.

Отже, власний досвід переконливо підтверджує, що причини хронічної економічної кризи слід шукати не в монетарній, а в загальноекономічній політиці держави, яка не забезпечила адекватної ринковій трансформації реальної економіки і насамперед належної структурної її перебудови.

ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ РОЗРИВ

За роки незалежності структура української економіки, особливо в аспекті суспільно-відтворювального призначення продукції, яка виробляється, не тільки не наблизилася до ринкових стандартів розвинутих країн, а навпаки — погіршилася, навіть порівняно зі структурою економіки колишнього СРСР. Це зумовлено тим, що згортання виробництва насамперед зачепило легку і переробну промисловість, сферу послуг та інші галузі, які працюють на споживчий ринок. Зазначені підприємства найбільше потерпають від руйнувань та втрат внаслідок невдало проведеної приватизації, розриву виробничих зв'язків із партнерами з колишніх республік Радянського Союзу. Їх першими позбавили державної підтримки. Оскільки обладнання та технологічні системи підприємств цих галузей були застарілими, вироблена ними продукція виявилася неконкурентоспроможною не те що на світовому — навіть на внутрішньому ринку. Внаслідок останній став легкою здобиччю імпортерів іноземних товарів, а становище з виробництвом товарів народного спо-

живання ще більше погіршилося. Водночас значна кількість платників податків перестала підживлювати бюджет, багато працівників опинилося без роботи, а на продукцію деяких галузей відчутно знизився попит.

Зупинити всі ці процеси заходами грошово-кредитної політики не було змоги. У світовій практиці для вирішення таких завдань вдаються до заходів так званої структурної політики, яку держава проводить паралельно із грошово-кредитною, координуючи регулятивні заходи у виробничій та монетарній сферах. В Україні, на жаль, далі загальних розмов про необхідність реструктуризації економіки справа не пішла.

Затримка зі структурною перебудовою економіки призвела до істотного розриву механізмів зв'язку сфер реальної економіки та фінансово-банківської. Остання досить успішно трансформувалася (до речі, зусиллями держави) в ринковому напрямку і зараз має широкий набір структур, методів та інструментів, які функціонують на ринкових засадах, згідно з принципами ринкової економіки. Проте переважна більшість суб'єктів реальної економіки, теж за активного державного втручання, приречена, як і раніше, функціонувати на засадах командної економіки і не спроможна адекватно реагувати на регулятивні імпульси фінансово-банківської сфери та монетарної політики. Розрив набув катастрофічних масштабів, і це однаково шкідливо як для реальної економіки, так і для фінансово-банківської системи. Вкрай інертна, затратна, технічно і технологічно відстала, інвестиційно неприваблива реальна економіка задихається без зовнішнього дотування, яке раніше здійснювала держава через пристосовану для цього фінансово-банківську систему. А сучасна фінансово-банківська система ринкового типу, не маючи адекватної за характером функціонування економіки, не одержуючи від неї необхідних "поживних соків", змушена працювати на самовиживання, орієнтуючись насамперед на високодохідні спекулятивні операції, у тому числі з державними цінними паперами, а не на обслуговування реальної економіки. Спроби примусити цю систему працювати в сучасних умовах інакше неминуче призведуть до її повного паралічу, і тоді доведеться трансформувати її у зворотному напрямі.

Як на фоні розриву двох сфер економіки сприймаються пропозиції щодо зміни цілей монетарної політики? На нашу думку, це добре завуальована спроба шляхом "відкату" повернути фінансово-банківську систему з досягнутих нею позицій ринкової трансформації на старі рубежі, ліквідувати розрив, що утворився, пристосувавши її до обслуговування застарілої структури реальної економіки. Цим пояснюються і пропозиції націоналізувати великі банки, зокрема банк "Україна", і небажання реструктуризувати Ощадний банк у напрямі його комерціалізації, і впертий опір подальшій ринковій трансформації банківської системи, красномовним проявом чого є надмірне зволікання із прийняттям Верховною Радою Закону "Про Національний банк України" та нової редакції Закону "Про банки і банківську діяльність", і безперервний адміністративний тиск на банки з метою примусити їх латати дірки у державних фінансах тощо.

Причини хронічної економічної кризи слід шукати не в монетарній, а в загальноекономічній політиці держави, яка не забезпечила адекватної ринковій трансформації реальної економіки

Якщо прибічники такого шляху подолання розриву між сферами економіки переможуть, це призведе до істотного відходу від ринкових реформ і матиме для України катастрофічні наслідки. Тому вихід із ситуації, що склалася, слід шукати лише у прискоренні реструктуризації реальної економіки, у "підтягуванні" її до того рівня ринкової трансформації, якого вдалося досягнути у фінансово-банківській сфері.

ЧИ ВСТИГНЕМО РЕСТРУКТУРИЗУВАТИ СУСПІЛЬНЕ ВИРОБНИЦТВО?

Проблема ліквідації трансформаційного розриву має не тільки змістовий аспект (правильний вибір напряму дій), а й часовий. Зазначений розрив досягнув критичного рівня, і Україна вже не має часу для поступового його подолання — через реструктуризацію виробництва шляхом відновлення діяльності підприємств у межах попередньої структури з одночасною адаптацією її до ринкових умов. Це — процес, який вимагає тривалого часу і значних інвестицій. Єдиним **реальним** шляхом вирішення цього завдання є **прискорений розвиток малого і середнього бізнесу.**

Вибір такого шляху не означає, що не відновлюватиметься виробництво на середніх і великих підприємствах, більшість із яких сьогодні майже не працює. Обидва завдання є важливими, і вирішувати їх треба одночасно. Але відновлення діяльності вітчизняних підприємств слід розцінювати як стратегічне завдання на середньо- і довгострокову перспективу, розв'язання якого залежатиме від накопичення внутрішніх інвестиційних ресурсів країни чи залучення іноземних. Форсування ж розвитку малого й середнього бізнесу слід розглядати як стратегічне завдання поточного моменту, оскільки для його вирішення Україна вже зараз має достатні ресурси.

Річ у тім, що підприємства малого й середнього бізнесу, як правило, мають малу капіталомісткість, високу швидкість обороту капіталу, високу ефективність виробництва і коротку окупність затрат. Отож можна забезпечити прискорений розвиток мережі цих підприємств при мінімальних вкладеннях фінансового капіталу, якого в Україні обмаль. Усі інші передумови для форсування розвитку малого й середнього бізнесу — вільна висококваліфікована робоча сила, сприятливі природні умови, незайняті виробничі площі, достатні сировинні та енергетичні ресурси тощо — у нас є.

На жаль, ці широкі можливості та сприятливі умови досі не використано — мале й середнє підприємництво в нас не набуло належного розвитку. Понад те — за період проведення політики економічної стабілізації воно порівняно з 1991—1993 роками навіть деградувало. Досить сказати, що в Польщі, яка серед постсоціалістичних країн Східної й Центральної Європи досягла найбільших успіхів у реструктуризації виробництва та в розвитку економіки, нині функціонує 2.0 мільйона малих і середніх підприємств, де зайнято близько 40% усього працездатного населення країни. В Україні ж створено лише 150.0 тисяч таких підприємств (а реально працює ще менше), і на них зайнято приблизно 5—6% працездатного населення. Характерно, що у високорозвинутих країнах Західної Європи (Німеччині, Франції, Великобританії та інших) рівень зайнятості населення у середньому та малому бізнесі ще вищий, ніж у Польщі. Та якби Україна за час незалежності досягла у цій сфері хоча б рівня Польщі, ми б давно подолали спад суспільного виробництва та вирішили багато інших болючих питань: бюджетних, інвестиційних, соціальних, валютних, монетарних тощо. Чи не тому ми втратили переваги, які мали перед іншими країнами на старті ринкових реформ? Чи не тому так довго відстаємо в економічному розвитку від більшості з цих країн? Чи не тому не виправдалися надії урядових структур на те, що стабільні гроші забезпечать економічне зростання?

Отже, форсування розвитку малого і середнього бізнесу — це єдиний надійний шлях швидкої реструктуризації суспільного виробництва до рівня, який дасть змогу ліквідувати трансформаційний розрив між реальною економікою та фінансово-банківською сферою, створити достатні передумови, в тому числі інвестиційні та монетарні, для відродження і розвитку великого бізнесу.

РОЗВИТОК МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ВИРІШЕННЯ МОНЕТАРНИХ ПРОБЛЕМ

Розвиток малого й середнього бізнесу різнобічно і досить ефективно вплине на стан державних фінансів, банківської системи та монетарної сфери в цілому. Він дасть змогу не лише підняти рівень реструктуризації реальної економіки до рівня фінансово-банківської сфери, а й істотно поліпшити стан та забезпечити подальшу ринкову трансформацію останньої.

По-перше, відкриються широкі можливості для збільшення попиту на національні гроші. Зростання виробництва товарів та послуг у сфері малого й середнього бізнесу зумовить додаткову потребу в касових залишках грошей. Ця потреба зростатиме ще й тому, що розвиток малого бізнесу активізує фінанси сімейних господарств, — вони відчують зацікавленість і сенс у нарощуванні сімейних заощаджень. Процеси формування заощаджень та інвестування у межах окремих підприємств малого бізнесу тісно переплітаються, що надає їм високої ефективності та дієвості. Це істотно розширить економічне підгрунтя для додаткової емісії грошей центральним банком та зростання емісійного доходу держави без інфляційних наслідків.

По-друге, форсований розвиток малого й середнього бізнесу сприятиме оздоровленню державних фінансів, збалансуванню державного бюджету, скороченню його дефіциту. З одного боку, завдяки зростанню кількості платників податків швидше наповнюватиметься дохідна частина державного бюджету. З другого, завдяки залученню до малого та середнього бізнесу значної кількості безробітних знизяться бюджетні витрати на допомогу безробітним, створення нових робочих місць та інші виплати соціального спрямування. Скорочення дефіциту та зростання заощаджень як інвестиційного ресурсу сприятимуть зменшенню попиту з боку уряду на грошовому ринку, зниженню рівня процентних ставок. Відпаде потреба у використанні так званої "фінансової піраміди" і витрачанні значних бюджетних коштів на її обслуговування.

По-третє, малий і середній бізнес сприятиме розвитку грошового ринку. Зросте кількість його суб'єктів, збільшаться пропозиції позичкового капіталу, активнішим стане попит підприємців цього сектора економіки на кредити. Зміцніє ресурсна база функціонування банківської системи, розширяться можливості щодо диверсифікації банківської діяльності, зменшаться банківські ризики тощо. Комерційні банки одержать поштовх до розвитку, зросте довіра до них та їхніх зобов'язань перед клієнтами з боку національних юридичних і фізичних осіб. Унаслідок цих процесів поліпшиться структура грошової маси, скоротиться її готівкова складова, зменшаться позабанківський грошовий обіг та відплив грошових коштів у тіньову економіку і за кордон. За таких умов банки самостійно, без тиску ззовні, "повернуться обличчям" до реальної економіки — їм стане вигідно і не вельми ризиковано кредитувати виробничі проекти в малому та середньому бізнесі будь-якої сфери економіки.

> ***Відновлення діяльності вітчизняних підприємств — це стратегічне завдання на середньо- і довгострокову перспективу. Форсування ж розвитку малого й середнього бізнесу слід розглядати як стратегічне завдання поточного моменту***

По-четверте, високорозвинутий сектор малого й середнього бізнесу послужить базою для формування ефективного "передаточного механізму" впливу стабільних грошей на реальну економіку. Саме через відсутність такої бази ми не змогли створити цей механізм за роки стабілізаційної монетарної політики. Не випадково навіть у країнах із могутніми економіками переважна частина працездатного населення зайнята у сфері малого і середнього бізнесу — без цього грошовий механізм ринкової економіки не може нормально функціонувати. Тим більше без такого сектора не зможе обійтися, щоб вийти з перманентної кризи, слаборозвинута економіка України. Ключові ринкові інструменти — ціноутворення, конкуренція, банкрутство, — за допомогою яких стабільні гроші стимулююче впливають на розвиток виробництва, найефективніше діють у малому і середньому бізнесі: тут відносно слабкі позиції монополій, його суб'єкти, як правило, не мають статусу державних і, отже, захищені від зовнішнього втручання в їхню діяльність. Розширяться можливості для застосування найдієвіших монетарних інструментів, зокрема політики рефінансування та курсової.

По-п'яте, з розвитком малого й середнього бізнесу зменшуватиметься потреба у "штучних" заходах, вживаних для забезпечення стабільності гривні. Вона дедалі більше спиратиметься на базу зростаючої реальної економіки. З'являться можливості для ліквідації заборгованості держави перед працівниками бюджетної сфери та боргів за соціальними виплатами. Можна буде відмовитися від невигідних зовнішніх кредитів для покриття бюджетного дефіциту. Нарешті зміцніє платіжна дисципліна, вдасться скоротити бартер тощо.

По-шосте, із зростанням частки малих і середніх підприємств у виробництві ВВП виникне необхідність та з'являться передумови для подальшої реструктуризації самої банківської системи. У ній неминуче зросте питома вага середніх і малих банків — найбільш пристосованих для обслуговування малого й середнього бізнесу. І це слід розглядати як позитивне явище — ця група банків може слугувати своєрідним якорем для підтримки всієї банківської системи в умовах кризи. Як правило, ці банки менше, ніж великі, обтяжені боргами державних структур, можуть швидко поліпшити свою ліквідність та забезпечити в умовах економічного зростання достатню дохідність. Їхня діяльність прозоріша і краще піддається державному нагляду і контролю. У цьому зв'язку зауважимо той невипадковий факт, що під час кризи в Росії у серпні 1998 року найменше постраждала група середніх та малих банків.

Переорієнтація економічної політики держави на форсований розвиток малого й середнього бізнесу, як маневр для негайного виводу економіки з кризи, вимагає комплексного правового і політичного забезпечення.

Зокрема слід негайно прийняти закон "Про розвиток малого і середнього бізнесу", передбачивши в ньому:

- сприятливі умови для створення нових і розвитку існуючих підприємств цього сектора (правові, фінансові, банківські, організаційні, освітні тощо);
- істотне зниження державного втручання у сферу цього бізнесу шляхом обмеження його механізмом оподаткування та правилами зовнішньоекономічної діяльності;
- створення механізму легального спрямування на розвиток цього бізнесу наявних у населення валютних заощаджень, які можуть послужити

первинним джерелом формування необхідного цим підприємствам капіталу;

◆ надання протягом двох років "податкових канікул" для новостворених підприємств та обмеження податків обсягом, що склався у 1998 році для діючих підприємств;

◆ спрямування підприємствами малого й середнього бізнесу всіх відрахувань до позабюджетних фондів (крім пенсійного) у спеціальний фонд розвитку малого і середнього бізнесу, з використанням цього фонду через спеціально створений комерційний банк розвитку;

◆ надання політичної та правової підтримки малому й середньому бізнесу на всіх рівнях державної влади.

Водночас необхідно внести відповідні корективи й уточнення до всіх законодавчих актів економічного та фінансово-банківського спрямування — про підприємництво, про державний бюджет, про державний борг, про банки і банківську діяльність, про страхування, про інвестиційну діяльність тощо.

ЧИ Є ЗА ЩО КРИТИКУВАТИ ПОЛІТИКУ НБУ?

Як з'ясовано вище, стабілізаційну мету монетарної політики, яку проводив НБУ з 1994 року, було визначено правильно. Забезпечення стабільності грошової одиниці у статті 99 Конституції України визнано основною функцією Національного банку України. Більше того, із цим завданням він в основному впорався: за відносно короткий строк переборено гіперінфляцію, а в подальшому її доведено до прийнятного для перехідної економіки рівня (10% у 1997 році); стабілізовано курс гривні щодо ВКВ; ліквідовано товарний дефіцит; сформовано економічні механізми регулювання грошового ринку та принципово новий механізм монетизації бюджетного дефіциту; лібералізовано валютні відносини тощо. І сьогодні немає підстав стверджувати, що НБУ не виконав свого основного завдання чи не досягнув стратегічної мети своєї монетарної політики.

Втім, це не означає, що взагалі немає підстав для критики політики НБУ. Головну з них ми вбачаємо в тому, що Національний банк, як і нинішні його опоненти, перебільшував роль суто монетарних факторів стабілізації грошей і недооцінював чинники, пов'язані зі станом реальної економіки.

Під час підготовки та проведення грошової реформи у вересні 1996 року НБУ надто переоцінював такі її риси, як прозорість, неконфіскаційність, високу організованість тощо. Складалося враження, що успіхи реформи визначилися лише вдалими діями керівництва монетарних органів держави. А відтак випливало, що такими діями можна й надалі підтримувати стабільність грошей. Насправді ж успіхи реформи визначили передусім економічні фактори, у тому числі й конфіскація заощаджень населення, проведена ще до реформи, — внаслідок гіперінфляції. Ігнорування цього факту призвело у подальшому до того, що стабілізація гривні тісно співіснувала з такими негативними явищами, як зростання заборгованості держави за виплатами населенню, бартеризація господарських зв'язків, платіжна криза. НБУ робив вигляд, ніби між ними не існує взаємозв'язку, що не сприяло виявленню справжніх причин цих явищ.

Переорієнтація економічної політики держави на форсований розвиток малого й середнього бізнесу для виведення економіки з кризи потребує комплексного правового і політичного забезпечення

У пошуках шляхів подальшої стабілізації гривні НБУ основну увагу приділяв бюджетній політиці уряду, звинувачуючи його в надмірному державному споживанні та низькій ефективності господарювання державних структур. Насправді ж ішлося про фінансові наслідки більш глибоких причин, які корінилися у реальній економіці і пояснювалися тим, що її реальної ринкової трансформації не відбулося. Без усунення цих причин істотно скоротити державне споживання практично неможливо, адже переважна більшість економічних суб'єктів у сучасних умовах не спроможна на самофінансування. Ігнорування цієї обставини лише сприяло поглибленню трансформаційного розриву.

У своїй рестрикційній монетарній політиці НБУ переважно використовував інструменти, які впливають на обсяг грошової маси. Стабілізаційного монетарного ефекту такими інструментами в сучасних умовах можна досягнути, не впливаючи на стан реальної економіки, зокрема на стимулювання виробництва. Зміни грошової маси позначалися переважно на певних сегментах грошового ринку (фондовому, валютному, ринку МБК). Викликані там серйозні пертурбації лише ускладнювали завдання стабілізації гривні. Оминаючи зазначені сегменти грошового ринку та спрямовуючи емісійні ресурси безпосередньо до кінцевих споживачів, можна було зменшити цей ефект. Проте адекватних інструментів для вирішення цього завдання не знайшли.

Втім, ці зауваження стосуються швидше характеру ведення монетарної політики НБУ, а не її цілей. Нині єдино правильною стратегічною метою є забезпечення стабільності гривні. Ця мета має стосуватися і середньострокової перспективи, якщо ми справді хочемо вивести економіку з хронічної кризи і забезпечити зростання суспільного виробництва. Проте мало надіятися лише на стабільні гроші. Слід негайно задіяти всі механізми структурної політики, в тому числі форсування розвитку малого й середнього бізнесу. □

Література.

1. Урядовий кур'єр. — 1998. — 21 листопада. — С. 3.

2. Факты. — 1998. — 24 ноября. — С. 4.

Міжнародна аудиторська компанія "МООР СТІВЕНС"

зі штаб-квартирою в Лондоні (заснована в 1907 році, працює в 70 країнах) відкрила своє представництво в Києві і надає послуги на умовах конкурентознижувальної вартості з аудиту банків, страхових і судноплавних компаній, промислових підприємств усіх форм власності.

Адреса фірми і контактні телефони:

◆ бульвар Лесі Українки, 34, Київ-133, 252133, Україна, тел./факс: + 380 44 295 7542, тел.: + 380 44 296 9465. Контактна особа: Анатолій Михайлович Герасимович.

◆ Великобританія, Лондон. Контактна особа: Кріс Часті, факс: + 44 171 248 3408, тел.: + 44 171 334 9191.

Думка фахівця

Деякі уроки валютної кризи

У статті наведено висновки, які випливають із аналізу причин та наслідків валютної кризи, що розгорталася в Україні впродовж 1998 року і полягає у розбалансуванні валютного ринку внаслідок різкого зростання попиту на іноземну валюту при одночасному зменшенні її пропозиції.

Олександр Шаров

Віце-президент Українського інституту фінансових та банківських досліджень (Інституту банку). Доктор економічних наук

ВИТОКИ КРИЗИ

Не вдаючись до детального аналізу причин кризи, обмежимося констатацією трьох головних її джерел: всесвітнього, регіонального (російського) та внутрішнього.

Хвиля відпливу капіталу з ринків, що розвиваються, зачепила й Україну. Зменшилася пропозиція валюти: щоб збалансувати втрати на інших ринках глобальних вкладень, інвестори були змушені вилучити її і з українського ринку.

Валютна криза та криза зовнішніх запозичень у Росії поглибила і прискорила процеси, зумовлені всесвітньою кризою. Серед іноземних інвесторів, які зазнали значних збитків у Росії, посилилися панічні настрої. Почався відплив російських інвестицій з України, зменшилися експортні надходження.

Вітчизняний бюджет недоотримав значних сум для обслуговування зовнішнього боргу, які передбачалося одержати за рахунок перефінансування на міжнародному ринку. Додатковий відплив капіталу спричинила реальна загроза дефолту. За відсутності прогресу в економічних реформах не було змоги компенсувати ці втрати з таких джерел, як приватизація, збільшення експортних надходжень, податкових зборів тощо.

Кумулятивну дію цих факторів цілком логічно посилили спекуляція та паніка — явища, яких не уникнути, оскільки суб'єктивна реакція агентів ринку є однією з нормальних складових попиту та пропозиції.

Із розвитку валютної кризи в Україні можна винести певні політичні, макроекономічні та суто технічні уроки. Перші, на нашу думку, мають особливу вагу.

ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ

1. Необхідною умовою нормального функціонування ринкової економіки є незалежність центрального банку.

Падіння національних валют в Індонезії та Малайзії почалося саме з ліквідації такої самостійності. А от збереження незалежності центрального банку в Гонконгу (навіть після приєднання до КНР) забезпечило відносну стабільність як гонконгівського долара, так і китайського юаня. На пострадянському просторі позитивні результати незалежності центробанків спостерігаємо в країнах Балтії (насамперед у Естонії) чи у Вірменії, де не допускають будь-якого політичного тиску на центральні банки, і, навпаки, протилежну ситуацію маємо в Росії та Білорусі, де центробанки найменше захищені від політичного тиску.

> ***Незалежність центрального банку полягає не в перебиранні на себе відповідальності за вибір стратегічних напрямів економічної політики, а в самостійності рішень щодо вибору фінансових інструментів для її реалізації***

2. Центральний банк, попри свою незалежність, не повинен виконувати роль самостійного політичного інституту держави.

Питання ступеня лібералізації валютного контролю та валютно-курсової політики є прерогативою уряду, оскільки ці чинники мають бути логічно пов'язані з його кроками в інших галузях економічної політики. Центральний банк має лише чітко і професійно запроваджувати заходи з реалізації цієї політики. Його незалежність виявляється у самостійних рішеннях щодо вибору фінансових інструментів, а не в перебиранні на себе відповідальності за вибір стратегічних напрямів економічної (валютної) політики, яку повністю несе уряд.

Стосовно конституційно закріпленої норми, якою зобов'язано НБУ забезпечувати стабільність курсу національної валюти, то зміст як самого визначення стабільності, так і заходів щодо її забезпечення полягає в тому, що центральний банк виступає представником усього суспільства і спирається на суспільство, на громадську думку. На практиці це реалізується через механізм "монетарної ради", до складу якої повинні входити не представники різних відомств (вони й так мають цілком визначену відповідальність і важелі впливу в цій галузі), а висококваліфіковані представники різних прошарків суспільства (банкірів, фінансистів, журналістів, науковців тощо). Відтак буде забезпечено як незалежність та професійність прийняття рішень, так і суспільне розуміння та підтримку дій центрального банку.

3. Традиція орієнтуватися на російські взірці закономірно поширює на Україну і всі "російські хвороби".

Ця звичка — більше політична, ніж економічна за своєю природою — дає про себе знати як у питаннях економічної співпраці, так і в технології прийняття адміністративно-урядових рішень. Навіть тоді, коли відсутні об'єктивні підстави. Росія має надто велику частку в торговельному балансі України, а нестабільний російський рубль — надто велику частку в українському валютному обороті. Копіювання російського "ноу-хау" ("валютні коридори", "піраміди" урядових запозичень, принципи призначення високих посадових осіб) майже автоматично призводить до тих же негативних наслідків. Проблема не в помилковості рішень російських колег (серед них є різні, у тому числі й цілком правильні), а в непридатності цих рішень в умовах української економіки. Позначається різниця у територіальній специфіці двох країн, структурі економік, ступені приватизації, розвитку фінансового ринку, політичній розстановці сил тощо.

4. "У перемоги багато батьків, поразка ж — завжди сирота", або "Нема місця пророку на батьківщині його".

Йдеться про зливу критики на адресу Національного банку з початку розгортання фінансової кризи. Ніби впродовж двох останніх років не пишалися

стабільністю гривні як найважливішим (і чи не єдиним) досягненням усієї державної економічної політики. Навіть у відносно легкому виході з останньої фази кризи вбачають не що інше, як низку серйозних помилок. Дарма що Україна є одним із лідерів у боротьбі з черговою епідемією гонконгівського фінансового "грипу". Під час сесії МВФ у жовтні 1998 року керівника Банку Ізраїлю Якоба Френкеля запросили до сенату США — поділитися досвідом боротьби з фінансовою кризою. Те, що шекель упав з 3.5 до 4.3 за долар, розцінили як гідний здобуток з огляду, скажімо, на двократне знецінення індонезійської рупії. Падіння ж гривні з 2 до 3.5 за долар на фоні багатократної девальвації російського рубля не знайшло адекватної оцінки.

МАКРОЕКОНОМІКА

1. Циклічність економічного розвитку багатьом ще здається незбагненною загадкою ринку чи навіть стихійним лихом.

А проте "перегрів" кон'юнктури світового ринку відчувався давно. Репатріацію надприбутків, які отримували від вкладень в економіку так званих "нових тигрів" глобальні інвестори, не стимулювали значні податки, які чекали на них у країнах-донорах. З другого боку, недостатньо структурно розвинута економіка країн-реципієнтів була не в змозі поглинути нові інвестиції. Тому ці капітали стали одним із головних джерел інвестування у пострадянські країни. Розлад фінансового "грошопроводу" в Південно-Східній Азії негайно спричинився до припинення надходжень капіталу.

> ***Падіння валютного курсу — кількісний показник надто повільного просування шляхом реформ. Нерозуміння цього факту спричиняється до того, що досі існує небезпека прийняття "простих рішень" на кшталт штучної стабілізації курсу***

Ознаки кризи можна було помітити ще в жовтні 1997 року. Але ми жили уявленням (і почасти живемо ним донині), що головною турботою іноземних інвесторів та міжнародних фінансових установ є кредитування та фінансування постсоціалізму. Одначе закони ринку діють і тоді, коли з ними не бажають рахуватися.

2. Падіння валютного курсу — кількісний показник результатів руху "особливим шляхом реформ".

Це необхідно добре усвідомити і не обмежуватися загальними словами про те, що знецінення гривні є результатом фінансової кризи.

Відсутність відповідального й ефективного власника, "самоїдська" енерго- та капіталомістка структура промисловості, протекціоністське середовище, яке не стимулює розвиток національного товаровиробника, брак системи захисту та елементарної поваги до приватної власності, надмірний податковий тягар, прогресуюча бюрократизація державної системи — усе це, спотворюючи обличчя української економіки, врешті обернулося стрімким падінням курсу гривні. На жаль, увагу владних структур та експертів привернуло саме падіння, а не його причини. Розуміння того, яке значення мають фундаментальні показники, не дійшло не лише до свідомості мас, а й до розуму вітчизняних макроекономістів.

Це свідчить про те, що й досі існує небезпека прийняття "простих рішень" — штучно стабілізувати курс і вважати проблему вирішеною. Адміністративне скорочення попиту на валюту, тобто зниження рівня конвертованості гривні, вже застосовували для подолання кризи. Результати такого методу: активізація "чорного ринку", черги на обмінних пунктах, приховування валюти та зростання цін, оскільки в них закладали не реальний, а очікуваний курс.

> ***Світова криза охопила насправді не весь світ, а лише слаборозвинуті ринки. Вона наочно продемонструвала неспроможність адекватного адміністративного реагування на зміну умов функціонування світового господарства***

3. Підвищення цін на імпортні товари не викличе автоматичного зростання попиту на продукцію національного товаровиробника.

Необхідною умовою підвищення попиту на продукцію є конкурентоспроможність за показником якості.

На світовому ринку щонайменше 15 років конкуренція якості домінує над конкуренцією цін. Отож не варто очікувати, що девальвація гривні сприятиме зростанню експорту. Розраховувати на це можна лише у випадку, якщо:

- зі зниженням курсу гривні внутрішні ціни не зростають;
- конкурентоспроможність українських товарів та послуг на світовому ринку стримується саме високою ціною, а не низькою якістю, адміністративними квотами, слабким маркетингом тощо.

Проблема полягає в тому, що наші внутрішні ціни (на відміну від Індонезії, Таїланду чи інших країн, які постраждали від кризи) зростають, і зростають вищими темпами, ніж знижується курс гривні. Цей феномен теж пояснюється макроекономічними причинами: недостатньою лібералізацією ринку, обмеженою конкурентоспроможністю, монополізмом, прив'язкою до традиційних ринків тощо. В експортерів немає цінових стимулів. Українських експортерів і в докризовий період постійно звинувачували у демпінгу. Тому дарма розраховувати, що з підвищенням курсу долара експортні ціни знизяться.

ТЕХНІЧНІ ЕЛЕМЕНТИ

З технічного боку вибір "валютного коридору" як методу валютного регулювання викликав певний сумнів. Світова практика знає й інші методи "керованого плавання" валют, такі як "валютний тунель" та "повзуча прив'язка" (crowling peg).

"Тунель" передбачає вільне коливання ринкового валютного курсу навколо спеціально визначеного так званого "центрального" значення у досить вузьких межах (від 0.5 до 6%), у яких він утримується за рахунок валютних інтервенцій. Як правило, це колективний захід: інтервенції здійснюються центральними банками усіх країн — членів угоди. Час від часу параметри "тунелю" коригуються. Типовий приклад застосування цього методу валютного регулювання демонструє Європейський валютний союз.

При *"повзучій прив'язці"* валютний курс змінюється згідно із заздалегідь заданими значеннями, визначеними відповідно до очікуваних темпів інфляції, тобто маємо запрограмовану девальвацію. Цим методом користуються країни, які не в змозі зупинити інфляцію і в яких саме падіння відносного паритету купівельної спроможності національної валюти є головним чинником зниження її курсу. "Повзуча прив'язка" використовувалася у Польщі.

"Валютний коридор" запозичив у "валютного тунелю" принцип не визначеного чітко відхилення від початкового курсу. Однак було зрозуміло (і це підтвердила практика), що йдеться, власне, не про коливання навколо певного значення, а лише про зниження курсу. До того ж розмір коридору становив не частки або одиниці відсотків, а їх десятки. Таким чином, на відміну від варіанта "тунелю", суб'єкти ринку не мали гарантій навіть відносної стабільності. При цьому, на відміну від методу "повзучої прив'язки", абсолютно невідомо, коли курс сягне нижньої межі: наприкінці проголошеного періоду, в його середині чи вже наступного дня. Неви-

значеними залишаються і принципи інтервенцій центрального банку.

Не викликає сумніву, що стабілізація курсу національної валюти створює сприятливі умови для діяльності уряду на шляху реформування економіки. Однак в Україні період стабільності не використали належним чином, і це знецінило докладені зусилля. Жертва штучного завищення курсу виявилася даремною: вона лише посилила девальваційні очікування.

На нашу думку, ще рік тому слід було відпустити гривню у "вільне плавання"* або, що краще, — запровадити систему "повзучої прив'язки", гарантуючи інвесторам та іншим суб'єктам ринку якщо не стабільність, то принаймні визначеність. Також не варто було адміністративно обмежувати поточну конвертованість гривні. Можливо, на попередньому етапі треба було не обмежувати права нерезидентів на операції з гривнею, а стимулювати її використання у зовнішньоекономічному обігу, збільшуючи таким чином попит на національну валюту. Нині ж головним чинником попиту на вітчизняну грошову одиницю є, на жаль, не стан платіжного балансу, а строки сплати податків.

КРИЗА І РІВЕНЬ РИНКОВОСТІ

Існує думка, що нерозвинутість українських ринкових реформ відіграла у ході кризи роль позитивного фактора. Мовляв, якби наша економіка була більш ринковою, то кризові наслідки були б катастрофічнішими. Скажімо, як у Росії.

Хотілося б щодо цього зауважити: світова криза охопила насправді не весь світ, а лише слабо розвинуті ринки. Докази можна знайти і в "далекому", і в "близькому" зарубіжжі: руйнівною хвилею пройшлася вона Індонезією з її тоталітарно-адміністративною економікою, тоді як у сусідніх Гонконгу (Сянгані) чи Сінгапурі чулося лише її відлуння; глибоко сколихнула Росію — і водночас лише побіжно зачепила країни Балтії, Польщу та Чехію.

На нашу думку, поточна криза наочно продемонструвала неспроможність адекватного адміністративного реагування на зміну умов функціонування світового господарства. Реальний стан справ свідчить про те, що Україна цілком могла б захиститися від кризи за умови завершеності ринкових реформ. Навіть коли б вони були незавершеними, але рухалися вперед, події розвивалися б за значно кращим сценарієм. □

Від редакції. *У наступних номерах журналу увазі читачів буде запропоновано статтю Віктора Лисицького, керівника групи економічних радників Голови Національного банку України, в якій буде досліджено можливий негативний вплив режиму "вільного плавання" на внутрішню стабільність цін зокрема та на політико-економічну стабільність держави у цілому.*

* Аналіз позитивних та негативних сторін вільно плаваючого та фіксованого курсів виходить за межі цієї статті. Зацікавлені читачі можуть знайти відповідні порівняння у спеціальній літературі (наприклад, у монографії: А. Н. Шаров. Конвертируемость валют. — Киев.: Нива, 1996. — 257 с.).

Точка зору /

Проблеми курсоутворення в Україні

Тетяна Мусієнко

Начальник відділу міждержавних відносин департаменту валютного регулювання Національного банку України

Курсова політика є невід'ємною складовою урядової програми економічного розвитку держави і має враховувати весь комплекс інструментів та реальні можливості щодо її реалізації. Згідно з Декретом Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" від 17 лютого 1993 року встановлення обмінного курсу національної валюти належить до спільної компетенції НБУ та Кабміну. У Меморандумі економічної політики на період від 1 липня 1998 року до 30 червня 2001 року параметри обмінного курсу визначено як проміжні цілі грошово-кредитної політики.

Яким у нинішніх економічних умовах має бути курсовий режим в Україні? Які заходи повинні передувати його зміні? Свою точку зору на ці проблеми пропонує фахівець Національного банку.

ВАЛЮТНІ РЕЖИМИ

Запровадженою МВФ системою класифікації валютних режимів виділено п'ять основних режимів обмінного курсу: фіксований за однією валютою; фіксований за кошиком валют; обмежено гнучкий; керовано гнучкий; вільно плаваючий.

За *фіксованого курсу* центральний банк підтримує валютний курс у визначених межах. Зміни приватного попиту та пропозиції іноземної валюти впливають на обсяг міжнародних резервів країни, а відповідно й на грошову базу (корекція платіжного балансу здійснюється шляхом змін у рівні міжнародних резервів).

Режимом *вільно плаваючого* валютного курсу також передбачається встановлення валютних курсів на підставі приватного попиту та пропозиції на іноземну валюту. При цьому змінюється валютний курс, але не рівень міжнародних резервів країни, що сприяє автоматичному відновленню платіжного балансу.

За сучасних умов режими фіксованого та вільно плаваючого курсів у чистому вигляді практично не застосовуються, діють їх модифікації: фіксований, але регульований валютний курс та курс керованого плавання.

Режим керованого плавання означає, що уряд виходить на ринки іноземної валюти, щоб вплинути на валютний курс, але не зобов'язується підтримувати його фіксованим. Залежно від характеру втручання центрального банку при змінах приватного попиту та пропозиції іноземної валюти можуть змінюватися валютні курси та/або міжнародні резерви.

ІСТОРИЧНИЙ КУРС: ВІД ФІКСОВАНОГО ДО ПЛАВАЮЧОГО

Від початку XIX до 20—30-х років XX століття у світі діяла система золотого стандарту. Нею передбачалася фіксація золотого вмісту національних валют, що й обумовило практику встановлення фіксованих валютних курсів.

Із 1930-х років почалася загальна трансформація економічної структури господарювання, що ґрунтувалася на ринкових саморегуляторах, у державно регульовану систему. Це спричинилося до змін у валютно-грошових відносинах. Якщо золото як національні та світові гроші було елементом стихійно регульованої ринкової економіки, то паперові

гроші, маючи кредитну основу, більше відповідали економіці, що поєднувала як ринкові, так і державні регулятори.

Бреттон-вудська система (1947—1971 роки) становила собою вже регульований фіксований режим. Вартість валют фіксувалася щодо американського долара, проте передбачався механізм разових якірних коригувань валютних курсів. Зміна вартості (масштабу цін) грошової одиниці понад 10% допускалася за відповідною санкцією МВФ. Для утримання фіксованими своїх валютних курсів центральні банки здійснювали інтервенції у доларах США, використовуючи для цього власні золотовалютні резерви. Вони могли також скористатися цільовими позиками, які надавалися зі спеціального фонду МВФ. Сполучені Штати, у свою чергу, зобов'язувалися перед центральними банками обмінювати золото на долари за фіксованою ціною — 35 доларів за унцію. Така система одержала назву золотодевізного стандарту.

Після краху золотого стандарту фіксовані та плаваючі режими за своєю суттю становлять операційні різновиди плаваючого валютного курсу. Різниця між цими двома полярними режимами стосується значною мірою технічної сторони підтримання відносної стабільності обмінних курсів національних валют

15 серпня 1971 року США прийняли рішення про припинення конвертування долара у золото. Це означало кінець епохи золотого стандарту — механізм ямайської валютної системи запроваджував плаваючі валютні курси.

Зі скасуванням золотого стандарту фіксовані та плаваючі режими, по суті, стали операційними різновидами плаваючого валютного курсу. Країни, що увійшли до Європейської валютної системи, підтримували свої валютні курси фіксованими між собою. Водночас їхні валюти перебували у спільному плаванні щодо інших валют, зокрема долара США.

Різниця між двома полярними режимами значною мірою полягає у технічній стороні забезпечення відносної стабільності обмінних курсів національних валют, коли вони коливаються одна відносно одної. Але й ці, суто операційні відмінності поступово стираються. За умов зростання мобільності капіталу та збільшення обсягів зовнішньої заборгованості країнам доводиться вдаватися до все частіших і все незначніших коригувань фіксованих обмінних курсів. Це необхідно для того, щоб підтримати рівноважний курс і протистояти потрясінням, які мають незворотний характер.

При плаваючих режимах під впливом таких факторів, як стан ВВП, обсяг зовнішньої заборгованості, динаміка внутрішньої та зовнішньої пропозиції грошей тощо, відбувається безперервний рух обмінного курсу; фіксованим режимам притаманні перервність (дискретність) та більша амплітуда змін курсу. Тому при застосуванні фіксованих обмінних курсів сумарний дисбаланс, обумовлений відхиленням офіційно встановлених паритетів від реальних валютних курсів, може призвести як наслідок до суттєвого зростання інфляції. До цього спричиняються недостатня динаміка товарного ринку та ринку праці, залежність від імпорту, а найбільше те, що значне зниження курсу суб'єкти ринку розцінюють як результат неефективності економічної політики уряду. Брак довіри до економічної політики завжди супроводжується підвищенням темпів інфляції.

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

За сучасних умов і плаваючі, і фіксовані курси, щоб ефективно функціонувати, потребують регулювання з боку держави. Це підтверджує практика економічно розвинутих країн (де, як правило, застосовуються плаваючі курси): *втручання центральних банків* у доларовий ринок в останні десятиліття значно посилилося порівняно з періодом існування бреттон-вудської системи. Фактично йдеться про *координоване втручання* групи центральних банків з метою проведення єдиної курсової політики. Прикладом тому — домовленість у вересні 1985 року керівних грошово-кредитних установ країн так званої Великої п'ятірки — Франції, Німеччини, Великобританії, Японії та США (нині це ж стосується Великої сімки) — про спільні дії, спрямовані на стимулювання тенденцій до зниження вартості долара. Така узгоджена курсова політика проводилась і в подальшому.

Відтак довгострокове підвищення попиту на міжнародні резерви, яке спостерігалося після падіння бреттон-вудської системи, можна пояснити як подальшим застосуванням фіксованих валютних режимів, так і втручанням центральних банків країн із розвинутою ринковою економікою за умов керованого плавання курсу.

За сучасних умов і плаваючі, і фіксовані курси для свого ефективного функціонування потребують регулювання з боку держави, набір інструментів для якого залежить від ступеня ринкової трансформації економіки

Зазначимо, що *існує суттєва різниця між можливостями впливу на грошово-кредитну політику за фіксованих валютних курсів і використанням короткострокових грошово-кредитних коливань із метою стабілізації (але не фіксації) обмінного курсу при плаваючому режимі*. У першому випадку політика позбавлена найменшої самостійності і цілковито підпорядкована завданню утримувати заявлений обмінний курс — навіть тоді, коли змінилися фактори, що його визначають. При цьому за умов нестабільного попиту на гроші валютний курс використовується як показник, орієнтир грошово-кредитної політики.

Останнім часом зростає кількість країн, які у своїй грошово-кредитній політиці надають перевагу такому орієнтиру, як *показник рівня інфляції в абсолютному вираженні*. Слід зауважити, що внаслідок швидкої трансформації фінансової сфери при здійсненні монетарної політики стало важко оперувати середньостроковими показниками темпів зростання грошової маси та зміни валютних курсів, особливо у 1980—90-х роках — із бурхливим розвитком фінансових ринків та появою різноманітних похідних фінансових інструментів (так званих деривативів), підвищенням мобільності капіталів, яке спричинилося до значних диспропорцій між номінальною і реальною вартістю грошей та зміни швидкості їх обігу. За даними МВФ, частка країн — членів цієї організації, де застосовувався режим фіксованих валютних курсів, знизилася із 70% у 1989 році до 45% у 1995 році.

За цих обставин *зросла роль ціни на фінансові активи — процентних ставок*. Вони є одночасно і проміжним орієнтиром, і показником ефективності грошово-кредитної політики: операції центрального банку на відкритому ринку поряд зі встановленням облікової ставки стали основним інструментом регулювання плаваючих валютних курсів у розвинутих ринкових економіках.

Регулювання плаваючих валютних курсів вимагає створення ефективно діючих фінансових ринків, оскільки вплив центрального банку на рівень цін на фінансові активи є головним інструментом для забезпечення їх стабільності

У країнах, що розвиваються, внаслідок зрушень у структурній політиці відбуваються аналогічні процеси поширення ринкових *непрямих* (на відміну від прямих — таких, як валютні інтервенції, норми резервування, система депозитів центрального банку, валютні обмеження, торговельний режим тощо) *інструментів впливу на попит і пропозицію іноземної валюти*. Додаткову інформацію дають криві дохідності або форвардні процентні ставки. Однак вона буде надійною лише при значній глибині фінансових ринків. Якщо її бракує, реальні процентні ставки неможливо оцінити, і обмінний курс є головним показником, метою грошово-кредитної політики.

Отже, курсовий режим як такий не впливає на фактори, що визначають динаміку курсу: визначальними чинниками є ефективність та адекватність економічної і валютної політики. Проте чим гнучкіший курс, тим успішніше амортизує він потрясіння, обумовлені накопиченими в економіці дисбалансами.

ФАКТОРИ ВПЛИВУ

Основними факторами негативного впливу на динаміку валютного курсу в Україні є:

- падіння ВВП;
- дефіцит торговельного балансу;
- значні обсяги бюджетного дефіциту та проблеми, пов'язані з ефективністю бюджетних витрат;
- зростання заборгованості уряду, зокрема зовнішньої;
- криза ринку ОВДП;
- світова фінансова криза (особливо криза в Росії);
- відсутність структурної перебудови економіки (один із чинників браку реальних інвестицій).

Падіння ВВП України із часу проголошення незалежності становить близько 40%. У 1998 році спад тривав.

Дефіцит торговельного балансу, який у 1993—1997 роках зріс із 0.8 до 1.5 млрд. доларів США, за три квартали минулого року становив 1.1 млрд. доларів. Торгівля з країнами СНД скоротилася, а з рештою країн світу — зросла. Майже половину загального імпорту становлять енергоносії. З України ж вивозяться метали (близько 45% експорту), товари машинобудування (17%), продукція хімічної промисловості (12%). Падіння обмінного курсу гривні на 80% за 1998 рік та впровадження антикризових заходів щодо регулювання валютного ринку дещо сприяли зменшенню обсягів імпорту та відповідно дефіциту торговельного балансу у третьому кварталі до 0.3 млрд. доларів США. Проте без відповідних змін фіскальної і торговельної політики цього вочевидь замало для поліпшення стану торговельного балансу.

> ***Курсовий режим як такий не впливає на фактори, що визначають динаміку курсу: визначальними чинниками є ефективність та адекватність економічної і валютної політики. Проте чим гнучкіший курс, тим успішніше амортизує він потрясіння, обумовлені накопиченими в економіці дисбалансами***

У Державному бюджеті на 1999 рік передбачено суму дефіциту на рівні 1% від ВВП і переважно зовнішні джерела його покриття. Однак державні видатки (враховуючи пенсійний фонд) становлять близько 45% від ВВП, що створює значний фіскальний тиск. З іншого боку, зважаючи на те, що близько 45% продукції обмінюється за бартером, а кожне друге підприємство є збитковим, зростання бюджетних надходжень в обсягах, передбачених на 1999 рік, навряд чи можна вважати можливим.

Загальний обсяг державного боргу вже перевищив 50% від ВВП. За деякими оцінками, він значно більший, оскільки внутрішній борг однозначно обчислити важко. Зовнішній борг на 01.10.1998 р. становить 11.7 млрд. доларів. 94% від цієї суми — урядові позики. Зважаючи на вартість запозичень уряду (лише протягом 1997—1998 років номінальні ставки за ОВДП дорівнювали 40—80%, а максимальна прибутковість у іноземній валюті за облігаціями зовнішніх позик сягала 20% річних), їх спрямування (переважно на споживання) та загальний спад економіки, така ситуація з державним боргом є критичною. У 1999 році вартість обслуговування зовнішнього боргу становитиме 2.5 млрд. доларів або близько 8% від ВВП.

Із 1995 року фінансування бюджетного дефіциту переведено з емісійного кредитування НБУ на залучення коштів на ринку державних облігацій. Гіпертрофований розвиток ринку ОВДП (рівень монополізації урядом широких грошей сягав близько трьох чвертей від їх загального обсягу) спричинив деградацію фінансових ринків в Україні, зумовив надвисокі процентні ставки та призвів до вилучення грошей із реального сектора економіки.

Внаслідок зросли обсяги використання грошових сурогатів в економіці: рівень бартеризації становив 45%, неплатежі перевищили обсяг ВВП тощо. Залишаються низькими грошовий мультиплікатор та рівень монетизації, які становили у 1998 році відповідно 1.83 та 13.9 (без урахування векселів).

Щоб протидіяти впливу зазначених вище, а також інших факторів, довелося вдатися до адміністративних заходів контролю за банківською ліквідністю. Серпнева криза в Росії прискорила їх запровадження. Час переконав у доцільності цього кроку: незважаючи на проведення жорсткішої монетарної політики (зокрема, кредитні аукціони та операції РЕПО були тимчасово призупинені), залишки коштів на коррахунках комерційних банків зросли за період від початку кризи до кінця 1998 року більш як удвічі — з 0.6 млрд. грн. до 1.3 млрд. грн.

ІМПОРТ ІНФЛЯЦІЇ

З огляду на фінансову кризу деякі важливі торговельні партнери України, зокрема Російська Федерація та Молдова, перейшли до гнучкіших режимів курсоутворення. Якщо обмінний курс в одній або обох країнах-партнерах є фіксованим, а рівні інфляції — різні, то в довгостроковій перспективі це призводить до зміни конкурентоспроможності. 34% торгівлі України припадає на Росію. Майже 30% експорту України в Росію і 40% імпорту з Росії в Україну в першому півріччі 1998 року здійснено за російські рублі. За умови існування гнучкого курсового режиму в Росії та фіксованого регульованого — в Україні може виникнути значний диспаритет валют. Це означатиме експорт російської інфляції в Україну.

Водночас за дефіциту вільно конвертованої валюти не можна цілковито вилучити національні валюти країн СНД із міжнародних розрахунків. Заходи щодо збалансування торгівлі з ними за рахунок погашення боргів у товарній формі, запровадження системи двосторонніх міжурядових угод про взаємопоставки товарів на еквівалентній основі, про що йшлося на зустрічі глав урядів СНД восени 1998 року, мають обмежений характер. Тому щоб запобігти імпорту інфляції в Україну, суб'єктам господарювання у зовнішньоекономічних контрактах у зазначених валютах слід робити валютні (курсові) застереження.

Сприяти амортизації зазначених диспропорцій, зважаючи на обмежені валютні резерви та відсутність джерел фінансування платіжного дисбалансу, могло б застосування плаваючого курсу. Однак — лише теоретично.

ВІЛЬНЕ ПЛАВАННЯ — ПЕРЕДЧАСНЕ

Застосування режиму плаваючого курсу в Україні, по-перше, потребує скасування регулятивних антикризових заходів щодо організації торгівлі іноземною валютою, які тимчасово запровадили уряд та НБУ, щоб утримати курс гривні у визначених межах. *Однак нинішній стан платіжного балансу не дає змоги відмовитися від застосування адміністративних важелів підтримки валютного курсу в Україні.*

По-друге, фінансові ринки в Україні недостатньо розвинуті для того, щоб Національний банк міг ефективно застосовувати непрямі інструменти регулювання валютного курсу — облікову ставку та операції на відкритих ринках із метою впливу на рівень процентних ставок і потенційний рівень прибутковості. Це робить проблематичним перехід до гнучкішого валютного курсу. По-третє, існує загроза політичного тиску щодо емісії грошей у разі відміни зобов'язань уряду України підтримувати валютний курс у визначених межах, що може призвести до нестабільності плаваючого валютного курсу.

> ***Неадекватний розвиток ринку ОВДП спричинив деградацію фінансових ринків в Україні, зумовив надвисокі процентні ставки та призвів до вилучення грошей із реального сектора економіки і, як наслідок, поширення грошових сурогатів***

Крім того, за відсутності форвардного валютного ринку в Україні страхування валютного ризику зовнішньоторговельних угод можна забезпечити лише з допомогою прив'язки курсу гривні до вільно конвертованої валюти.

Саме відсутність зазначених передумов звела нанівець спробу Росії відмовитися 2 вересня 1998 року від практики підтримки курсу рубля щодо долара США у межах майже вдвічі розширеного валютного коридору. Центральний банк Росії змушений був повернутися до моделі жорстко керованого валютного курсу і заявити, що до кінця 1998 року утримуватиме курс на рівні, не нижчому 20 рублів за долар. Ці зобов'язання за умов обмежених валютних резервів Росії (як, власне, і в Україні) підтримуються системою

адміністративної регламентації торгів іноземною валютою.

Більше того, з уведенням у Російській Федерації 6 жовтня 1998 року спеціальної сесії для потреб зовнішньої торгівлі було закладено основу для множинності курсів. За тиждень різниця між спеціальним і ринковим курсами становила 2.5%, що не могло не позначитися

При дефіциті вільно конвертованої валюти не можна цілковито вилучити національні валюти країн СНД із міжнародних розрахунків. Щоб запобігти імпорту інфляції в Україну, суб'єктам господарювання, укладаючи зовнішньоекономічні контракти у цих валютах, слід робити валютні (курсові) застереження

на всій системі курсоутворення. Починаючи з 8 жовтня 1998 року всі три основні індикатори стану курсу (а саме: курс у СЕЛТ (система електронних лотових торгів), міжбанківський курс "today/tomorrow" і середньозважений готівковий обмінний курс) перестали кореспондувати між собою.

ВИСНОВКИ

Нині важливо зберегти існуючий режим курсоутворення в Україні; його слід дещо модернізувати, максимально поєднавши переваги фіксованого та плаваючого курсів шляхом реальної повзучої прив'язки до долара США з урахуванням темпів інфляції.

Валютний курс, що застосовувався з вересня 1997 року і який можна визначити як певною мірою фіксований, але регульований у межах коридору, позитивно вплинув на динаміку індексу цін, слугуючи номінальним якорем та механізмом стримування друкарського верстата. Одначе зі зміною внутрішніх та зовнішніх факторів такий режим у подальшому гальмуватиме процес відновлення рівноваги на фінансових ринках та створення умов для економічного зростання, призводячи до збільшення платіжного дисбалансу та державного боргу.

Слід зауважити, що запровадження нового механізму торгівлі на УМВБ, який дає змогу задовольняти попит у межах наявної пропозиції, не застосовуючи інтервенцій Національного банку, та введення жорсткішого контролю за рухом капіталу поряд із посиленням бюджетної дисципліни та впорядкуванням ринку ОВДП спонукали б НБУ до зниження ставки рефінансування. При цьому вдалося б уникнути значних ризиків тиску на валютний ринок та активізувати кредитну функцію банків. Зауважимо, що із часу осінньої кризи 1997 року облікова ставка тримається на високому рівні. Порівняно з початком 1998 року вона зросла у 2.3 раза і почала знижуватися лише з другої половини грудня (з 82 до 60%).

Із другого боку, відомо, що монетарна політика за умов низької довіри і слабкої активності споживачів та інвесторів є малоефективною. Тож якщо не створити передумови для лібералізації режиму обміну валют та переходу до гнучкішої організації системи курсових відносин, діючий нині порядок курсоутворення у подальшому може призвести до низки небажаних наслідків:

- офіційно встановлений обмінний курс перестане кореспондувати з його реальним значенням. Це призведе до подальшого накопичення диспропорцій у економіці та позбавить монетарну політику адекватного показника стану грошово-кредитної сфери. Оскільки на валютному ринку України введено нові правила торгівлі іноземною валютою, обмінний курс перестав достатньою мірою сигналізувати про обсяги надлишкових грошей в обігу. Це може стати живильним середовищем для наростання політичного тиску щодо емісійного фінансування бюджетного дефіциту. НБУ вже нині — у зв'язку з платіжною кризою — є найбільшим учасником первинних аукціонів із продажу цінних паперів уряду і тримає близько 70% несплачених ОВДП;
- виникнуть проблеми стосовно нераціонального використання валютних ресурсів та недофінансування пріоритетних галузей економіки;
- ускладняться розрахунки рівноважного валютного курсу;
- для підтримання існуючого status quo доведеться запровадити додаткові обмеження, які у свою чергу призведуть до звуження валютного ринку та поставлять під загрозу виконання взятих на себе Україною 24 вересня 1996 року зобов'язань щодо статті VIII Статуту МВФ.

ПЕРШОЧЕРГОВІ ЗАВДАННЯ

Щоб міжбанківський валютний ринок зміг відновити свою роботу, а Національний банк — переглянути встановлені ним обмеження стосовно торгів іноземною валютою та запровадити гнучкіший режим курсоутворення, слід насамперед здійснити такі заходи:

- зменшити рівень державного споживання;
- прискорити процес реструктуризації економіки;
- активізувати створення фінансово-промислових груп за участю банківського капіталу;
- стимулювати внутрішній ринок капіталу (зокрема ринок корпоративних цінних паперів);
- удосконалити регулювання ринку облігацій внутрішньої державної позики, зокрема шляхом обмеження прибутковості облігацій (на рівні, значно нижчому середньої

Нинішній стан платіжного балансу та недостатня ефективність ринкових інструментів впливу в Україні не дає змоги відмовитися від застосування адміністративних важелів підтримки валютного курсу

процентної ставки за кредитами, які надаються комерційними банками суб'єктам господарювання) та доступу до них нерезидентів;
- запровадити ефективні механізми цільового довгострокового кредитування пріоритетних галузей економіки;
- встановити жорсткий контроль за утворенням державного боргу та його управлінням (закон України про державний борг досі не прийнято);
- запровадити торговельний режим, адекватний новим економічним умовам;
- звільнити прямі іноземні інвестиції від оподаткування;
- створити умови для становлення та регулювання форвардного ринку тощо.

У найближчій перспективі для переходу до гнучкішого режиму валютного курсу, який би дав змогу урівноважити платіжний баланс та реалізувати активнішу грошово-кредитну політику, необхідно передусім врегулювати бюджетну кризу та пов'язані з нею фактори тиску на обмінний курс. □

Офіційна інформація /

Загальний зовнішній довгостроковий борг України*

За станом на 30.09. 1998 р., млрд. доларів США

Довгостроковий борг України (А+В)	**11.7****
А. Державний та гарантований державою	**11.0**
у тому числі за кредитами МВФ	2.7
Б. Приватний негарантований	**0.7**

* Довгостроковий борг — борг із первісним або продовженим терміном погашення понад один рік.
** До загальної суми зовнішнього довгострокового боргу включено прострочену заборгованість за основною сумою та відсотками.

Матеріал підготовлено департаментом валютного регулювання НБУ.

Офіційний курс гривні щодо іноземних
Національним банком України щоден

№ п/п	Код валют	Назва валюти	01.11.1998 р.	02.11.1998 р.	03.11.1998 р.	04.11.1998 р.	05.11.1998 р.	06.11.1998 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	213.8139	213.8139	214.3381	214.3348	215.4898	216.9893
2	040 ATS	100 австрійських шилінгів	29.5100	29.5100	29.5156	29.3199	29.2010	29.2536
3	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	575.0219	575.0219	571.4577	567.5024	566.3541	565.3163
4	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	8.8772	8.8772	8.8772	8.8772	8.8772	8.8772
5	056 BEF	1000 бельгійських франків	100.6574	100.6574	100.6633	100.0030	99.5814	99.7690
6	300 GRD	1000 грецьких драхм	12.2188	12.2188	12.2618	12.2577	12.2227	12.2242
7	208 DKK	100 датських крон	54.6203	54.6203	54.6228	54.2562	54.0306	54.1280
8	840 USD	100 доларів США	342.7500	342.7500	342.7500	342.7500	342.7500	342.7500
9	233 EEK	100 естонських крон	25.9533	25.9533	25.9565	25.7862	25.6780	25.7243
10	352 ISK	100 ісландських крон	4.9609	4.9609	4.9409	4.9210	4.9288	4.9048
11	372 IEP	100 ірландських фунтів	516.7619	516.7619	516.8452	513.2276	511.1977	512.0773
12	724 ESP	1000 іспанських песет	24.4252	24.4252	24.4323	24.2638	24.1640	24.2034
13	380 ITL	10000 італійських лір	20.9869	20.9869	20.9894	20.8559	20.7602	20.8017
14	124 CAD	100 канадських доларів	221.5376	221.5376	221.9797	224.4017	225.7610	225.5503
15	398 KZT	100 казахстанських теньге	4.2081	4.2081	4.1952	4.1952	4.1952	4.1952
16	428 LVL	100 латвійських латів	602.2667	602.2667	602.2667	602.2667	602.3726	602.3726
17	440 LTL	100 литовських літів	85.6875	85.6875	85.6875	85.6875	85.6875	85.6875
18	498 MDL	100 молдовських леїв	53.5547	53.5547	53.5547	53.5547	51.8705	50.7552
19	528 NLG	100 нідерландських гульденів	184.0880	184.0880	184.1227	182.9582	182.1926	182.5105
20	280 DEM	100 німецьких марок	207.6266	207.6266	207.6518	206.2895	205.4240	205.7941
21	578 NOK	100 норвезьких крон	46.6537	46.6537	46.7839	46.3842	46.1506	46.3901
22	985 PLN	100 польських злотих	99.5498	99.5498	99.5498	99.4776	99.4776	99.4776
23	620 PTE	100 португальських ескудо	2.0248	2.0248	2.0248	2.0119	2.0025	2.0073
24	810 RUR	10 російських рублів	2.0174	2.0174	2.0174	2.0174	2.0174	2.0174
25	702 SGD	100 сінгапурських доларів	211.2741	211.2741	211.2741	211.2741	211.2741	211.2741
26	703 SKK	100 словацьких крон	9.6640	9.6640	9.6640	9.6640	9.6640	9.6640
27	792 TRL	10000 турецьких лір	0.1209	0.1209	0.1209	0.1190	0.1190	0.1190
28	795 TMM	10000 туркменських манатів	6.5913	6.5913	6.5913	6.5913	6.5913	6.5913
29	348 HUF	1000 угорських форинтів	15.8949	15.8949	15.8949	15.8015	15.8015	15.8015
30	860 UZS	100 узбецьких сумів	3.2045	3.2045	3.1934	3.1934	3.1934	3.1934
31	246 FIM	100 фінських марок	68.2552	68.2552	68.2738	67.8486	67.5475	67.6815
32	250 FRF	100 французьких франків	61.9143	61.9143	61.9301	61.5238	61.2657	61.3760
33	203 CZK	100 чеських крон	11.8957	11.8957	11.8957	11.8173	11.8173	11.8173
34	752 SEK	100 шведських крон	43.9026	43.9026	44.1924	43.7891	43.6731	43.9062
35	756 CHF	100 швейцарських франків	254.7059	254.7059	254.4357	252.6427	250.5968	250.8630
36	392 JPY	1000 японських єн	29.4207	29.4207	29.6734	29.7820	29.2811	29.0581
37	954 XEU	100 ЕКЮ	405.9515	405.9515	406.1461	403.2135	401.4807	402.3685
38	960 XDR	100 СПЗ	482.0675	482.0675	482.7696	479.8500	479.8911	480.8790

			16.11.1998 р.	17.11.1998 р.	18.11.1998 р.	19.11.1998 р.	20.11.1998 р.	21.11.1998 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	218.7425	218.7862	217.1709	218.4689	221.7109	220.0807
2	040 ATS	100 австрійських шилінгів	28.8557	29.2119	29.2455	29.2403	29.0988	28.8828
3	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	571.4915	573.1192	575.1994	573.9438	572.1903	569.9542
4	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	8.8713	8.8713	8.8713	8.8713	8.8713	8.8713
5	056 BEF	1000 бельгійських франків	98.4148	99.6407	99.7484	99.7222	99.2458	98.5181
6	300 GRD	1000 грецьких драхм	12.0486	12.2146	12.2011	12.2338	12.2013	12.1116
7	208 DKK	100 датських крон	53.3975	54.0481	54.1106	54.1050	53.8412	53.4554
8	840 USD	100 доларів США	342.7000	342.7000	342.7000	342.7000	342.7000	342.7000
9	233 EEK	100 естонських крон	25.3762	25.6912	25.7190	25.7143	25.5899	25.4017
10	352 ISK	100 ісландських крон	4.8908	4.9154	4.9224	4.9189	4.9112	4.8964
11	372 IEP	100 ірландських фунтів	505.0871	511.3165	511.6016	511.2009	509.0344	505.4947
12	724 ESP	1000 іспанських песет	23.8739	24.1723	24.1964	24.1900	24.0750	23.9020
13	380 ITL	10000 італійських лір	20.5181	20.7729	20.7953	20.7792	20.6787	20.5266
14	124 CAD	100 канадських доларів	221.8892	220.8415	220.5041	221.3078	220.8102	221.5032
15	398 KZT	100 казахстанських теньге	4.1793	4.1590	4.1590	4.1590	4.1590	4.1590
16	428 LVL	100 латвійських латів	596.0000	596.0000	596.0000	596.0000	596.0000	597.0383
17	440 LTL	100 литовських літів	85.6750	85.6750	85.6750	85.6750	85.6750	85.6750
18	498 MDL	100 молдовських леїв	46.4395	45.6696	45.0039	45.0039	44.3866	44.2731
19	528 NLG	100 нідерландських гульденів	180.0530	182.2903	182.4853	182.4504	181.5675	180.2447
20	280 DEM	100 німецьких марок	203.0093	205.5296	205.7517	205.7146	204.7192	203.2139
21	578 NOK	100 норвезьких крон	45.6771	46.1537	46.1398	46.2364	46.0618	45.8288
22	985 PLN	100 польських злотих	100.1315	100.1315	98.8320	98.8320	98.8320	98.8320
23	620 PTE	100 португальських ескудо	1.9804	2.0041	2.0063	2.0057	1.9960	1.9819
24	810 RUR	10 російських рублів	2.0171	2.0171	2.0171	2.0171	2.0171	2.0171
25	702 SGD	100 сінгапурських доларів	211.2433	211.2433	207.3828	207.3828	207.3828	207.3828
26	703 SKK	100 словацьких крон	9.6194	9.6194	9.3167	9.3167	9.3167	9.3167
27	792 TRL	10000 турецьких лір	0.1175	0.1175	0.1154	0.1154	0.1154	0.1154
28	795 TMM	10000 туркменських манатів	6.5904	6.5904	6.5904	6.5904	6.5904	6.5904
29	348 HUF	1000 угорських форинтів	15.9789	15.9789	15.7195	15.7195	15.7195	15.7195
30	860 UZS	100 узбецьких сумів	3.1817	3.1708	3.1708	3.1708	3.1708	3.1708
31	246 FIM	100 фінських марок	66.7799	67.6048	67.6676	67.6678	67.3322	66.8371
32	250 FRF	100 французьких франків	60.5414	61.2951	61.3613	61.3462	61.0493	60.6065
33	203 CZK	100 чеських крон	11.8156	11.8156	11.3786	11.3786	11.3786	11.3786
34	752 SEK	100 шведських крон	42.3376	42.4316	42.8272	42.8483	42.6696	42.4616
35	756 CHF	100 швейцарських франків	246.7375	249.3999	249.7311	249.9638	249.1535	247.0269
36	392 JPY	1000 японських єн	28.1472	28.2747	28.4637	28.3310	28.7426	28.4621
37	954 XEU	100 ЕКЮ	397.5328	402.7763	402.8001	402.7892	400.7379	397.7913
38	960 XDR	100 СПЗ	474.1282	481.7613	478.5784	478.7802	476.0541	472.5537

* До уваги міністерств, відомств, зацікавлених організацій і широкого кола читачів.
Єдиною офіційною інформацією у друкованих періодичних виданнях про офіційні курси гривні, які встановлюються щодо іноземних валют щоденно та один раз на місяць, є їх опублікування у "Віснику Національного банку України".

інноземних валют, який встановлюється ни щоденно (за листопад 1998 року)*

Офіційний курс

05.11.1998 р.	06.11.1998 р.	07.11.1998 р.	08.11.1998 р.	09.11.1998 р.	10.11.1998 р.	11.11.1998 р.	12.11.1998 р.	13.11.1998 р.	14.11.1998 р.	15.11.1998 р.
215.4898	216.9893	215.9629	215.9629	215.9629	217.5549	215.1539	216.0951	216.0403	218.7425	218.7425
29.2010	29.2536	29.3442	29.3442	29.3442	29.0087	28.9171	28.9226	28.8588	28.8557	28.8557
566.3541	565.3163	569.9555	569.9555	569.9555	569.3979	568.9626	569.1319	567.8164	571.4915	571.4915
8.8772	8.8772	8.8736	8.8736	8.8736	8.8736	8.8736	8.8736	8.8713	8.8713	8.8713
99.5814	99.7690	100.0849	100.0849	100.0849	98.9385	98.6249	98.6407	98.4303	98.4148	98.4148
12.2227	12.2242	12.2938	12.2938	12.2938	12.1370	12.0608	12.1172	12.1238	12.0486	12.0486
54.0306	54.1280	54.3035	54.3035	54.3035	53.6887	53.5250	53.5334	53.4009	53.3975	53.3975
342.7500	342.7500	342.7000	342.7000	342.7000	342.7000	342.7000	342.7000	342.7000	342.7000	342.7000
25.6780	25.7243	25.8057	25.8057	25.8057	25.5107	25.4319	25.4349	25.3807	25.3762	25.3762
4.9288	4.9048	4.9331	4.9331	4.9331	4.9331	4.8804	4.8922	4.8887	4.8908	4.8908
511.1977	512.0773	513.7403	513.7403	513.7403	507.5601	506.0949	506.2160	504.9942	505.0871	505.0871
24.1640	24.2034	24.2780	24.2780	24.2780	24.0004	23.9304	23.9292	23.8822	23.8739	23.8739
20.7602	20.8017	20.8717	20.8717	20.8717	20.6310	20.5673	20.5718	20.5218	20.5181	20.5181
225.7610	225.5503	225.4388	225.4388	225.4388	223.1673	223.0887	221.6298	221.0149	221.8892	221.8892
4.1952	4.1952	4.1946	4.1946	4.1946	4.1793	4.1793	4.1793	4.1793	4.1793	4.1793
602.3726	602.3726	602.2847	602.2847	602.2847	602.2847	602.2847	596.0000	596.0000	596.0000	596.0000
85.6875	85.6875	85.6750	85.6750	85.6750	85.6750	85.6750	85.6750	85.6750	85.6750	85.6750
51.8705	50.7552	49.8836	49.8836	49.8836	48.1158	47.9703	47.9703	46.4395	46.4395	46.4395
182.1926	182.5105	183.0926	183.0926	183.0926	181.0073	180.4648	180.4761	180.0992	180.0530	180.0530
205.4240	205.7941	206.4458	206.4458	206.4458	204.0853	203.4552	203.4794	203.0454	203.0093	203.0093
46.1506	46.3901	46.4627	46.4627	46.4627	46.0784	45.7815	45.7320	45.5918	45.6771	45.6771
99.4776	99.4776	99.4631	99.4631	99.4631	99.4631	100.1315	100.1315	100.1315	100.1315	100.1315
2.0025	2.0073	2.0133	2.0133	2.0133	1.9900	1.9843	1.9845	1.9797	1.9804	1.9804
2.0174	2.0174	2.0171	2.0171	2.0171	2.0171	2.0171	2.0171	2.0171	2.0171	2.0171
211.2741	211.2741	211.2433	211.2433	211.2433	211.2433	211.2433	211.2433	211.2433	211.2433	211.2433
9.6640	9.6640	9.6626	9.6626	9.6626	9.6626	9.6194	9.6194	9.6194	9.6194	9.6194
0.1190	0.1190	0.1190	0.1190	0.1190	0.1190	0.1175	0.1175	0.1175	0.1175	0.1175
6.5913	6.5913	6.5904	6.5904	6.5904	6.5904	6.5904	6.5904	6.5904	6.5904	6.5904
15.8015	15.8015	15.7992	15.7992	15.7992	15.7992	15.9789	15.9789	15.9789	15.9789	15.9789
3.1934	3.1934	3.1930	3.1930	3.1930	3.1817	3.1817	3.1817	3.1817	3.1817	3.1817
67.5475	67.6815	67.9041	67.9041	67.9041	67.1441	66.9164	66.9244	66.7634	66.7799	66.7799
61.2657	61.3760	61.5725	61.5725	61.5725	60.8684	60.6765	60.6857	60.5502	60.5414	60.5414
11.8173	11.8173	11.8156	11.8156	11.8156	11.8156	11.8156	11.8156	11.8156	11.8156	11.8156
43.6731	43.9062	44.1608	44.1608	44.1608	43.6906	43.1569	42.8019	42.5279	42.3376	42.3376
250.5968	250.8630	250.8729	250.8729	250.8729	247.0452	246.3436	246.2915	246.6595	246.7375	246.7375
29.2811	29.0581	29.0242	29.0242	29.0242	28.5617	27.9446	28.1168	27.6812	28.1472	28.1472
401.4807	402.3685	403.3744	403.3744	403.3744	398.9459	398.3654	398.4534	397.5832	397.5328	397.5328
479.8911	480.8790	481.9477	481.9477	481.9477	474.8044	476.2480	475.3482	474.8419	474.1282	474.1282

20.11.1998 р.	21.11.1998 р.	22.11.1998 р.	23.11.1998 р.	24.11.1998 р.	25.11.1998 р.	26.11.1998 р.	27.11.1998 р.	28.11.1998 р.	29.11.1998 р.	30.11.1998 р.
221.7109	220.0807	220.0807	220.0807	219.5868	220.1883	219.9932	218.2719	217.3224	217.3224	217.3224
29.0988	28.8828	28.8828	28.8828	28.5563	28.4892	28.6517	28.5774	28.6080	28.6080	28.6080
572.1903	569.9542	569.9542	569.9542	566.1441	567.0576	570.4947	566.8435	568.0133	568.0133	568.0133
8.8713	8.8713	8.8713	8.8713	8.8713	8.8713	8.8713	8.8622	8.8622	8.8622	8.8622
99.2458	98.5181	98.5181	98.5181	97.4017	97.1735	97.7239	97.4794	97.5767	97.5767	97.5767
12.2013	12.1116	12.1116	12.1116	12.0039	11.9405	12.0167	11.9683	11.9923	11.9923	11.9923
53.8412	53.4554	53.4554	53.4554	52.8435	52.7169	53.0197	52.8739	52.9468	52.9468	52.9468
342.7000	342.7000	342.7000	342.7000	342.7000	342.7000	342.7000	342.7000	342.7000	342.7000	342.7000
25.5899	25.4017	25.4017	25.4017	25.1129	25.0556	25.1985	25.1350	25.1600	25.1600	25.1600
4.9112	4.8964	4.8964	4.8964	4.8838	4.8596	4.8769	4.8569	4.8514	4.8514	4.8514
509.0344	505.4947	505.4947	505.4947	499.4042	498.2249	501.2088	499.9242	500.3428	500.3428	500.3428
24.0750	23.9020	23.9020	23.9020	23.6302	23.5763	23.7068	23.6409	23.6645	23.6645	23.6645
20.6787	20.5266	20.5266	20.5266	20.2932	20.2489	20.3604	20.3070	20.3333	20.3333	20.3333
220.8102	221.5032	221.5032	221.5032	221.6159	220.8097	221.2431	224.8472	222.9180	222.9180	222.9180
4.1590	4.1590	4.1590	4.1590	4.1489	4.1489	4.1489	4.1489	4.1489	4.1489	4.1489
596.0000	597.0383	597.0383	597.0383	597.0383	597.0383	593.9341	593.9341	593.9341	593.9341	593.9341
85.6750	85.6750	85.6750	85.6750	85.6750	85.6750	85.6750	85.6750	85.6750	85.6750	85.6750
44.3866	44.2731	44.2731	44.2731	43.2861	39.4866	39.4866	39.4866	36.7550	36.7550	36.7550
181.5675	180.2447	180.2447	180.2447	178.1948	177.7883	178.8007	178.3476	178.5317	178.5317	178.5317
204.7192	203.2139	203.2139	203.2139	200.9028	200.4445	201.5882	201.0796	201.2804	201.2804	201.2804
46.0618	45.8288	45.8288	45.8288	45.7154	45.7014	45.7807	45.6350	45.7510	45.7510	45.7510
98.8320	98.8320	98.8320	98.8320	98.8320	99.0806	99.0806	99.0806	99.0806	99.0806	99.0806
1.9960	1.9819	1.9819	1.9819	1.9590	1.9543	1.9659	1.9609	1.9625	1.9625	1.9625
2.0171	2.0171	2.0171	2.0171	2.0171	2.0171	2.0171	2.0171	2.0171	2.0171	2.0171
207.3828	207.3828	207.3828	207.3828	207.3828	207.3828	207.3828	207.3828	210.5037	210.5037	210.5037
9.3167	9.3167	9.3167	9.3167	9.3167	9.3451	9.3451	9.3451	9.3451	9.3451	9.3451
0.1154	0.1154	0.1154	0.1154	0.1154	0.1143	0.1143	0.1143	0.1143	0.1143	0.1143
6.5904	6.5904	6.5904	6.5904	6.5904	6.5904	6.5904	6.5904	6.5904	6.5904	6.5904
15.7195	15.7195	15.7195	15.7195	15.7195	15.6459	15.6459	15.6459	15.6459	15.6459	15.6459
3.1708	3.1708	3.1708	3.1708	3.1708	3.1708	3.1708	3.1594	3.1594	3.1594	3.1594
67.3322	66.8371	66.8371	66.8371	66.0809	65.9362	66.3225	66.1411	66.2152	66.2152	66.2152
61.0493	60.6065	60.6065	60.6065	59.9152	59.7806	60.1176	59.9680	60.0258	60.0258	60.0258
11.3786	11.3786	11.3786	11.3786	11.3786	11.3639	11.3639	11.3639	11.3639	11.3639	11.3639
42.6696	42.4616	42.4616	42.4616	42.1836	42.3038	42.2529	41.9553	42.1240	42.1240	42.1240
249.1535	247.0269	247.0269	247.0269	243.5143	242.8586	244.3653	243.2661	244.1229	244.1229	244.1229
28.7426	28.4621	28.4621	28.4621	28.2911	28.1885	28.2486	28.0325	27.9780	27.9780	27.9780
400.7379	397.7913	397.7913	397.7913	393.4480	392.9715	395.2541	394.2970	394.6102	394.6102	394.6102
476.0541	472.5537	472.5537	472.5537	469.7108	468.6393	476.3127	473.8642	474.3374	474.3374	474.3374

Матеріал підготовлено департаментом валютного регулювання Національного банку України.

ІНФОРМАЦІЯ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ТОРГІВ НА УКРАЇНСЬКІЙ МІЖБАНКІВСЬКІЙ ВАЛЮТНІЙ БІРЖІ у листопаді 1998 року

доларами США

За 100 USD — Дані в тис. USD

Дата	Курс	Обсяг продажу	Попит	Пропозиція	Кількість банків
02.11.1998 р.	342.75	28630	14550	28630	63
03.11.1998 р.	342.75	29020	18460	29020	74
04.11.1998 р.	342.75	36660	12940	36720	69
05.11.1998 р.	342.75	30970	20860	30970	70
06.11.1998 р.	342.70	28010	21610	28010	71
09.11.1998 р.	342.70	19490	14780	19490	71
10.11.1998 р.	342.70	24770	18660	24770	75
11.11.1998 р.	342.70	20990	17660	20990	70
12.11.1998 р.	342.70	18460	18460	18460	77
13.11.1998 р.	342.70	23730	24000	23730	76
16.11.1998 р.	342.70	28080	25540	28080	78
17.11.1998 р.	342.70	21270	20900	21270	79
18.11.1998 р.	342.70	20460	20060	20460	85
19.11.1998 р.	342.70	19500	19310	19500	81
20.11.1998 р.	342.70	20240	20240	20240	72
23.11.1998 р.	342.70	24240	24320	24240	80
24.11.1998 р.	342.70	22950	22750	22950	79
25.11.1998 р.	342.70	29160	29190	29160	86
26.11.1998 р.	342.70	22830	22900	22830	77
27.11.1998 р.	342.70	16890	16890	16890	71
30.11.1998 р.	342.70	18410	18410	18410	72

німецькими марками

За 100 DEM — Дані в тис. DEM

Дата	Курс	Обсяг продажу	Попит	Пропозиція	Кількість банків
02.11.1998 р.	215.0	5713	5506	6989	42
03.11.1998 р.	215.0	4468	3075	4468	43
04.11.1998 р.	215.0	3943	2528	3943	36
05.11.1998 р.	215.0	6566	4099	6566	42
06.11.1998 р.	214.5	5465	2259	5545	40
09.11.1998 р.	214.5	3177	3177	3118	40
10.11.1998 р.	214.5	2524	2524	1906	36
11.11.1998 р.	214.5	3606	1398	3606	38
12.11.1998 р.	214.5	2106	1636	2106	31
13.11.1998 р.	214.5	2099	2099	2064	36
16.11.1998 р.	214.5	2321	1667	2321	37
17.11.1998 р.	214.5	1741	1656	1741	35
18.11.1998 р.	214.5	2338	2338	2245	36
19.11.1998 р.	214.5	2727	2727	2727	42
20.11.1998 р.	214.5	2138	2112	2138	42
23.11.1998 р.	214.5	2466	2466	2466	39
24.11.1998 р.	214.5	2447	2447	2173	45
25.11.1998 р.	214.5	1606	1606	1554	43
26.11.1998 р.	214.5	1895	1895	1670	45
27.11.1998 р.	214.5	6680	5994	6680	51
30.11.1998 р.	214.5	2437	2437	2437	45

Примітка. Торги білоруськими та російськими рублями, італійськими лірами, французькими франками та англійськими фунтами стерлінгів у листопаді не проводилися.

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за листопад 1998 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	1000 болгарських левів	2.1033
2	986 BRL	100 бразильських реалів	287.8559
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	68.4132
4	410 KRW	1000 вонів Республіки Корея	2.6040
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	2.4648
6	381 GEL	100 грузинських ларі	243.4304
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	44.2275
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	100.4307
9	218 ECS	1000 еквадорських сукре	0.4969
10	376 ILS	100 ізраїльських шекелів	80.3728
11	356 INR	1000 індійських рупій	81.0475
12	364 IRR	1000 іранських ріалів	1.1425
13	368 IQD	100 іракських динарів	1102.4445
14	417 KGS	100 киргизьких сомів	14.0598
15	414 KWD	100 кувейтських динарів	1137.1931
16	422 LBP	1000 ліванських фунтів	2.2820
17	434 LYD	100 лівійських динарів	888.6440
18	470 MTL	100 мальтійських лір	922.6110
19	484 MXN	100 мексиканських нових песо	34.1486
20	496 MNT	10000 монгольських тугриків	40.7764
21	554 NZD	100 новозеландських доларів	180.4042
22	586 PKR	100 пакистанських рупій	6.7627
23	604 PEN	100 перуанських нових солів	112.5431
24	408 KPW	100 північнокорейських вонів	155.7955
25	642 ROL	10000 румунських леїв	3.6241
26	682 SAR	100 саудівських ріялів	91.3854
27	760 SYP	100 сирійських фунтів	7.6167
28	705 SIT	100 словенських толарів	2.1943
29	901 TWD	100 нових тайванських доларів	10.4168
30	762 TJR	1000 таджицьких рублів	4.3496
31	952 XOF	1000 франків КФА	6.2500
32	152 CLP	1000 чилійських песо	7.4036
33	191 HRK	100 хорватських кун	56.2679
34	156 CNY	100 юанів Ренмінбі (Китай)	41.4059
35	255	100 доларів США за розр. із Індією	274.2000

* Курс встановлено з 01.11.1998 року.

Матеріали підготовлено департаментом валютного регулювання Національного банку України.

Економічний і валютний союз /

Перспективи світової економіки у контексті запровадження євро

Василь Вовчак

Заступник начальника відділу з питань економічного та соціального співробітництва з ЄС Національного агентства України з питань розвитку та європейської інтеграції (НАУРЄІ)

Завершився перший етап багатоетапного процесу переходу країн Європейського Союзу (ЄС) до єдиної валютної системи. Із 1 січня 1999 року одинадцять країн — членів Європейського валютного союзу (ЄВС): Німеччина, Франція, Іспанія, Португалія, Австрія, Італія, Люксембург, Бельгія, Нідерланди, Фінляндія, Ірландія — запровадили для безготівкових розрахунків спільну валюту — євро. Відповідно до підпункту 1 статті 2 Правил ЄС від 17 червня 1997 року євро замінив попередню грошову одиницю ЄС — ЕКЮ — у співвідношенні один до одного (1 ЕКЮ = 1 євро).

Ця важлива подія спричиниться до суттєвих змін не лише в європейській, а й у світовій економіці.

СТАБІЛЬНІСТЬ ЄВРО

Створення Європейського валютного союзу викликає певні зміни у структурі зовнішньої та внутрішньої торгівлі країн ЄС. Ці зміни залежать передусім від стабільності євро та ризику вкладень єврономіновних активів в окремі країни як фінансово інтегрованого регіону, так і за його межами. Впродовж перехідного періоду (з 1 січня 1999 року по 31 грудня 2001 року), коли поряд із євро в обігу знаходитимуться національні валюти країн — членів ЄВС, банки цих країн надаватимуть послуги щодо відкриття депозитних рахунків у будь-якій валюті регіону. Вони формуватимуть свої первинні резерви в іноземній валюті, а вторинні — у вигляді короткострокових активів інших країн. Якщо у тій чи іншій частині регіону виникне незбалансованість зовнішніх розрахунків (незалежно від причин, що її викличуть, — чистий відплив капіталу чи від'ємне сальдо рахунку поточних операцій), то банки, які опиняться в зоні такого дефіциту, будуть змушені продавати власні валютні активи. При цьому в банках країн із позитивним сальдо збільшуватиметься обсяг вітчизняних депозитів. Унаслідок відсоткові ставки зміняться так, щоб стимулювати банки у зоні країн, які мають позитивне сальдо, нарощувати обсяги активів країн зони дефіциту (за рахунок підвищення їх дохідності). Це автоматично підвищить попит на відповідні валютні активи, і відсоткові ставки почнуть вирівнюватися. Такий рух капіталу в країнах — членах ЄВС слугуватиме джерелом забезпечення фінансової стабільності регіону.

Для підтримки стабільності євро розроблено спеціальні вимоги щодо бюджетної та грошово-кредитної політики країн — членів ЄВС. Ці дисциплінуючі критерії автоматично не вирівнюють вартість емітованих державами-членами боргових зобов'язань (позначаються різні кредитні рейтинги країн — членів ЄВС), проте створюють умови для поступового зникнення фінансових відмінностей між країнами.

> ***За підприємствами приватного сектора та фінансовими установами країн — членів ЄВС упродовж перехідного періоду залишається право вибору щодо емітування нових боргових зобов'язань (або деномінації існуючих): у євро чи у "внутрішніх" валютах***

Високий рівень безробіття у межах ЄВС (10.7% на кінець 1998 року) і відносно низька мобільність робочої сили, спричинена мовними бар'єрами та існуючими відмінностями в системі соціального забезпечення, не чинитимуть інфляційного тиску на курс євро. Однак різке зростання грошової маси у євро в результаті обміну національних валют країн — членів ЄВС на єдину валюту може позначитися на її стабільності. Збільшення міжнародних резервів Європейського центрального банку, деномінованих у валютах "зовнішніх" до ЄВС країн, також може мати понижуючий тиск на курс євро. Проте цей вплив нейтралізуватиме зростаючий попит на нову валюту з боку банків інших країн, які формуватимуть свої міжнародні резервні активи в євро.

СПЕЦИФІКА РИНКУ ЄВРО

За умови фіксації обмінних курсів обмін євро на національні валюти країн — членів ЄВС (або однієї національної валюти на іншу) буде повністю безризиковим. Трансакції між цими валютами — це прості конверсійні операції, як того вимагає стаття 4 Правил ЄС від 17 червня 1997 року № 1103/97. Конверсійні винагороди за всіма трансфертами для країн фінансово інтегрованого регіону цілковито виключені, що суттєво знижує вартість таких платежів. Однак винагороди за здійснення платежів залишаються такими ж, як і до запровадження євро.

На ринку міжбанківського споту та форвардних обмінних операцій нова валюта замінила всі внутрішні валюти країн — членів ЄВС. Стосовно ж "зовнішніх" по відношенню до ЄВС валют, то банки здійснюватимуть платежі про-

тягом тривалішого періоду незалежно від ступеня залучення євро у такі операції.

Незважаючи на введення євро, податки, що регулюють підприємницьку діяльність у країнах — членах ЄВС, та вимоги щодо ведення бухгалтерських рахунків у середньостроковій перспективі все ще відрізнятимуться в кожній із країн, однак тенденція щодо їх гомогенізації у межах ЄВС буде посилюватися.

Запровадження євро стимулює зростання ринку трансакцій та заощаджень у цій валюті. Ринок євро ставатиме дедалі ліквіднішим, що супроводжуватиметься зниженням вартості утримання активів та проведення трансакцій. Для інвесторів з'являться додаткові стимули деномінувати свої портфелі у євро і таким чином поглибити цей ринок. У масштабах світової економіки зміцнення ринку євро сприятиме пошукам додаткових низькозатратних операційних каналів для міжнародних інвестицій, стабілізації світової фінансової системи, зростанню попиту на нову валюту з боку країн, які потребують фінансової допомоги і, вірогідно, надихне інвесторів на здійснення інтернаціональних інвестицій.

Із запровадженням євро інвестори з країн ЄВС, щоб забезпечити диверсифікацію своїх портфелів у регіональному розрізі, почнуть більше орієнтуватися на ринки передусім США, Японії, а також країн, що розвиваються. В "зустрічному напрямі" свої активи формуватимуть "зовнішні" щодо ЄВС інвестори. Зростатиме також попит на євро з боку країн, які потребують фінансової допомоги, в тому числі України.

Із 1 січня 1999 року всі державні боргові зобов'язання країн — членів ЄВС деноміновано в євро. Євробондовий ринок став другим (після ринку боргових зобов'язань, деномінованих у доларах США) за величиною ринком світу. При цьому держави — члени ЄВС зберігають контроль у сфері державних фінансів, оскільки у разі фінансових ускладнень їхні зобов'язання не приймаються і не розділяються іншими членами ЄВС або ЄС. Тому порівняно з євросвоповим ринком ринок державних зобов'язань менш ліквідний. Слід зазначити, що, на відміну від держави, за підприємствами приватного сектора та фінансовими установами впродовж перехідного періоду залишається право вибору щодо емітування нових боргових зобов'язань (або деномінації існуючих): у євро чи у "внутрішніх" валютах.

Із подальшою глобалізацією світової економіки країни як у рамках своїх регіонів, так і за їхніми межами стають дедалі більше взаємозалежними у сферах торгівлі, інвестицій та фінансових потоків. З урахуванням таких очевидних переваг, пов'язаних із використанням євро, як відсутність валютного ризику, цінова прозорість та оптимізація міжнародних платежів, усунення різноманітних тарифних бар'єрів, можна очікувати, що на нову валюту з початком перехідного періоду переключатимуться і "зовнішні" щодо ЄВС великі компанії та корпорації. Зрозуміло, що темпи цього процесу залежатимуть від цілої низки факторів: організаційної структури, географії торговельних операцій, виду та асортименту продукції, що виготовляється такими компаніями і корпораціями, поточних валютних курсів, потреб покупців, поведінки конкурентів і т. п.

Уже в найближчі роки долару в Україні доведеться потіснитися: наша країна може перейти до превалюючого формування приватних заощаджень населення та банківських резервів у євро

Однак малі та середні компанії, очевидно, продовжуватимуть підтримувати свої рахунки у "місцевих" валютах, переорієнтовуючись на євро поступово, ближче до кінця перехідного періоду. Дрібні торговці та фізичні особи також надаватимуть перевагу "старим" валютам країн — членів ЄВС аж до початку третього етапу валютної інтеграції — етапу "паралельного обігу валют", який триватиме із січня до кінця червня 2002 року. На початку цього етапу в готівковому обігу з'являться банкноти і монети євро. Через півроку національні гроші будуть вилучені з обігу, але "старі" банкноти можна буде конвертувати у євро відповідно до національної практики кожної окремої країни — члена ЄВС.

УКРАЇНА І ЄВС

З запровадженням євро відкриваються нові перспективи і для країн, які не входять до ЄВС, у тому числі — для України. Претендуючи на світове лідерство, ЄС добиватиметься, щоб євро стало однією з найстабільніших світових валют. Україна при формуванні своїх міжнародних резервів упродовж перехідного періоду має перевести національні валюти країн — членів ЄВС у нову європейську валюту. Однак можна передбачити, що з метою диверсифікації власних резервів у іноземній валюті вона переходитиме з інших валют на євро поступово. Та природно, що Україна як держава європейської орієнтації, зважаючи на важливість політичних, економічних, у тому числі торговельних відносин із Євросоюзом, а також з урахуванням географічної близькості до ЄС, уже найближчим часом може перейти до превалюючого формування приватних заощаджень населення та банківських резервів саме у євро.

Створення ЄВС сприятиме залученню додаткових інвестиційних ресурсів у регіон, а отже, стимулюватиме зростання виробництва. Це підвищить конкуренцію на ринку ЄВС і ЄС. "Зовнішнім" фірмам і компаніям буде дедалі

важче проникати на нього. Лише ті українські підприємства, які у змозі реалізувати свою продукцію за низькими (конкурентними) цінами, матимуть доступ на ринок ЄС. Проте цю можливість суттєво обмежує структура українського експорту з її яскраво вираженою сировинною спрямованістю. Ринок продажу високотехнологічних українських товарів у країнах ЄС залишається незначним і найближчими роками, вірогідно, звузиться ще більше. Причини того — глобальна фінансова криза, яка супроводжується скороченням інвестицій в економіку країн, що розвиваються; криза вітчизняної фінансової системи на тлі перманентного економічного занепаду; в'яла модернізація виробництва в Україні; неспроможність влади підвищити фінансову дисципліну та активізувати процес структурних реформ; застаріла структура державного управління; брак взаєморозуміння між законодавчою та виконавчою владою; зростання політичного напруження у зв'язку з виборами 1999 року.

Як свідчить практика торговельних відносин України з ЄС, проти нашої країни часто використовують різноманітні нетарифні обмеження, що ще більше ускладнює ринок збуту української продукції. Однак і Україна добре опанувала основні інструменти протекціоністської політики, про що свідчить неконкурентне стимулювання виробництва автомобілів, кольорових телевізорів, обмеження експорту металобрухту тощо. Подібні дії не сприяють руху країни до членства у Світовій організації торгівлі (СОТ). Тому не варто розраховувати на швидке усунення штучних перепон у торговельних відносинах із країнами — учасницями цієї організації, у тому числі з ЄС.

З уведенням євро суттєво знижуються витрати українських експортерів, пов'язані з операціями обміну європейських валют. Також істотно зменшується ризик небажаних змін валютних курсів для експортерів, практично зникає потреба у взаємному хеджуванні європейських валют. Це дає змогу підприємствам, які ведуть міжнародну торгівлю з країнами ЄВС, зекономити значні кошти й використати їх для розширення власних експортних можливостей.

Підприємства, які вирішать розміщувати свої цінні папери на ринку ЄВС, номінуватимуть їх у євро. Для тих же компаній, які розмістили їх на європейському ринку раніше, деномінація буде пов'язана з додатковими витратами.

У цілому запровадження євро не має істотних негативних наслідків для України та сприяє нарощуванню українського експорту в країни Європейського Союзу. Певну проблему для нашої країни становить те, що з появою єдиної грошової одиниці ЄС суттєво звужується ринок спекулятивних валютних операцій — вони перекинуться на ринки інших країн, не виключено, що й на український. З огляду на слабкість національної фінансової системи та прорахунки у макроекономічній політиці проведення успішних спекуляцій в Україні не становитиме великих труднощів.

ПРОБЛЕМИ ЄВС

Створення ЄВС та запровадження єдиної валюти відкриває нові можливості для зростання ролі Європи у світовій економіці і водночас сприяє зміцненню світової фінансової системи. Країни, що ввійшли до ЄВС, досягли значного прогресу в зниженні фіскального дефіциту та інфляції, розвитку фінансової системи, і це дає їм змогу динамічно розвиватись. Однак у союзу є ряд проблем, які можуть уповільнити економічне зростання країн фінансово інтегрованого регіону. Насамперед вони стосуються інституційної структури управління монетарною політикою і співробітництва у формуванні загальної політики, яка б регулювала широке коло питань діяльності ЄВС. Подібна структура ніколи раніше не випробовувалася на практиці в таких масштабах. ЄВС стоїть перед необхідністю поглиблення структурних реформ із метою посилення конкуренції, впровадження інновацій, забезпечення зростання на ринках окремих товарів і послуг, у тому числі фінансових.

Незалежний, вільний від політичного впливу Європейський центральний банк прагнутиме проводити жорстку монетарну політику, спрямовану на досягнення цінової стабільності та зміцнення євро. Однак успішна економічна політика залежить не так від цінової стабільності, як від стабільності економічного зростання, що забезпечує створення нових робочих місць. Нині у переважній частині регіону рівень безробіття залишається досить високим.

> ***Із появою євро суттєво звузиться ринок спекулятивних валютних операцій — вони перекинуться на ринки інших країн, не виключено, що й на український. З огляду на слабкість національної фінансової системи проведення успішних спекуляцій в Україні не становитиме великих труднощів***

Додаткові труднощі створює світова фінансова криза, яка послабила стимули до інвестування навіть у країни з динамічним розвитком економіки.

Розв'язання цих проблем — справа непроста, однак треба сподіватися, що її буде вирішено так само успішно, як і створення Європейського валютного союзу, ідея якого ще два роки тому декому здавалася нереальною. □

Актуальний коментар /

Політику уряду щодо ОВДП переглянуто

Покриття дефіциту бюджету шляхом прямої емісії Національного банку, практиковане в Україні до 1995 року, спричинилося до спустошливої гіперінфляції, яка спалила обігові кошти підприємств, звела до мінімуму споживання населення та поглинула його заощадження. Це спонукало уряд фінансувати дефіцит державного бюджету неемісійним шляхом, зумовивши в результаті бурхливий розвиток ринку облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП). Однак сьогодні уряд змушений переглянути свої плани щодо цього ринку.

Костянтин Швабій

Спеціаліст відділу аналітики Української міжбанківської валютної біржі. Аспірант Київського національного економічного університету

Чотири роки функціонування ринку ОВДП характеризуються нерівномірними темпами його розвитку. Внутрішній борг за держоблігаціями протягом 1996 року зріс у 9.2 раза, 1997-го — у 2.6 раза, за вісім місяців 1998 року — у 1.2 раза (після кризи, що розпочалася у серпні 1998 р., зростання припинилося). Фінансування дефіциту державного бюджету шляхом випуску держоблігацій сприяло приборканню інфляції та успішному проведенню грошової реформи. Після цього слід було здійснити бюджетну та податкову реформи, але структура держбюджету країни, обтяженого надмірними соціальними виплатами та видатками на фінансування державного сектора, не змінилася.

Незбалансований і нереальний бюджет тривалий час вдавалося підтримувати за рахунок нарощування внутрішнього боргу шляхом емісії ОВДП

На низькому рівні залишилася бюджетна дисципліна. Державний бюджет 1997 року було виконано за доходами на 89.2%, за видатками — на 92.2%. Оскільки інвестиції банківського сектора в ОВДП тривалий час були рентабельнішими, ніж пряме кредитування підприємств, усі вільні кошти уряд залучав на фінансування дефіциту бюджету. Незбалансований і нереальний бюджет доволі довго вдавалося підтримувати за рахунок нарощування внутрішнього боргу через емісію ОВДП. Так, 1995 року за рахунок випуску ОВДП фінансувалося 8% бюджетного дефіциту, 1996 — 39%, а 1997 — 71%. Зростали й обсяги зовнішнього фінансування. Загалом це створювало небезпечні для країни тенденції.

Стрімкому зростанню державного боргу сприяла експансія іноземного капіталу на ринки типу emerging markets (ринки, що розвиваються). Стратегія виходу на нові ринки набула популярності серед іноземних інвесторів на початку 1990-х років і до останнього часу приносила їм великі прибутки. Однак глобальність масштабів цього процесу врешті стала однією з причин світової фінансової кризи восени 1997 року. Інвестори надто переоцінили можливості нових ринків, а український уряд на власному досвіді переконався, що зовнішня ринкова кон'юнктура має мінливий характер. Підтримувати стабільність на фінансовому ринку суто монетарними заходами вже не було змоги.

ДЕШЕВШЕ ТА БІЛЬШЕ — НЕ ЗАВЖДИ ДОБРЕ

Головною метою уряду на ринку ОВДП після проведення грошової реформи стало зниження ціни ресурсів, які він залучав на відкритому ринку. Перша спроба виявилася невдалою. Після того, як у жовтні 1996 року Мінфін на первинних аукціонах НБУ знизив дохідність облігацій на 20%, курс гривні зразу впав на 3%. Випробовувати на міцність національну валюту через півтора місяця після її запровадження уряд не став — дохідність ОВДП підвищили до попереднього рівня. Уряд з'ясував для себе взаємозалежність усіх сегментів фінансового ринку, тому в подальшому ставки дохідності всіх інструментів ринку ОВДП зменшували поступово. Так, із вересня 1996 р. до січня 1997 р. середньозважена дохідність первинного ринку ОВДП знизилася лише на 12%. Але вже на початку лютого Мінфін вийшов на новий рівень дохідності, менший від попереднього у середньому на 20 відсоткових пунктів. Пов'язане це було з тим, що на первинному ринку попит на ОВДП суттєво зріс за рахунок масового припливу іноземного капіталу.

Уряд не бажав поступатися власними меркантильними інтересами і фактично вже влітку 1997 року у портфелях іноземних інвесторів знаходилося понад 50% ОВДП. Приплив іноземного капіталу супроводжувався ревальвацією гривні, зростанням валютних резервів НБУ, а сумарний рівень інфляції за перше півріччя 1997 року становив лише 5.2%. Але, вчасно не обмеживши приплив іноземного капіталу на вітчизняний ринок державних цінних паперів, уряд порушив важливе правило: дотримуватися дефіциту бюджету в розмірі, в якому його спроможні фінансувати резиденти. Винятком із цього правила є ситуація, коли темпи приросту експорту перевищують темпи приросту ВВП. На жаль, в Україні все було навпаки.

Перше півріччя 1997 року для фінансового ринку України було безхмарним, що дало уряду підстави для приєднання 24 вересня того ж року до статті VIII Статуту МВФ та запровадження валютного коридору. Урядовці пояснювали ці кроки необхідністю зниження вартості внутрішнього боргу, проте час показав, що це були надто самовпевнені й поспішні дії. По-перше, приєднання до статті VIII Статуту МВФ означало лібералізацію ринку капіталів, що неможливо при одночасному використанні фіксин-

Вчасно не обмеживши приплив іноземного капіталу на ринок державних цінних паперів, уряд порушив важливе правило: дотримуватися дефіциту бюджету в розмірі, в якому його спроможні фінансувати резиденти

гового механізму курсоутворення. По-друге, якщо вже застосовувати валютний коридор, то треба було робити його похилим. Не може країна, в якій середній рівень дефіциту платіжного балансу становить 385 млн. доларів США щокварталу, а валютні резерви будуються не на прямих, а на портфельних інвестиціях, забезпечити стабільність грошової одиниці в межах горизонтального валютного коридору. За 1997 рік прямі іноземні інвестиції становили 581 млн., а портфельні — 1605 млн. доларів США.

Під гаслом зменшення вартості боргу уряд на другу половину 1997 року планував вийти на міжнародні фінансові ринки, ширше застосовувати облігації ощадної позики, що, безперечно, дало б новий імпульс темпам зростання державного боргу. Проте світова фінансова криза, почавшись на ринках Південно-Східної Азії, зашкодила цим намірам.

Аналізуючи вплив кризи в цьому аспекті, слід зазначити, що на Україну вона мала більше позитивний вплив, аніж негативний. Завдяки цьому вдалося уникнути значного зростання державного боргу, який на той час становив 18—20% від ВВП. Оскільки уряд своєчасно зрозумів, що "живе не за статками", було вжито певних заходів, аби виправити допущені раніше помилки. Затяжний характер кризи дав змогу Мінфіну протягом 1998 року поступово реструктуризувати внутрішній борг шляхом залучення коштів Національного банку України. Так, за вісім місяців поточного року НБУ придбав 75% емісії ОВДП, завдяки чому вдалося кардинально змінити структуру внутрішнього боргу. На початку серпня 1998 року НБУ мав у своєму портфелі близько 60% ОВДП, нерезиденти і резиденти — по 20%. Коефіцієнт "іноземні портфельні інвестиції / валютні резерви", який характеризує рівень ризику знецінення національної грошової одиниці внаслідок відпливу капіталу, зменшився за останній рік зі 150 до 100%. Для порівняння: у таких країнах, як Чехія, Угорщина, Польща, цей показник на початок серпня 1998 року становив відповідно 58, 57 та 15%; у Росії — 217%.

Відреагувавши на новий виток кризи в середині серпня (політикою скорочення темпів приросту внутрішнього боргу та секвеструванням державного бюджету), уряду й НБУ вдалося за допомогою наджорстких монетарних та адміністративних заходів утримати курс гривні в межах нового валютного коридору.

КУРС НА СКОРОЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО БОРГУ

Як уже зазначалося, значну допомогу щодо стабілізації фінансового ринку уряду надає Національний банк. Упродовж року він самотужки підтримує ліквідність державного боргу, здійснюючи операції на первинному ринку з одночасною стерилізацією (вилученням з обігу) грошової маси через продаж валютних резервів. Проте, зважаючи на нинішній обсяг валютних резервів (близько 1 млрд. доларів), немає сенсу продовжувати таку політику. Якщо НБУ буде й надалі фінансувати бюджет за допомогою купівлі ОВДП без здійснення операцій стерилізації, зростання грошової бази посилить інфляційний тиск. Отже, необхідно припинити фінансування бюджету центральним банком — навіть через ринок держоблігацій.

Згідно з прийнятим Верховною Радою України державним бюджетом на 1999 рік дефіцит бюджету визначено на рівні 1% від ВВП. Його планується покрити з двох джерел: зовнішнього та внутрішнього. Запланована на наступний рік емісія ОВДП (750 млн. грн.) буде повністю використана на обслуговування зобов'язань за внутрішнім боргом.

Таким чином, одна з передумов подолання кризи сьогодні — урегулювання взаємозв'язку між монетарною та фіскальною політикою. Головним завданням уряду на нинішньому етапі є збалансування бюджету, а в подальшому — досягнення перевищення доходів над видатками з тим, щоб мати засоби для обслуговування уже існуючих зобов'язань. □

Міжнародний огляд /

Світові фінанси: то злет, то падіння

Схоже, що світовий фінансовий ринок перебуває у шоковому стані: то злет, то падіння. Важко прогнозувати, що станеться наступної миті. Ось уже понад рік фондові ринки навіть високорозвинутих країн демонструють неспроможність протистояти глобальній фінансовій кризі. Країни, що розвиваються, плекають надію на залучення коштів іноземних інвесторів. Останні ж не ризикують, бо не вірять у швидке одужання перехідних економік. Короткі періоди зростання на фінансових ринках світу лише на деякий час дають хибну надію країнам, економіки яких згорають у полум'ї кризи, щоб потім знову розчарувати поверненням до вже звичної низхідної динаміки основних індикаторів фінансового ринку. Все більше аналітиків схиляється до думки, що міжнародна фінансова система "тріщить по всіх швах".

КРИЗА НЕ ВЩУХАЄ

Якщо поглянути на графік найбільш знаного індикатора американського фондового ринку — індексу Доу-Джонса, то неозброєним оком видно, що світова фінансова криза, яка почалася у 1997 році, досі не вщухла, а й далі набирає обертів. Так, у жовтні 1998 року індекс фондового ринку Сполучених Штатів упав майже до того рівня, з якого почався відлік зростання після кризи 1997 року (див. графік 1). Але ж у процентному відношенні останнє падіння було значно більшим. Такий розвиток подій здається дивним з огляду на те, що макроекономічні показники Сполучених Штатів поліпшуються. Згідно зі статистичними звітами за три квартали минулого року ВВП зріс на 4%, зросла також продуктивність праці. Звісно, з боку великих корпорацій не обійшлося без втрат на кризових ринках (зокрема, в Росії), та в цілому, здавалося б, особливих проблем для економіки країни це не створило. Проте, незважаючи на зазначені позитиви, фондовий ринок США час від часу зазнає струсів, викликаних негараздами у міжнародній економіці. Проблеми виникають не лише в азіатському та східноєвропейському регіонах, а й по-

Графік 1. **Індекс Доу-Джонса за останні 5 років (1994—1998)**

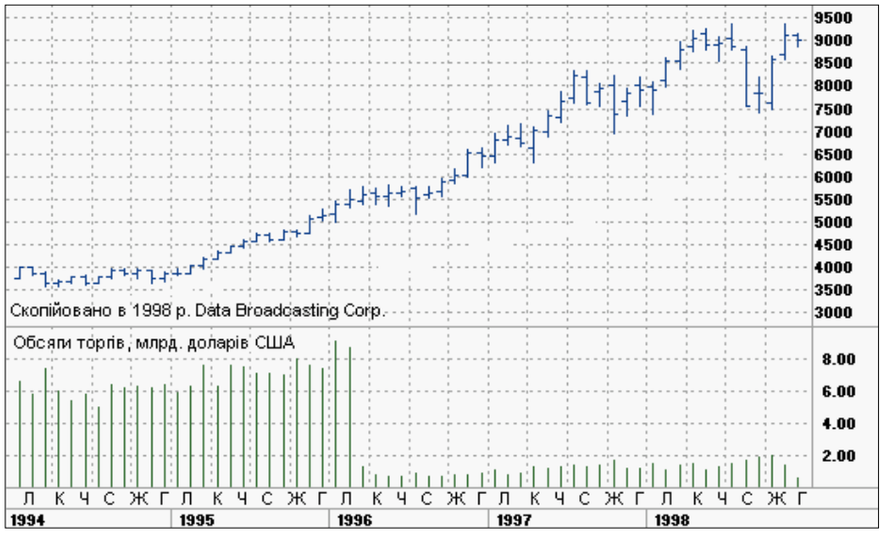

близу США — у Латинській Америці. Варто було індексу Доу-Джонса трохи зрости після опублікування непоганих показників економіки Штатів, як чергові негативні новини з Бразилії на початку грудня (зволікання конгресу з розглядом питання про пенсійну реформу) знову знизили котирування американських акцій на кілька відсотків.

Таким чином, на фондовий ринок США міжнародні ринки мають останнім часом більший вплив, ніж внутрішня економіка. І така міжнародна залежність характерна не лише для фондового ринку США. Тим часом ситуація у світі складається зовсім невтішно: за 10 місяців минулого року фондові індекси Аргентини та Бразилії знизилися приблизно на 30%. У листопаді зазначені індикатори почали зростати, та грудень знову вніс корективи і повернув фондові ринки латиноамериканських країн до низхідної динаміки. Аналогічна ситуація спостерігається також у Південно-Східній Азії.

На Сході Європи основна увага інвесторів нині прикута до Росії. Нагадаємо, що саме події у Росії прискорили чергове падіння курсу цінних паперів на фондовому ринку США у жовтні минулого року. Аналітики зазначають, що антикризові заходи російського уряду ні на йоту не спрацювали. Коли уряд поширив заяву про мораторій на виплату зовнішніх боргів, він сподівався, що ситуація у банківській сфері поліпшиться і можна буде розрахуватися з кредиторами. Проте не так сталося, як гадалося. Мораторій скасували, так і не дочекавшись поліпшення платоспроможності. Міжнародний валютний фонд надає підтримку, але вкрай неохоче. Податкова політика уряду Росії не влаштовує керівництво фонду. Так, російський прем'єр-міністр Євген Примаков заявляв про наміри знизити податок на прибуток у 1999 році до 30% (нині він становить 35%), ПДВ — до 14% (нині — 20%), що, звісно, позитивно вплинуло б на розвиток економіки, однак джерел фінансування тимчасових втрат від зменшення податкових надходжень не передбачено. Міністр фінансів Михайло Задорнов дотримується консервативніших поглядів щодо перспективи зниження податків. З його слів, Росія протягом найближчих 10 років повинна сплачувати за зовнішніми боргами від 13.5 до 17 млрд. доларів США щорічно. У 1999 році виплати за зовнішнім і внутрішнім боргом становитимуть близько 12% від ВВП, тоді як бюджетні доходи ледве сягнуть рівня 10%.

Деякі аналітики вважають, що єдино можливим виходом для уряду Росії стане грошова емісія — питання лише у визначенні її обсягу. Фактично привид емісії блукає на фінансовому ринку Росії уже з грудня минулого року, коли курс російської грошової одиниці перевищив значення 20 руб./долар США і вийшов таким чином на новий ціновий рівень (див. графік 2). Інфляція за листопад становила 5.7%, що в перерахунку на рік відповідає темпу зростання цін на 95%. Така ситуація не влаштовує ні МВФ, ні інвесторів зі США.

Графік 2. **Курс долара США на міжбанківському ринку Росії**

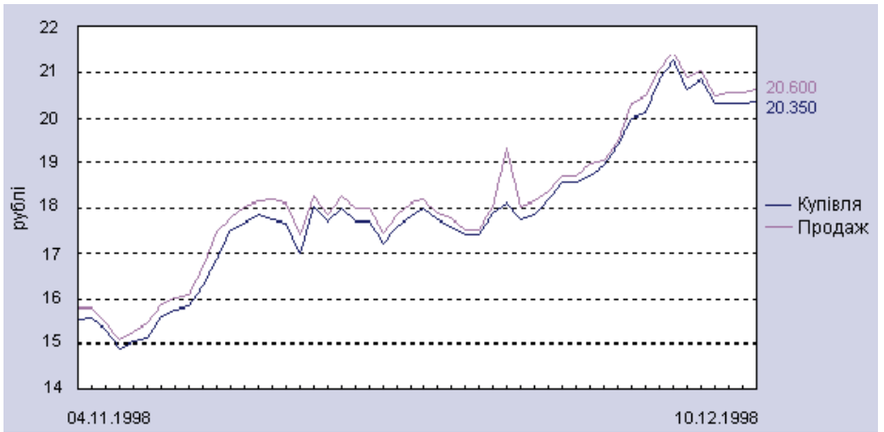

КАПІТАЛ-РУЙНІВНИК

Наприкінці листопада 1998 р. провідні фондові ринки почали демонструвати рекордні темпи зростання. Так, індекс Доу-Джонса 23 листопада сягнув своєї рекордної висоти. Пом'якшення ситуації спостерігалося навіть на фондовому ринку Росії, де зростання акцій найліквідніших компаній лише за один день (23 листопада) сягнуло понад 10%. Такий розвиток подій міг би сприятливо вплинути і на фінансовий ринок України. У той час МВФ саме отримав від Великої сімки понад 900 млрд. доларів США для підтримки економік, на які найбільше вплинула криза. Здавалося б, це мало підтримати позитивні тенденції на світовому фінансовому ринку. Але позитивний період виявився недовгим. Уже на початку грудня на провідних фондових ринках світу почався новий спад (див. графік 3). Не втрималися навіть європейські ринки.

Відомий фінансист Джордж Сорос у своїй новій книзі "Криза світового капіталізму" розкриває причини сучасних фінансових потрясінь. Ми живемо у період глобальної економіки, стверджує він, і багатство кожної країни визначається її часткою у загальному потоці світового фінансового капіталу. Останній спрямовується туди, де може дати максимальний ефект, але сьогодні капітал замість позитивної справляє руйнівну дію. Розвиваючи цю думку, можна умовно поділити глобальну економіку: з одного боку — країни, що розвиваються, які прагнуть залучити іноземний капітал з метою інтенсивного

Графік 3. **Індекс Доу-Джонса із грудня 1997 р. по грудень 1998 р.**

розвитку економіки, оскільки власного капіталу в них замало; з другого боку — високорозвинуті країни зі стабільними економіками, де бурхливого розвитку, до якого звикли вибагливі інвестори, не спостерігається, зате капіталу накопичено стільки, що внутрішня економіка не в змозі його поглинути. Цей капітал шукає ефективного застосування на динамічних нових ринках. Донедавна ця схема діяла бездоганно. "Азіатські тигри" успішно поглинали міжнародний капітал, вражаючи фантастичними темпами розвитку економік. Однак їхній потенціал зростання нині вже вичерпано. Замінити зазначені ринки могли б країни колишнього СРСР. Однак у цих країнах досі не створено передумов для економічного прогресу, тож міжнародний капітал замість того, щоб перейти на терени Центральної та Східної Європи, став, навпаки, інтенсивно покидати ці регіони. Всюди у світі нині відбувається процес відпливу капіталу з ринків, що розвиваються, — він концентрується на розвинутих ринках. У підсумку останні все більше "перегріваються", потребуючи звільнення від надлишкового капіталу.

НЕ В ГРОШАХ ЩАСТЯ?

Згідно з кількісною теорією грошей рівновага між товарами та грошовою масою залежить від цін та швидкості обертання грошей. Значення останнього фактора, як правило, наближається до константи, тому в спрощеному вигляді основним регулятором макроекономічної рівноваги є ціни. Дана схема легко спрацьовує, коли йдеться про окремий ринок із єдиною валютою. Стосовно ж світової економіки в цілому цю теорію застосувати важко. Але ж теорія має бути універсальною і діяти незалежно від кордонів. Отже, спробуємо проаналізувати нинішні події з точки зору глобальної рівноваги, тобто рівноваги міжнародного капіталу (грошей) та національних багатств усіх країн світу (товару).

У сучасному світі з майже нічим не обмеженим рухом капіталу кожна країна може опинитися в умовах, коли незалежно від внутрішніх чинників економіка руйнується чи переживає кризу внаслідок швидкої зміни пріоритетів інвесторів. Проблема полягає у неконтрольованості загальної маси капіталу, в результаті чого існує великий ризик виникнення дисбалансу між грошима і товарами. Блискавичний відплив капіталу з ринку спричиняє девальвацію місцевої валюти, банкрутство банків, економічний спад. Надмірна активність міжнародного капіталу призводить до диспропорцій у економіці, які при зміні зовнішньої ринкової кон'юнктури рано чи пізно виходять на поверхню. Щедрі міжнародні інвестиції деякий час вуалюють внутрішні проблеми економіки. Уряд звикає до пільгових умов і розраховує на них у довгостроковій перспективі. Криза, як правило, настає несподівано, і належно підготуватися до неї не встигають. Виходять на поверхню бюджетні проблеми, держава виявляється неплатоспроможною щодо іноземних кредиторів.

Зазвичай кризу сприймають як непереборні обставини, які важко спрогнозувати і пояснити. Експерти звикли оцінювати рівень ризиковості економічної політики держави з огляду на обсяг державного боргу відносно ВВП. Іноземні інвестиції при цьому не враховуються. Та якщо зважати на згаданий вище принцип рівноваги капіталу та національного багатства, слід було б оцінити рівень залежності економіки не лише від міжнародних боргів, а й від прямих та портфельних інвестицій. Зростання цих інвестицій створює додаткову пропозицію грошей, яка не завжди підкріплюється адекватним зростанням товарної пропозиції. І в певний момент (який потому називають кризою) дана диспропорція вибухає. Відбувається це тоді, коли вона стає надто помітною для інвесторів, і останні починають масово вилучати гроші з країни. Як бачимо, принцип вільного руху міжнародного капіталу, що зазвичай вважають за позитив (бо він сприяє міжнародному розподілу праці), водночас є й негативом. І хто знає — якщо міжнародна фінансова криза розвиватиметься й надалі, чи не виявиться, що єдиним виходом зі скрутної ситуації можуть стати обмеження на рух капіталу. □

Володимир Науменко,
"Вісник НБУ".

Результати аукціонів із розміщення облігацій внутрішньої державної позики за січень — листопад 1998 р.

Період	Розміщено облігацій, шт.	Залучено коштів до бюджету, тис. грн.
Січень	8 504 247	635 164.55
Лютий	10 423 818	752 054.89
Березень	9 655 744	708 165.73
I квартал	28 583 809	2 095 385.17
Квітень	9 263 263	677 165.12
Травень	7 443 787	527 163.70
Червень	16 423 532	1 207 634.84
II квартал	33 130 582	2 411 963.65
I півріччя	61 714 391	4 507 348.83
Липень	14 839 235	981 204.82
Серпень	26 966 882	1 626 504.77
Вересень	4 065 473	293 392.21
III квартал	45 871 590	2 901 101.80
Жовтень	5 244	425.60
Листопад	1 333 670	100 602.29
Грудень	0	0.00
IV квартал	1 338 914	101 027.90
Усього з початку року	**108 924 895**	**7 509 478.52**

Результати аукціонів із розміщення облігацій внутрішньої державної позики, проведених у листопаді 1998 р.

Номер аукціону	Дата проведення аукціону	Пропозиція			Результати аукціону				
		Номінал облігацій, грн.	Проголошена ставка дохідності, %	Термін погашення облігацій	Розміщено облігацій, шт.	Залучено коштів до бюджету, тис. грн.	Відсічна ціна, грн.	Середньо-зважена ціна, грн.	Ставка дохідності, %
512	03.11.1998 р.	100	—	05.05.1999 р.	1 360	113.49	83.45	83.45	39.77
513	03.11.1998 р.	100	—	03.11.1999 р.	70	5.01	71.56	71.56	39.85
514	10.11.1998 р.	100	—	12.05.1999 р.	360	30.04	83.45	83.45	39.77
515	10.11.1998 р.	100	—	10.11.1999 р.	70	5.01	71.56	71.56	39.85
516	17.11.1998 р.	100	—	19.05.1999 р.	210	17.52	83.45	83.45	39.77
517	17.11.1998 р.	100	—	17.11.1999 р.	520	37.21	71.56	71.56	39.85
518	20.11.1998 р.	100	—	19.05.1999 р.	300 000	25 080.00	83.60	83.60	39.78
519	20.11.1998 р.	100	—	17.11.1999 р.	350 000	25 084.50	71.67	71.67	39.86
520	24.11.1998 р.	100	—	26.05.1999 р.	730	60.92	83.45	83.45	39.77
521	24.11.1998 р.	100	—	17.11.1999 р.	350	25.19	71.96	71.96	39.84
522	27.11.1998 р.	100	—	26.05.1999 р.	120 000	10 032.00	83.60	83.60	39.78
523	27.11.1998 р.	100	—	24.11.1999 р.	140 000	10 033.80	71.67	71.67	39.86
526	30.11.1998 р.	100	—	10.11.1999 р.	200 000	14 528.00	72.64	72.64	39.85
527	30.11.1998 р.	100	—	15.12.1999 р.	220 000	15 549.60	70.68	70.68	39.85
Разом		**X**	**X**	**X**	**1 333 670**	**100 602.29**	**X**	**X**	**X**

Сума облігацій внутрішньої державної позики, що перебувають в обігу (на 1 грудня 1998 р.)

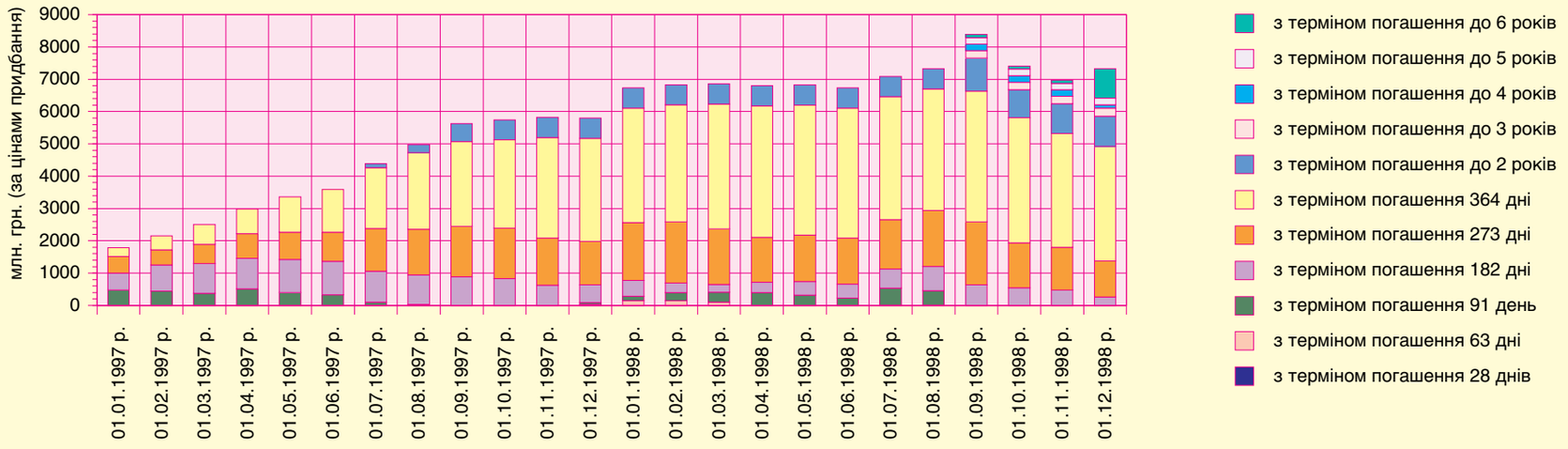

Матеріали підготовлено емісійно-кредитним департаментом Національного банку України.

Пропозиції /

Потрібен закон про банківську таємницю

Віктор Кравець

Директор департаменту платіжних систем НБУ. Академік Академії економічних наук України

Ефективне функціонування банківської системи неможливе без правового забезпечення збереження банківської таємниці. Автор обґрунтовує необхідність прийняття в Україні відповідного закону, розмірковує про проблеми допуску до конфіденційної інформації, відповідальність за збереження банківської таємниці та зловживання правом на її одержання тощо.

Конфіденційність інформації — той наріжний камінь, без якого банки не в змозі ефективно виконувати свої функції.

Гостра потреба у надійному захисті інтересів як клієнтів банків, так і банківської системи спонукає по-новому поглянути на правові аспекти роботи, пов'язаної з охороною банківської таємниці. Гадаю, нині ми на тому етапі, коли можна говорити про накопичення певного досвіду на цьому напрямі, а отже, й обмінюватися ним.

Не розголошувати конфіденційні відомості про фінансові операції, рахунки і вклади юридичних та фізичних осіб — питання професійної придатності фінансиста, найважливіша умова довірливих стосунків між клієнтом і банком, економічної безпеки банківської системи в цілому. Коли йдеться про збереження банками фінансових секретів, обов'язково слід враховувати баланс інтересів, що, до речі, передбачено в зарубіжному законодавстві. У країнах Заходу банківська таємниця є принципом банківської діяльності, незаперечним правом юридичних та фізичних осіб. Секрети банків та їх законодавча регламентація тісно пов'язані з охороною встановлених державою умов і порядку здійснення банківської діяльності, передусім із захистом інформації про **легальну** господарсько-фінансову діяльність юридичних і фізичних осіб — клієнтів банку. У нас, на жаль, цього балансу не дотримуються, оскільки до кінця не розроблено питання, пов'язане з правовим регулюванням банківської таємниці. Мені вже доводилося писати про те, що в Україні на законодавчому рівні треба посилити увагу до захисту фінансових секретів та виробити більш виважені правові підстави, на основі яких в окремих випадках дозволяється отримувати в банках конфіденційну банківську інформацію. Я б запропонував розробити спеціальний закон про банківську таємницю. Альтернативи йому просто не існує.

Мусимо визнати, що правове забезпечення збереження банківської таємниці досі лишається ахіллесовою п'ятою чинного законодавства України. Йдеться насамперед про юридичну невизначеність терміна **"банківська таємниця"**. У статті 52 Закону України "Про банки і банківську діяльність" записано: "Банки в Україні гарантують таємницю по операціях, рахунках та вкладах своїх клієнтів і кореспондентів. Всі службовці банків зобов'язані зберігати таємницю по операціях, рахунках і вкладах банку його клієнтів і кореспондентів". Немає заперечень, але ж хіба це вся банківська інформація, яку належить зберігати у таємниці?

> ***Нині податкові, правоохоронні та інші органи державної влади мають право вимагати від банків фінансову інформацію, віднесену до категорії банківської таємниці***

Поважати таємниці банків учить практика таких країн, як Австрія, Швейцарія, Люксембург. Чимало повчального знаходимо також в угорців, прибалтів. Тут добре усвідомлюють, що банківська таємниця — це феномен, який забезпечує життєдіяльність банків, має характерні, лише йому притаманні властивості. Які саме? По-перше, банківська таємниця — це конфіденційна інформація. По-друге, вона є особливою формою власності банківських установ, їхніх клієнтів та кореспондентів, і захищається законом. По-третє, це — товар, який має свою ціну. Нарешті, потрапивши до рук конкурентів чи криміналітету, фінансові секрети можуть бути використані проти їх володарів. Чи байдужа можлива потенційна небезпека вкладникам, клієнтам кредитно-фінансових установ? Властиво, ні. Коли у 1984 році швейцарців опитали, як вони ставляться до оприлюднення даних про фінансові секрети громадян, населення цієї країни беззастережно відхилило соціал-демократичну ініціативу щодо скасування банківської таємниці. Зазначимо, що наша Верховна Рада, приймаючи 2 жовтня 1992 р. Закон України "Про інформацію", теж розцінила інформацію банківського характеру як відомості обмеженого доступу. І все ж, наголошую ще раз, правове визначення поняття "банківська таємниця" у нашому основоположному акті — Законі України "Про банки і банківську діяльність", — на жаль, далеке від досконалості.

Тепер щодо **нерозголошення банківської таємниці та допуску до конфіденційної фінансової інформації.** Тут справи ще гірші. З одного боку, вітчизняний закон про банки, як уже зазначалося, зобов'язує всіх банківських службовців зберігати таємницю щодо операцій, рахунків та вкладів клієнтів і кореспондентів, а з іншого — понад 10 законодавчих актів надають право податковим, правоохоронним та деяким іншим органам у межах своєї компетенції вимагати від банків фінансові відомості, які належать до категорії банківських таємниць. Скажу відверто: це знижує довіру до банківської системи, і ми, банкіри, це вже відчули. Я розумію, які громи та блискавиці можуть спрямувати мої опоненти, однак мовчати про це не маємо права.

Суть справи в тому, що законодавчі акти, про котрі я щойно згадував, суперечать статті 32 Конституції України, яка також охороняє інтереси вкладників. Не можна різко розмежовувати такі поняття, як банківська таємниця і гроші. Відомості щодо грошей на банківських рахунках мають бути таємницею — гроші належать громадянам на правах приватної власності, як, скажімо, автомобіль, інше рухоме й нерухоме майно. Властиво, людина не хоче, щоб до її рахунку в банку, як, між іншим, і до власної опочивальні, мали доступ сторонні. Я згоден із юристами, які пропонують законодавчим шляхом надати суб'єктам правовідносин дозвіл одержувати від банків секретну фінансову інформацію виключно через суд. Така норма, до речі, практикується в розвинутих країнах. Якщо наш парламент врешті-решт не усвідомить цього, громадяни України нададуть перевагу зберіганню грошей не в банку, а в банці...

Мені не хочеться зводити все до простої констатації факту. Мовилося б про гроші банкірів — не став би на цю тему й розмірковувати. Проблема в тому, що йдеться про кошти головного вітчизняного інвестора — нашого населення, яке — хто сотню гривень, хто тисячу — поклало свої кровні під проценти. Невже не зрозуміло, що людина почувається значно спокійніше, якщо про її гроші знають лише вона сама та її банкір? Якщо хтось розраховує на "приручення" банківської таємниці, той глибоко помиляється. Як сказав Андре Моруа, "таємниця, як і поезія, не дозволяє себе приручити ".

Не можна обійти увагою й такого питан-

ня, **як захист фінансових секретів від комп'ютерного злому.** Тут є над чим серйозно замислитися всім, хто розроблятиме закон про банківську таємницю. На Заході, за даними спеціалістів, кількість спроб піратського вторгнення до настільних комп'ютерних систем має тенденцію до зростання. В Україні криміналітет теж не дрімає, про що свідчить спроба пограбування Вінницького обласного управління НБУ. Тож нехтувати цим, гадаю, не можна.

Нарешті, варто поставити питання щодо **відповідальності за збереження банківської таємниці та зловживання правом на її одержання.**

У зв'язку із цим доцільно нагадати, як за скоєння подібних злочинів карають, скажімо, у США. За повідомленнями преси, в одному з американських судів розпочато слухання справи 102 співробітників інвестиційних компаній і банків, спійманих на гарячому: вони з корисливою метою продавали закриту інформацію про рух коштів на рахунках клієнтів. Якщо в ході судового розгляду висунуте проти них звинувачення підтвердиться, кожному доведеться сплатити штраф у розмірі 250 тисяч доларів США або провести 5 років на казенних харчах. Суворо, але, як на мене, цілком справедливо: легковажність щодо банківської таємниці недопустима, суспільство не може обмежуватися лише обуренням на адресу тих, хто нею нехтує. Той, хто не вміє "тримати язика за зубами", повинен нести сувору відповідальність, інакше гріш ціна банківській таємниці.

Внесення певних змін до вже згадуваної статті 52 українського Закону "Про банки і банківську діяльність" не вирішить усього комплексу серйозних юридичних проблем, пов'язаних з уведенням жорсткіших вимог щодо зберігання конфіденційної банківської інформації. Вихід один: запропонувати на розгляд Верховної Ради України законопроект "Про банківську таємницю".

> ***Законопроект "Про банківську таємницю" повинен дати чітке визначення цього поняття, регламентувати доступ до конфіденційної інформації, передбачити відповідальність за розголошення банківської таємниці***

На мою думку, такий закон повинен складатися щонайменше з трьох розділів. Статті першого розділу мають дати тлумачення банківської таємниці, визначити мету й завдання закону, основні принципи зберігання банківської таємниці, одержання права на неї, гарантії такого права тощо.

У статтях другого розділу ("Доступ до банківської таємниці") слід розкрити правові аспекти доступу до банківської таємниці, відомостей про банківські операції, рахунки і вклади юридичних та фізичних осіб. Окремо треба було б визначити види довірчої інформації про діяльність комерційних банків, яка не повинна розголошуватись органом банківського нагляду. Низку статей цього розділу варто присвятити тлумаченню інформаційного запиту щодо доступу до банківської таємниці, з'ясуванню терміну його розгляду та можливих причин відмови у задоволенні такого запиту.

У третьому розділі слід висвітлити питання стосовно збереження банківської таємниці та відповідальності за її розголошення. На мою думку, закон має містити й таку норму, як порядок оскарження протиправних дій, кримінального покарання за передачу, втрату, крадіжку через комп'ютерну мережу конфіденційної фінансової інформації. Зрозуміло, потрібно передбачити норму щодо відшкодування власнику секретної інформації завданих матеріальних та моральних збитків.

Хочу наголосити: висловлені у цій статті думки й погляди не є всеосяжними і беззаперечними. Добре усвідомлюю, що запорукою успіху в сучасному світі є постійне удосконалення будь-якої діяльності. Важливо не обходити порушеного питання, мовляв, закритість банків від держави — річ неприпустима. Банківська таємниця — не є такою собі суб'єктивною категорією. Це фундаментальний принцип діяльності банків, а тому належний законодавчий захист фінансових секретів маємо розглядати як важливу актуальну проблему, розв'язавши яку, забезпечимо вітчизняним фінансово-кредитним установам, а через них — суб'єктам господарювання гроші завтрашнього дня. □

Офіційне повідомлення /

Про введення в обіг ювілейної монети "50-річчя Загальної декларації прав людини"

Національний банк України 24 грудня 1998 року ввів у обіг ювілейну монету номінальною вартістю 2 гривні, присвячену 50-річчю Загальної декларації прав людини.

Декларацію "як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави", прийняла і проголосила Генеральна Асамблея ООН на своїй третій сесії, що відбулася у Парижі 10 грудня 1948 року. У підготовці проекту декларації брала участь Україна — член Комісії ООН із прав людини.

Обігову монету "50-річчя Загальної декларації прав людини" виготовлено з нейзильберу. Діаметр — 31.00 мм, якість — звичайна, тираж — 100 000 штук.

На лицьовому боці монети (аверсі) у центрі зображено малий Державний герб України. Навколо нього розміщено написи: **УКРАЇНА, 1998, 2 ГРИВНІ.**

На зворотному боці монети (реверсі) на тлі земної кулі зображено логотип 50-річчя Загальної декларації прав людини. Навколо зображення розміщено написи, розділені крапками: **ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ** та **ВСІ ПРАВА ЛЮДИНИ ДЛЯ ВСІХ.**

Гурт — рифлений.

Автори дизайну монети — Наталія Домовицьких, Оксана Терьохіна.

Скульптор — Володимир Атаманчук.

Обігова ювілейна монета "50-річчя Загальної декларації прав людини" номіналом 2 гривні є дійсним платіжним засобом України й обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів. □

Рух капіталу /

Зростання вартості акцій завдяки зміні структури капіталу

У період кризи, яка набуває світових масштабів, економіка України опинилася в дуже скрутному становищі. Загальновідомо, що світова економіка становить своєрідну систему сполучених посудин, де постійно циркулюють грошові потоки. Україна нині є складовою світової фінансової системи, і від того, наскільки сприятливе зовнішнє середовище, великою мірою залежить інтенсивність грошових надходжень у вітчизняну економіку. Однак провідну роль можуть відігравати і внутрішні чинники. Якщо їх вдало використовувати.

БУЛИ Б МОТИВИ, А ГРОШІ ЗНАЙДУТЬСЯ

Сприяння фінансовому інвестуванню та реінвестиціям у реальний сектор економіки має стати пріоритетом державної політики. Якщо стосовно міжнародних урядових кредитів Україна досягла деякого успіху, то з інвестиціями в реальний сектор ситуація набагато складніша. Нерозвинутість вітчизняного фінансового ринку та недосконале правове забезпечення не дають змоги залучити капітал у необхідному обсязі. Внутрішній ринок свій потенціал майже вичерпав, зовнішній — не має бажання ризикувати. Адже ситуація у світі — не на користь таких держав, як Україна. Розмови про так звану специфіку вітчизняної економіки та зволікання з радикальними реформами, ефективність яких перевірена досвідом багатьох країн, гальмують розвиток ринкових відносин.

Проблема полягає у недостатності мотивів, які спонукають до дії економічних агентів. В Україні гіпертрофованих розмірів набули рівень податків, масштаби відпливу за кордон платоспроможного попиту та капіталу, диспропорція між фінансовим і реальним секторами економіки, темпи зростання внутрішнього й зовнішнього боргу при занепаді та стагнації виробництва. "Паперова" приватизація не дала змоги вітчизняним підприємствам залучити кошти, а головне — не сприяла появі власників, які дбали б про розвиток виробництва.

"Паперова" приватизація не дала змоги вітчизняним підприємствам залучити кошти, а головне — не сприяла появі власників, які б турбувалися про розвиток виробництва

У період кризи вилучення капіталу з фінансового сектора неминуче, оскільки це — ризиковий сектор економіки. У кращому разі капітал "перетікає" в реальний сектор та нерухомість, у гіршому — відпливає за межі країни. Сьогодні в Україні склалася ситуація, коли банківський капітал у пошуках ефективнішого використання починає зливатися з виробничим. Отож ми підійшли до того етапу, коли виникнення великих фінансово-промислових груп уже стає реальністю. Це може дати новий поштовх для розвитку національної економіки, оживити промисловість, — власне кажучи, відкрити нову еру — еру економічного зростання. Але для успіху вкрай необхідна державна підтримка, а саме: прискорення приватизації. Подальший розвиток ринкових реформ істотно розширив би перспективи українського бізнесу.

При нинішній структурі вітчизняної економіки її ресурси (капітал, робоча сила, земля та підприємницькі здібності) використовуються недостатньо

Зрозуміло, що в більшості підприємств мало шансів вижити в умовах конкуренції та нових засад господарювання без суттєвої реорганізації, впровадження прогресивних методів управління. Нинішня структура нашої економіки не сприяє оптимальному використанню ресурсів (капіталу, робочої сили, землі, підприємницьких здібностей) на великих промислових та сільськогосподарських підприємствах. Реструктуризація вивільнила б ці ресурси, дала б змогу використовувати їх продуктивніше. Умови конкуренції спонукали б існуючі підприємства змінювати номенклатуру виробів, знижувати затрати на їх виробництво, реалізовувати непрацюючі активи і за рахунок цього проводити активну інвестиційну політику. Робити це необхідно, бо виникають нові підприємства (переважно на базі існуючих) — мобільніші, не обтяжені зобов'язаннями, сконцентровані на прибутковій діяльності.

ХАЗЯЙНУВАТИ МАЄ ІНВЕСТОР

Наскільки ефективно проходить в Україні процес реструктуризації підприємств? Численні приклади свідчать, що при акціонуванні більшу частину акцій отримують робітники та керівники підприємства, менша — продається на аукціонах. Однак для модернізації виробництва та зміни системи управління потрібні значні інвестиції. Інколи контрольний пакет акцій урешті-решт опиняється у стратегічного інвестора. Це сприяє зростанню вартості акцій, оскільки підприємство стає прибутковим (пивзавод "Славутич").

Із точки зору вартості бізнесу в розрахунку на акцію критерій оцінки простий: акція прибуткової компанії коштує дорожче, ніж акція компанії, яка зазнає збитків. Слід, однак, зважати, що зовнішніх інвесторів, як правило, цікавлять великі підприємства або ж ті, які б забезпечили прибуток при мінімальних затратах і в ближчій перспективі. Тут постає інша серйозна проблема: відсутність культури корпоративного управління на великих підприємствах. На багатьох із них не дозволяють зовнішнім інвесторам мати представників у раді директорів, навіть на умовах пропорційності їхньої частки у володінні. Але, турбуючись про збереження контролю над підприємствами, багато керівників водночас не володіє навичками управління виробництвом у ринкових умовах. Унаслідок внутрішні джерела зростання бізнесу практично не використовуються, а всі реорганізаційні заходи зводяться до пошуку зовнішнього фінансування.

Великі підприємства часто не дозволяють зовнішнім інвесторам мати своїх представників у раді директорів, навіть на умовах пропорційності їхньої частки у володінні

Стратегія керівників великого підприємства часто обмежувалася нарощуванням виробничих потужностей будь-якою ціною. Мільйонні доларові кредити під низькі відсотки від дружніх банків (які надалі нічим сплатити), численні незавершені будівельні об'єкти — ось результат такої стратегії. Оскільки всередині країни не було ринків для

збуту продукції, її експортували за кордон — із великими транспортними витратами і не завжди маючи прибуток. Коли жити в борг ставало неможливо, керівники підприємств зверталися до уряду за допомогою та сприянням у надії на податкові пільги та адміністративну підтримку.

ВНУТРІШНІ РЕЗЕРВИ

Як уже йшлося, головна мета реструктуризації — пошук джерел зростання підприємства (бізнесу). Джерела зростання можуть бути як внутрішніми, так і зовнішніми.

Внутрішні базуються на розробці операційної, інвестиційної та фінансової стратегій створення вартості за рахунок власних і позичкових джерел фінансування. Стратегічна мета —

Головна мета реструктуризації — пошук джерел зростання бізнесу

збільшення вартості акціонерного капіталу шляхом ефективного використання ресурсів.

Внутрішні стратегії створення вартості ґрунтуються на аналізі джерел формування грошового потоку підприємства від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Відповідно визначають три напрями внутрішньої стратегії: операційна, інвестиційна та фінансова.

Операційна стратегія полягає у розробці системи заходів щодо ефективного використання виробничих ресурсів, основаних на зміні номенклатури продукції, виборі ринків збуту, зниженні витрат, підвищенні ефективності системи збуту тощо. Зазначені заходи можна згрупувати за двома напрямами: забезпечення лідерства щодо витрат і диверсифікація виробництва.

Забезпечення лідерства щодо витрат, як правило, зводиться до розробки системи заходів із метою їх зниження. Серед таких заходів — скорочення робочих місць і накладних витрат пропорційно скороченню обсягів продажу; скорочення додаткових витрат, пов'язаних із другорядними проектами; скорочення до мінімуму закупівлі матеріалів.

До одноразових заходів, спрямованих на зниження витрат, як правило, відносять: скорочення штату в управлінні та у підрозділах; скорочення операційних витрат шляхом продажу частки активів та цілих підрозділів.

Тривалішими заходами щодо скорочення витрат передбачається робота, спрямована на підвищення продуктивності праці, забезпечення вищої якості продукції, розвиток довгострокових відносин із постачальниками тощо.

Інвестиційна стратегія збільшення вартості бізнесу ґрунтується на розподілі коштів за трьома напрямами: інвестиції в основні засоби, інвестиції у власні оборотні кошти та витрати на розробку нових товарів і маркетингових стратегій.

І нарешті, фінансовою стратегією створення вартості передбачається формування раціональної структури капіталу (співвідношення власних і позичкових коштів) та визначення напрямів використання одержаних прибутків.

Можливість реструктурування виникає внаслідок того, що між вартістю, якою володіє компанія на даний час (поточною вартістю), та потенційною вартістю (імовірною за певної зміни обставин) існує розрив. Цей розрив становить чисту поточну вартість ефекту реструктуризації.

Як базова модель розрахунку вартості підприємства з метою реструктуризації використовується метод оцінки дисконтованих грошових потоків, оскільки лише він дає змогу враховувати майбутні зміни у грошових потоках підприємства.

У даному разі реструктуризацію можна розглядати як варіант капіталовкладень із певними початковими витратами та очікуваним у майбутньому прибутком:

$$NPVc = \{[D(PN)n + (EE)n] - [(I)n \pm (T)n]\}r, \text{ де:}$$

NPVc — чиста поточна вартість ефекту реструктуризації;

n — період часу після реструктуризації;

D(PN)n — додатковий прибуток від реструктуризації;

(EE)n — економія виробничих витрат та додатковий прибуток за рахунок диверсифікації виробництва;

(I)n — додаткові інвестиції на реструктурування;

(T)n — приріст (економія) податкових платежів;

r — ставка дисконту.

ЗОВНІШНІ ДЖЕРЕЛА ЗРОСТАННЯ

Корпоративною реструктуризацією передбачаються також зміни у структурі капіталу або власності, не пов'язані з операційним (діловим) циклом компанії, та основані на використанні джерела зовнішнього зростання капіталу.

В Україні реорганізація товариства може бути здійснена у формі злиття, приєднання, розділу, виокремлення та перетворення (відповідно до закону "Про господарські товариства" № 1577-XII від 19 вересня 1991 року).

Які причини спонукають підприємства до пошуку джерела зовнішнього зростання? Перша, й очевидна, — це потенціал, закладений у діючому бізнесі, визначений нами вище як чиста поточна вартість ефекту реструктуризації. Багато підприємств, щоб максимально реалізувати накреслені плани, а також щоб зберегти компанію, часто прагнуть використати фактори зовнішнього зростання. Цей напрям процесу реструктуризації називають стратегічним.

Види діяльності за стратегічним напрямом реструктурування налічують: розширення (злиття, приєднання), скорочення (поділ, виокремлення) та перетворення акціонерного капіталу.

Метою розширення є збільшення вартості акціонерного капіталу за раху-

Українським підприємцям необхідна серйозна підготовка з питань управління виробництвом у ринкових умовах

нок таких дій: придбання діючих підприємств (легше перебрати контроль за діючим підпрємством, ніж створювати нове); одержання управлінських, технологічних, виробничих вигод унаслідок об'єднання різних компаній; досягнення можливого ефекту диверсифікації та зниження сукупного ризику завдяки об'єднанню компаній різного профілю діяльності; підвищення конкурентного потенціалу в результаті зміцнення позицій об'єднаної компанії на ринку; використання синергетичного (системного) ефекту, який виникає в тому разі, коли властивості об'єднаної компанії перевершують просту суму властивостей її окремих складових.

Злиття товариств означає створення нового товариства шляхом передачі йому всіх прав та обов'язків двох чи кількох товариств із припиненням їх діяльності. Товариства, які зливаються, укладають договір, у якому визначають порядок та умови злиття, а також порядок конвертації акцій кожного з них у акції та/або інші цінні папери нового товариства. Питання про реорганізацію товариства у формі злиття вирішується на загальних зборах акціонерів товариств, які беруть участь у злитті. Потому обирається рада директорів новоствореного товариства.

Приєднанням товариства (поглинанням) вважається припинення діяльності одного чи кількох товариств із передачею їхніх прав та обов'язків іншому. Товариства, які об'єднуються, укладають договір, де визначають порядок та

умови поглинання, а також порядок конвертації акцій товариства, яке приєднується. Питання про реорганізацію у формі поглинання та про затвердження договору про приєднання вирішується на загальних зборах акціонерів. Усі права та обов'язки товариства, яке приєднується, перебирає товариство, яке його поглинає.

Поділ товариства — це скасування цього товариства з передачею всіх його прав та обов'язків двом чи кільком новоствореним. Рада директорів товариства виносить на розгляд загальних зборів акціонерів питання щодо реорганізації у формі розділення та порядку й умов такої реорганізації. При цьому всі його права та обов'язки перебирають новостворені товариства відповідно до роздільного балансу.

Виокремлення товариства полягає у створенні одного чи кількох товариств із передачею їм частини прав та обов'язків товариства, яке реорганізується, без ліквідації останнього. Рада директорів товариства, яке реорганізовується у формі виділення, виносить на розгляд загальних зборів акціонерів питання щодо реорганізації, порядку й умов виокремлення, можливостей конвертації акцій товариства в акції та/або інші цінні папери товариства, яке виокремлюється, затвердження роздільного балансу.

ПОГЛИНАННЯ — СТРАШНИЙ СОН КЕРІВНИКІВ

До пошуку джерел зовнішнього зростання підприємство змушують неплатоспроможність, банкрутство тощо. Але, крім фінансових проблем, існують також інші мотиви, що спонукають управління компанії до реструктуризації. Наприклад, прагнення відвернути загрозу поглинання (захоплення) іншою компанією, зберегти власність та контроль. Привабливими для поглинання є лише компанії з потенціалом "вартісного розриву", про який ішлося вище. Результатом може стати зміна неефективного управлінського апарату (у ряді випадків єдиним способом здійснити кардинальні зміни в управлінні є захоплення компанії). З іншого боку, захоплення може бути викликане змінами конкурентних умов на ринку. Тому будь-які угоди щодо корпоративного реструктурування мають проходити з урахуванням вимог антимонопольного законодавства країни.

ЧАС ГОСПОДАРЮВАТИ ПО-НОВОМУ

В українському законодавстві передбачено певний набір реорганізаційних заходів, які можуть реалізовувати власники та менеджери підприємств. Ці заходи є об'єктом безперервного втручання з боку загальнодержавних та місцевих органів, акціонерів, кредиторів, консультантів. Рекомендації та поради часто суперечать одна одній. Урешті, вибір лишається за керівництвом, а тому українським підприємцям необхідно мати серйозну підготовку з питань управління виробництвом у ринкових умовах. Потреба в консалтингових послугах для підприємств, зацікавлених у реструктуризації, дуже велика. Розробка маркетингової та виробничої стратегії, стратегічне планування, фінансовий менеджмент, складання бізнес-плану, управління інформаційними системами, розробка плану реструктуризації на основі оцінки ринкової вартості бізнесу — ось коло основних проблем, які потребують від керівників нагального і кваліфікованого вирішення.

У статті використано матеріали Financial Markets International, Inc., U.S.I.D. Capital Markets Consultants in Ukraine, Інституту професійної оцінки Росії.

Іван Продан,
аналітик компанії "Фінанси та кредит інвестментс" (FCI).

Конкурс молодих економістів /

Імена переможців названо

Завершився Всеукраїнський конкурс "Економічні реформи в Україні: позиція молоді". Оголошено імена молодих економістів, чиї роботи визнано кращими в номінації "Фіскальна та монетарна політика в Україні". Це Олег Олексій, Олег Ходачук і Марта Дехтярчук.

Наприкінці 1997 року в Національному банку України, Київському національному університеті імені Тараса Шевченка та Міжнародному центрі перспективних досліджень майже одночасно дійшли висновку про необхідність формування нового покоління вітчизняних економістів. Так зародилася думка дослідити творчий потенціал молоді, оголосивши Всеукраїнський конкурс проектів молодих учених "Економічні реформи в Україні: позиція молоді". Конкурс проходив у два етапи, учасники публічно захищали розробки, присвячені актуальним питанням реформування української економіки, водночас набуваючи навичок аргументовано доносити свої міркування до аудиторії, переконувати опонентів. Вони мали добру нагоду звірити власне бачення проблем вітчизняної економіки з висновками високопрофесійних експертів.

Завершальним етапом конкурсу у номінації "Фіскальна та монетарна політика в Україні" став семінар, який відбувся в НБУ у листопаді минулого року.

До честі організаторів, цей захід не став прохідною, одноразовою акцією. Вони прагнуть налагодити з майбутніми реформаторами економіки подальшу плідну співпрацю. На цьому зокрема наголосив у виступі Голова Національного банку України Віктор Ющенко. Він акцентував увагу на необхідності створення певного комунікативного середовища, спільного для молодих економістів, урядовців, учених, міжнародних експертів тощо. Сповна використовуючи можливості Інтернет-технологій, можна налагодити рівноправне відкрите спілкування, генерувати ідеї та узгоджувати підходи.

Імена переможців конкурсу оголосив голова групи експертів — професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка Віктор Грушко. За рішенням незалежного журі, у складі якого — вчені, урядовці та міжнародні експерти, перше місце у вищезазначеній номінації посів аспірант Інституту економіки НАН України Олег Олексій за розробку "Монетарна та фіскальна політика у процесі ринкової трансформації економіки України". В нагороду переможець отримав запрошення стажуватися в університеті Лондона. Таку можливість надав йому один зі спонсорів конкурсу — Міжнародний фонд "Відродження". Друге місце присуджено аспірантові Київського націо-

Зустріч у Національному банку України з учасниками конкурсу. ***Фото Валерія Закусила.***

нального університету імені Тараса Шевченка Олегу Ходачуку за роботу "Моделювання структури ринку державних облігацій України". Третьою стала студентка магістратури Національного університету "Києво-Могилянська академія" Марта Дехтярчук за дослідження інфляційних процесів в Україні.

Неординарну працю подали на суд експертів також студенти кафедри економічної кібернетики Київського національного університету імені Тараса Шевченка Ігор Крикун та Олексій Семчинський. Простежуючи взаємозв'язки між певними макроекономічними показниками у перехідний період, вони прийшли до нетривіальних висновків щодо нинішнього стану економіки України, які не вкладаються у звичайні моделі. Це дослідження відзначене спеціальним дипломом банку "Сосьєте Женераль Україна" та заохочувальною премією, яка суттєво поліпшила студентський бюджет авторів оригінальної праці.

Програма підсумкового семінару була насиченою. Конкурсанти прослухали лекції професора магістерської програми з економічних наук Національного університету "Києво-Могилянська академія" Джін Елліс "Актуальні питання фіскальної політики" та професора Європейського університету в Парижі Хуана-Карлоса Херкен-Крауера "Монетарна політика у перехідних економіках". Багато цікавих думок було висловлено на зустрічі за "круглим столом" у Міжнародному центрі перспективних досліджень.

Конкурс засвідчив гаряче прагнення молоді не лише активно аналізувати ситуацію в Україні, а й брати участь у розробці і прийнятті доленосних для нашої економіки рішень. Водночас з'ясувалося, що ефективної системи, якою б передбачалася участь молодих учених і талановитих студентів у цій важливій справі, по суті, не існує. Відтак нові ідеї, цікаві проекти молодих економістів лишаються нереалізованими. Це спонукало авторів цих рядків виступити з ініціативою щодо створення дослідницького центру, де молоді економісти з усіх регіонів України, спілкуючись за допомогою комп'ютерних технологій, матимуть змогу познайомитися, посперечатися, заявити про себе, більше дізнатися про колег та їхній творчий доробок. Для тих, хто зацікавився цією пропозицією, публікуємо електронні адреси координаторів — Андрія Борисовича Камінського й Андрія Тарасовича Кияка (e-mail: AKaminsky@icps.kiev.ua) та Віктора Івановича Лисицького, керівника групи економічних радників Голови НБУ (e-mail: lys@natbank.freenet.kiev.ua). □

Віктор Лисицький,
керівник групи економічних радників Голови Національного банку України.

Андрій Камінський,
викладач Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Подія /

Візит в Україну Джорджа Сороса

У листопаді минулого року Україну з неофіційним візитом відвідав відомий фінансист, засновник Міжнародного фонду "Відродження", голова правління Інституту відкритого суспільства Джордж Сорос. У Національному банку України відбулася зустріч Голови НБУ Віктора Ющенка та Джорджа Сороса. На ній ішлося про фінансово-економічне становище в Україні, обговорювалися шляхи подолання кризи.

На семінарі, організованому Міжнародним центром перспективних досліджень, американський гість і відомі українські політики та економісти обмінялися думками про хід економічних реформ в Україні — що вже зроблено і що слід зробити в подальшому, аби поліпшити стан справ.

Фото Валерія Закусила та Владислава Негребецького.

Думка фахівців

Пароль — це дуже просто, але...

Ірина Івченко

Заступник начальника управління захисту інформації — начальник відділу аналізу та розроблення програмних систем захисту департаменту інформатизації НБУ. Кандидат фізико-математичних наук

Анатолій Смєлков

Начальник відділу адміністрування систем та арбітражних послуг управління захисту інформації департаменту інформатизації НБУ

Пароль — один із найдавніших засобів захисту інформації. Це слово для багатьох асоціюється зі шпигунськими пристрастями у читаних-перечитаних історичних, воєнних та пригодницьких романах. У наш час глобальної комп'ютеризації суспільства цей термін найчастіше використовується в інформаційних технологіях. Однак тепер паролю вже не надають такого важливого значення. І даремно, — вважають автори публікації.

Нині ніхто вже не вважає, що від знання чи незнання пароля може залежати людське життя. Але навіть підлітки, більш-менш обізнані з інформаційними технологіями, підтвердять, що пароль відіграє неабияку роль, коли потрібно забезпечити таємність інформації. І справді, прогрес у інформатизації, поява різноманітних комп'ютерних програм — перехоплювачів мережевих паролів або програм, за допомогою яких простим пошуком варіантів можна розкрити практично будь-який пароль (це лише справа часу), примусили змінити ставлення до цього виду захисту. Ситуацію ускладнює й відсутність в Україні нормативних документів щодо принципів побудови та використання парольного захисту.

Однак у більшості розвинутих країн світу йому приділяється велика увага. Дуже часто парольний захист використовується як єдиний захист для інформаційних технологій. Найчастіше вдаються до автентифікації користувача за його іменем та паролем. Це дає добрий результат навіть у системах електронних платежів.

Одним із перших документів, де ретельно проаналізовано ступінь ефективності парольного захисту і факторів, які впливають на нього, була так звана "блакитна книга" [1]. Це складова широковідомої "райдужної серії" — збірника нормативних документів із питань захисту інформації у комп'ютерних системах Міністерства оборони США. Перший документ названої серії — загальновідома нині "оранжева книга" — був фактично найпершим, присвяченим захисту інформації в комп'ютерних системах. Підготовлена Центром комп'ютерної безпеки Міністерства оборони США у серпні 1983 року, вона називалася: Документ CSC-STD-001-83. Критерії оцінки захищених комп'ютерних систем Міністерства оборони США [2]. В ній уперше проаналізовано питання захищеності комп'ютерних систем, визначено характеристики та вимоги до систем, пов'язаних із обробкою критичної інформації. Загальною вимогою було визначено підзвітність. "Індивідуальна підзвітність є ключем безпеки і керування будь-якою системою", що обробляє критичну інформацію. Висувалися вимоги щодо забезпечення властивості "підзвітності":

> ***Безпека комп'ютерних систем залежить від того, чи тримають пароль у таємниці протягом усього терміну його використання***

- індивідуальна ідентифікація користувача;
- виконання деяких операцій автентифікації, які б підтверджували належність ідентифікатора саме цьому користувачеві.

Одним із механізмів автентифікації є парольний захист. Згадана вище "блакитна книга" була розроблена саме для того, щоб надати практичну допомогу в розробці, впровадженні та експлуатації парольних механізмів підтвердження автентичності.

ОСНОВИ ПОБУДОВИ ПАРОЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Безпека комп'ютерних систем залежить насамперед від того, чи тримають пароль у таємниці протягом терміну його використання. Адже впродовж усього цього часу існує небезпека його скомпрометування.

Найсуттєвішими принципами побудови парольної системи є:

1) пароль належить приписувати користувачеві під час його першої реєстрації в комп'ютерній системі;

2) пароль користувача слід періодично змінювати;

3) "база даних паролів" має надійно зберігатись у комп'ютерній системі та постійно оновлюватися;

4) користувач зобов'язаний пам'ятати свій пароль;

5) користувач повинен вводити свій пароль до комп'ютерної системи під час автентифікації.

У "блакитній книзі" рекомендуються конкретні заходи, завдяки яким вразливість парольного захисту за кожним із перелічених п'яти принципів зводиться до мінімуму. Розглянемо деякі з них.

Парольний захист потрібен, щоб контролювати доступ до комп'ютерних систем. Тому вони мають гарантувати можливість унікального ідентифікування кожного користувача в тій чи іншій системі, тобто кожен із них повинен мати в ній неповторне ім'я та приписаний йому пароль. Відтак для кожної комп'ютерної системи передбачено існування адміністратора для надання унікальних ідентифікаторів користувачам.

За ідентифікатором та паролем захищені комп'ютерні системи повинні виконувати безспірну автентифікацію користувача. Передбачається, що у можливих межах гарантуватиметься захист бази даних паролів та паролів під час їх передачі в локальній мережі або в телекомунікаційних каналах. Захист бази даних паролів не повинен значно перевищувати рівня захисту критичної інформації, від доступу до якої він застерігає.

Обов'язковою вимогою є гарантована можливість періодичної зміни пароля самим користувачем. Допустимий проміжок часу між його перейменуваннями залежить від умов побудови та користування паролем. Зрозуміло, надійніше мати одноразовий пароль, оскіль-

ки зберігати його в таємниці треба дуже недовго.

Важливу роль відведено також системі аудиту — контролю за діями користувачів. Вона допомагає виявляти спроби підібрати пароль.

ПРИНЦИПИ ВИБОРУ ПАРОЛЯ

Досвід свідчить, що найнадійнішим є пароль, випадково створений комп'ютером. Та оскільки він досить важко запам'ятовується, існує небезпека того, що користувач занотує його на помітному місці поруч із комп'ютером. Крім того, вводячи такий пароль для автентифікації, користувачі помиляються значно частіше, ніж тоді, коли вибирають зрозумілий пароль. Розглянемо взаємозв'язок між принципами побудови пароля, його довжиною та терміном використання. Вже мовилося, що до часу, поки пароль залишається таємницею, парольний захист може вважатися задовільним. Не будемо тут розглядати питання захисту пароля від перехоплення, оскільки такі завдання, як правило, потребують достатньо високої кваліфікації зловмисника та доброго знання технології роботи комп'ютерної системи. У будь-якому випадку не можна забувати, що така загроза існує, особливо при передачі інформації в локальній мережі та каналами зв'язку, тож слід заздалегідь вжити заходів задля захисту бази даних паролів та їх самих.

Таємність пароля фактично визначатиметься часом, який потрібен для його підбору. Важливо, щоб зловмисник розгадував прихований пароль якомога довше. Що ж перешкоджає швидко підібрати пароль — його зміст чи довжина? Розглянемо дуже простий приклад. Маємо два паролі однакової довжини — по три символи. У першому випадку ці три символи можуть бути лише літерами A і B. Повний перелік усіх можливих у цьому випадку варіантів паролів такий: AAA, AAB, ABA, ABB, BAA, BAB, BBA, BBB — усього вісім варіантів. У другому випадку як складові частини пароля використовуватимемо будь-які цифри (10) або латинські літери в одному регістрі (26 латинських великих літер). Тепер варіантів незрівнянно більше: 85 536. Якщо використовувати великі та малі літери, то кількість варіантів зросте до 238 328. Щоб іще більше розширити можливості вибору пароля, можна додати також великі та малі літери українського алфавіту, спеціальні символи або знаки пунктуації. Відтак кількість варіантів зростатиме надзвичайно швидко, сягнувши за мільярд. Цей приклад яскраво свідчить, що надійність пароля передусім залежить від кількості літер, цифр або інших знаків, які використовувалися при побудові.

Довжина пароля менше впливає на його стійкість. Але це не означає, що користувач може бути спокійним, маючи короткий пароль, наприклад, із трьох символів. Навряд чи він достатній для захисту інформації. Короткий пароль значно легше підібрати. Навіть здалека побачивши, як користувач вводить пароль, зловмисник, який бажає отримати доступ до інформації, може значно зменшити кількість варіантів перебору. Наприклад, він міг зауважити, що всі три символи набиралися на клавіатурі праворуч або працівник скористався лише рядком цифр у лівій її частині. Тому чим довший пароль використовує користувач, тим безпечніше почувається. Зрозуміло, що краще набирати символи пароля по всій клавіатурі.

> ***Таємність пароля фактично визначатиметься часом, необхідним для його підбору***

Важливим є також питання щодо запам'ятовування пароля. Широко відомо, що людина може легко запам'ятати 6—8 символів. Більшу кількість символів найчастіше записують.

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ КОРИСТУВАЧЕВІ, ЯКИЙ ФОРМУЄ ПАРОЛЬ

Наведені нижче рекомендації — дуже прості, але важливі. Ні в якому вигляді не використовуйте для пароля ваше реєстраційне ім'я у комп'ютерній системі (у прямому, оберненому написанні, великими літерами, подвоєне тощо). Ні в якому разі не використовуйте своє прізвище, ім'я, по батькові, імена вашого чоловіка (дружини), дітей. Не слід вдаватися також до іншої доступної інформації про вашу особу (номери телефонів, особистих рахунків, автомобіля, назва своєї вулиці, населеного пункту, де живете ви чи ваші рідні).

Не формуйте пароль лише із цифр або літер; використовуйте для нього літери з різних регістрів (там, де це можливо) і нелітерні символи (цифри або знаки пунктуації). Вибирайте пароль, який легко запам'ятати, щоб не виникало бажання записати його. Краще не використовувати слово, яке можна знайти в словниках.

Методи створення пароля згідно із цими рекомендаціями досить прості та ефективні. Виберіть рядок або два рядки з пісні чи поеми і візьміть перші літери кожного слова. Або самі складіть речення із 6—8 слів про якусь пам'ятну подію свого життя і використайте перші літери слів. Наприклад: із речення "6 грудня був дуже гарний концерт Ванесси Мей" можна створити пароль "6ГбдгкVM", який належить до складних, оскільки складається з латинських та кириличних великих та малих літер, а також цифр.

Можна піти іншим шляхом: замінити у слові із семи-восьми літер приголосну і одну-дві голосних. Вийде слово-абракадабра, яке запам'ятовується своєю оригінальністю. Або спробуйте дібрати два коротких слова і з'єднати їх за допомогою знака пунктуації.

Загальні правила користування паролем передбачають буденні, цілком логічні застороги, про які чомусь дуже часто забувають. Бажано, приміром, не вводити свій пароль, якщо хтось спостерігає за руками та екраном монітора; краще не повідомляти його іншим користувачам і негайно змінити, якщо здалося, що він став комусь відомий. Аби зберегти таємність пароля, його необхідно періодично змінювати (принаймні раз на три місяці, якщо немає інших вимог). Новий пароль повинен суттєво відрізнятися від попереднього, бо якщо змінюється лише його частина, а він уже комусь відомий, — його нескладно підібрати.

ВИДИ ПАРОЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Ми вже з'ясували, що захист дає змогу обмежити доступ сторонніх осіб до комп'ютера та інформації на сервері мережі. Він також необхідний, щоб запобігти несанкціонованому копіюванню конфіденційної інформації з жорстких дисків.

Під час обробки інформації засобами обчислювальної техніки застосовують різні види парольного захисту:

- паролі CMOS;
- паролі для підключення до мережі Windows 95/NT;
- паролі для підключення до сервера (NetWare, Unix тощо);
- паролі для підключення до бази даних (Oracle, Informix тощо);
- інші види парольного захисту.

Системна плата комп'ютера має мікросхему CMOS-пам'яті, в якій зберігаються відомості про конфігурацію цієї машини. Більшість сучасних комп'ютерів дозволяє встановити парольний захист, за якого пароль зберігається у CMOS-пам'яті. Якщо його встановлено, то при вмиканні живлення відразу після закінчення процедури тестування надходитиме запит про пароль. Щоб комп'ютер продовжував завантажуватися, необхідно правильно набрати на клавіатурі пароль. При

підключенні до мережі Windows 95/NT користувачу треба ввести мережевий пароль. Аналогічно й підключення до сервера обчислювальної мережі або до бази даних може вимагати додаткового введення пароля залежно від категорії інформації та вимог щодо її захисту. Серед інших видів скажемо лише про парольний захист комп'ютера на час тимчасової відсутності користувача на робочому місці — програми типу "Screen-Saver" блокуватимуть екран монітора і при спробах "оживити" комп'ютер запитуватимуть пароль.

Важливе значення має надійний захист паролем для користувачів, які мають доступ до критичних ресурсів у мережі. Таких, наприклад, як ADMIN в операційній системі Novell NetWare 4.x. та користувач із правами ROOT в ОС Unix. Пароль у них має бути якомога складнішим і змінюватися якомога частіше. Операційна система Novell NetWare 4.x. дає змогу застосовувати досить довгі паролі — до 128 символів. Звичайно, їх неможливо запам'ятати. Однак застосовувати їх користувачі ADMIN можуть так: пароль ділиться на дві частини, кожну з яких вводить окрема особа. Обидві частини пароля запечатуються та зберігаються в сейфі на випадок надзвичайних обставин. Довгий пароль можна довго не змінювати. Для виконання поточної роботи підключають користувача з іншим ім'ям, якому надають необхідні права доступу, але значно меншого обсягу, ніж у ADMIN.

Для пароля краще не брати слово, яке можна знайти в словниках

Пароль можна вводити за допомогою клавіатури, магнітної або SMART-карти, Touch Memory та інших пристроїв введення.

Одним із широко застосовуваних у світі, але практично не використовуваним в Україні, є пристрій для генерації разових паролів. Це маленькі за розмірами, дуже легкі та зручні апарати з автономним живленням, які водночас можуть допомагати виконувати автентифікацію користувача за кількома задачами. У таких пристроях часто використовуються криптографічні алгоритми для генерації паролів разового використання, які розраховують та показують на маленькому (на рідких кристалах) дисплеї динамічний пароль. Причому часто вони працюють у двох режимах: односторонньої автентифікації та двосторонньої — запит/відгук. Найзручніше використовувати їх для задач on-line технології. На сервері встановлюється спеціальне програмне забезпечення, де можна зареєструвати пристрої всіх користувачів системи, які в подальшому за допомогою власних пристроїв отримуватимуть право доступу до задач або даних, щоразу з іншим паролем. Це значно підвищить безпеку такої системи.

Отже, дотримуючись простих правил, можна легко зробити парольний захист надійним засобом захисту інформації. Так, пароль — це дуже просто. Але його надійність залежить від точного виконання правил користування ним.

□

Література.

1. DoD Computer Security Center. Department of Defense Password Management Guideline. CSC-STD-002-85. 12 April 1985.

2. DoD Computer Security Center. Department of Defense Trusted Computer System Evaluation Criteria, CSC-STD-00183. 15 August 1983.

З досвіду інших країн /

Україна й Угорщина: шляхи співпраці

Політику та ідеологію центрального банку держави яскраво віддзеркалюють його стосунки з іншими установами та організаціями — як вітчизняними, так і зарубіжними.

Український та угорський народи єднає багато спільного, зокрема історична доля (згадаймо стосунки Київської Русі й Угорщини як двох європейських держав часів Середньовіччя), а в наш час — глобальні політичні та соціально-економічні зміни, які відбуваються в наших країнах наприкінці XX століття. Угорщина вже пройшла складний перехідний період, у якому нині перебуває Україна, і досягла неабияких успіхів. Як це вдалося постсоціалістичній державі, якими соціально-економічними та фінансовими "рецептами" вона скористалася? Які з випробуваних нею методів є прийнятними для України? Саме про це йшлося під час зустрічі Голови Національного банку України Віктора Ющенка із Президентом Національного банку Угорщини Дьордєм Шурані. Головна увага приділялася таким актуальним і важливим для нашої держави питанням, як монетарна і валютна політика, макроекономічні проблеми, правові засади діяльності центральних банків двох країн.

Під час спільної прес-конференції Віктора Ющенка та Дьордя Шурані в Національному банку України.

15 грудня 1998 року у Національному банку України відбулася прес-конференція головних банкірів України й Угорщини. Віктор Ющенко наголосив, що унікальний досвід розбудови угорської економіки та її банківської системи протягом останніх 3 — 4 років з урахуванням української специфіки є благодатним ґрунтом для реформування національної банківської сфери. Дьордь Шурані зосередив увагу на основних спільних і відмінних рисах фінансових систем двох держав. Здобутком Угорщини є високий ступінь незалежності центрального банку держави. Саме це дає змогу забезпечити стабільність цінової політики. Угорський банкір зазначив, що рівень інфляції значною мірою залежить від ступеня самостійності центрального банку, його спроможності попри будь-який політичний розклад формувати об'єктивну фінансову ідеологію, цілковито незалежну від політичних течій і напрямів. Із прийняттям угорським парламентом Закону про Національний банк Угорщини (1991 рік) і Закону про банкрутство прискорилася приватизація та зникло таке явище, як прострочені заборгованості. Крім того, скоротився розрив між депозитними і позичковими ставками (нині він становить 3.5%). Важливим здобутком угорського банківського законодавства є також те, що центральний банк не фінансує дефіцит державного бюджету, не бере участі у розподілі коштів між різними секторами економіки.

На прес-конференції йшлося і про нинішню економічну та фінансову ситуацію в Україні, зокрема про плани та перспективи на 1999 рік, подальшу курсову політику. Віктор Ющенко зазначив, що НБУ надаватиме перевагу тій курсовій політиці, яка здатна надійно забезпечити стабільність національної грошової одиниці.

Своє бачення ситуації в Україні висловив угорський банкір. На його думку, нині важливим завданням є належне поєднання монетарної і фіскальної політики. Про ефективність першої свідчить її здатність компенсувати відсутність певних фіскальних засобів.

Стосовно дискутованого нині питання щодо лібералізації валютного ринку Дьордь Шурані зауважив, що вона має відповідати рівню реформ, проведених у різних сферах економіки.

Зустріч Голови Національного банку України Віктора Ющенка та Президента Національного банку Угорщини Дьордя Шурані була корисною для обох держав, та насамперед для України, яка нині інтенсивно шукає шляхи виходу зі складної фінансової ситуації, водночас складаючи плани подальшої розбудови національної банківської системи.

□

Оксана Сліпушко,
"Вісник НБУ".

Кадровий потенціал /

Кадрове забезпечення банківської системи України

Микола Ільїн

Директор департаменту персоналу НБУ. Кандидат економічних наук

З прийняттям Закону "Про банки і банківську діяльність" 20.03.1991 р. офіційно розпочалося створення банківської системи незалежної України. За станом на 1 грудня 1998 року в Книзі реєстрації банків, валютних бірж та інших фінансово-кредитних установ Національного банку України було зареєстровано 216 банків, із них діючих — 186 (28 створено за участю іноземного капіталу, в тому числі 9 — зі 100-відсотковим іноземним капіталом).

Усього в банківській системі на початку 1998 року працювало 144 тисячі осіб, тобто по 284 банківських працівники на 100 тисяч населення. Це майже удвоє менше, ніж, наприклад, у Німеччині чи деяких інших економічно розвинутих країнах. Щоправда, слід враховувати зміни, які відбуваються у банківських технологіях, передусім їх автоматизацію, технічне оснащення праці спеціалістів і постійне підвищення кваліфікації фахівців. Тому тенденція до скорочення чисельності банківських працівників спостерігається як в Україні, так і у світовій банківській системі в цілому.

За останні чотири роки кількість працівників банківської системи України зменшилася на 10 тисяч, або майже на 7 % (див. графік 1).

Отже, світова банківська система, в тому числі й банківська система України, взяла курс на підвищення ефективності кадрового потенціалу, на забезпечення повноцінного функціонування не за рахунок збільшення кількості працівників, а шляхом підвищення їхнього професійного рівня та інтенсифікації праці. Властиво, це потребує адекватних змін і у сфері підготовки банківських спеціалістів.

Згідно з наказом Національного банку України № 270-к від 14 березня 1997 року з метою створення цілісної та ефективної системи кадрового забезпечення вітчизняних банків було сформовано робочу групу із числа вчених та практиків провідних вузів і банків країни, яка розробила Концепцію підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців для банківської системи України[1]. 30 грудня 1997 року Голова Національного банку України В.А.Ющенко та міністр освіти України М.З.Згуровський затвердили цей документ.

У концепції розкрито стратегічні напрями формування кваліфікованого кадрового потенціалу для банківської системи України, зокрема визначено:

◆ основні вимоги щодо підготовки фахівців на всіх освітньо-кваліфікаційних рівнях (молодший банківський працівник, молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр);

◆ організаційний порядок отримання ліцензій на підготовку банківських спеціалістів;

◆ вимоги стосовно організації післядипломного навчання, професійної атестації банківських фахівців, створення відповідної навчально-матеріальної бази.

Застосування чотирьох освітньо-кваліфікаційних рівнів (див. схему 1) дає змогу оптимізувати процес підготовки фахівців і здійснювати відповідний відбір фахівців. Для самих студентів це відкриває перспективу за короткий термін набути певної кваліфікації і приступити до самостійної роботи.

Схема 1. **Пірамідальна схема підготовки банківських фахівців**

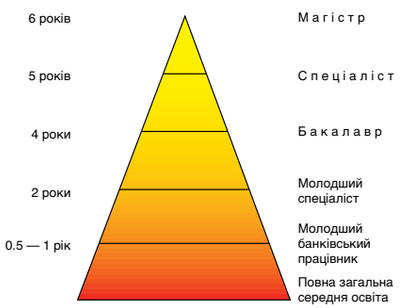

За поданням Національного банку та Міністерства освіти України Постановою Кабінету Міністрів України № 507 від 24 червня 1997 року спеціальність "Банківська справа" запроваджено на всіх освітньо-кваліфікаційних рівнях. Уперше цю спеціальність визнано офіційно.

Концепція має не директивний, а рекомендаційний характер. Тому для реалізації накреслених завдань необхідно проводити певну роз'яснювальну та організаційну роботу.

З усіх видів навчання (підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації), якими користується Національний банк України, найважливішим

Графік 1. **Динаміка чисельності працюючих у банківській системі України у 1992 — 1997 рр.**

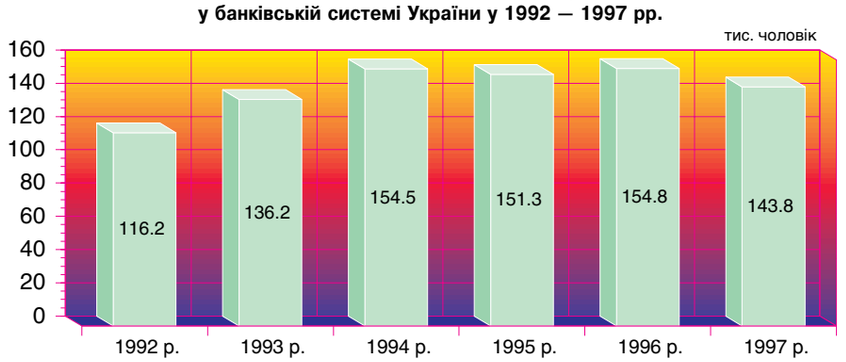

[1] Повний текст Концепції підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців для банківської системи України опубліковано в № 5 журналу "Вісник Національного банку України" за 1998 рік.

в даний час є підвищення кваліфікації. Це не означає, що підготовка і перепідготовка втратили чи втрачають актуальність. Вони також важливі й необхідні, але в нинішніх умовах для працівників Національного банку підвищення кваліфікації є пріоритетною формою навчання. Для них це водночас і певна перепідготовка для роботи в ринкових умовах, у світовій банківській системі (див. схему 2).

Схема 2. **Основні види навчання фахівців**

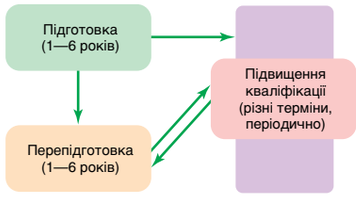

Щороку департамент персоналу за участю всіх структурних підрозділів НБУ, а також за погодженням із центральними банками інших країн та міжнародними фінансово-банківськими установами, які надають технічну допомогу в навчанні кадрів, розробляє Програму підвищення кваліфікації працівників системи Національного банку України. При цьому враховується професійний рівень фахівців, потреби та можливості реалізації зазначеної програми. З центральними банками Німеччини, Франції, Італії укладаються угоди про надання допомоги у навчанні персоналу НБУ.

Кваліфікаційний рівень кадрового апарату та динаміку фахового зростання працівників НБУ в минулі роки характеризують дані, наведені в таблиці.

Національний банк України готує пропозиції щодо оновлення проекту з технічної допомоги у навчанні кадрів.

Постійно вдосконалюється також матеріально-технічна навчальна база НБУ. У головному офісі Національного банку (вул. Інститутська, 9) функціонує навчальна аудиторія на 42 місця, обладнана сучасними технічними засобами. Її використовують для проведення семінарів, курсів.

У 1994 році було створено Банківську академію. За час її діяльності тут проведено 120 семінарів, на яких підвищили кваліфікацію 2550 слухачів. На семінарах із доповідями виступило близько 700 висококваліфікованих фахівців банківської справи, провідних учених, із них 200 — представники міжнародних фінансових та банківських установ. В академії діють курси з навчання працівників роботі на персональних комп'ютерах, удосконалення знань з іноземних мов. Але технічні можливості

Схема 3. **Міжнародні інститути і фінансово-банківські установи, які надають Національному банку України технічну допомогу у навчанні кадрів**

Кваліфікаційна структура апарату Національного банку України		
Кількість спеціалістів	**1992 р.**	**1997 р.**
Кількість спеціалістів із вищою освітою	2400	3850
Кількість докторів і кандидатів наук	37	71
Кількість фахівців, які володіють мовами західних країн	24	153

Графік 2. **Динаміка підвищення кваліфікації фахівців системи Національного банку України**

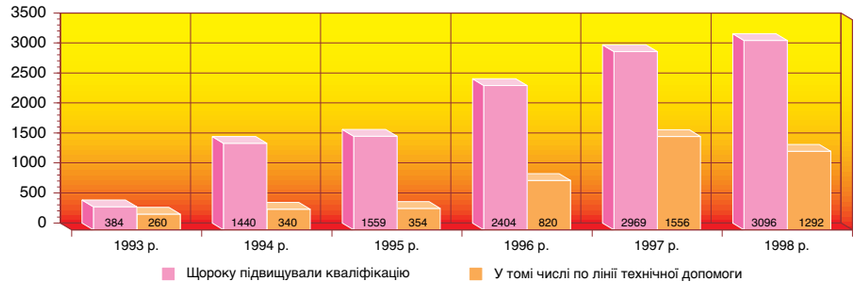

Офіційне завершення програми підготовки для України викладачів банківської справи по лінії технічної допомоги уряду Федеративної Республіки Німеччини.

академії дуже обмежені.

Завершується створення нового навчального центру НБУ (вул. Андріївська, 1, м. Київ), у якому підвищуватимуть кваліфікацію фахівці банківської системи України. У цьому ж приміщенні розміщуватиметься і банківська бібліотека, якою зможуть користуватися працівники банківських установ, викладачі та студенти відповідних навчальних закладів. Зрозуміло, після введення в дію цього важливого для банківської системи України центру буде створено належні умови для проведення спільних семінарів за участю фахівців Національного та комерційних банків України, міжнародних семінарів, науково-практичних конференцій, зустрічей експертів, для проведення інших заходів післядипломного навчання.

На базі Харківського обласного управління НБУ працюють курси підвищення кваліфікації інкасаторів банківської системи України.

Львівський, Харківський та Черкаський банківські коледжі Національного банку готують фахівців для всієї банківської системи країни. При коледжах створено регіональні центри підвищення кваліфікації та перепідготовки банківських працівників.

Фахівців вищої ланки готують провідні вітчизняні вузи: Київський національний економічний університет, Одеський державний економічний університет, Тернопільська академія народного господарства, Українська академія банківської справи (м. Суми).

Слід зауважити, що в Україні немає спеціалізованої бібліотеки, книжковий фонд якої становила б світова класична та сучасна література з банківської справи. Без цього неможлива підготовка фахівців міжнародного рівня. Тому першочергове завдання — створити банківську бібліотеку, якою б користувалися фахівці та студенти. Нині зазначена література надходить в основному по лінії технічної допомоги. Усього в бібліотеці Національного банку України налічується понад 2 тисячі видань іноземними мовами.

Другий шлях забезпечення необхідною літературою з банківської справи — підготовка й видання за участю викладачів вищих навчальних закладів України та провідних фахівців Національного банку підручників і посібників. Щорічно виходить понад 10 таких видань. Їх перевага у тому, що готуються вони з урахуванням умов та чинної нормативно-законодавчої бази вітчизняної банківської системи, а крім того, — державною мовою.

Банківська система України перебуває у стадії становлення. Зрозуміло, цьому складному і тривалому процесу притаманні труднощі, пошуки оптимальних рішень. Є чимало проблем і у справі навчання банківських фахівців. Першочергового вирішення потребують такі з них.

1. Час упорядкувати мережу навчальних закладів, які готують фахівців за спеціальностями “Фінанси і кредит” і “Банківська справа”. Адже нині 53 тисячі осіб навчаються за цими спеціальностями у 116 навчальних закладах, більшість із яких непрофільні (наприклад, металургійні, індустріальні, педагогічні тощо).

2. Потребують оновлення підручники, посібники та навчальні програми.

3. Повільно впроваджується дуальна модель навчання.

4. Необхідно уніфікувати систему підвищення кваліфікації в банківській сфері України. Адже нині банки займаються фаховим удосконаленням працівників самотужки, на власний розсуд.

6. Існує нагальна потреба у перепідготовці викладачів.

7. Потребує удосконалення матеріально-технічна база навчання.

8. Назріла необхідність у поглибленому вивченні іноземних мов.

9. Є потреба у тривалому стажуванні наших фахівців у іноземних банках та навчальних закладах, у обміні викладачами, студентами тощо. Важливою умовою ефективної роботи є оптимальне поєднання кращого світового і вітчизняного досвіду у підготовці банківських фахівців в умовах України.

Книги, підготовлені викладачами вищих навчальних закладів та фахівцями Національного банку України.

Школа банкіра /

За європейським зразком

1 грудня 1998 року в конференц-залі НБУ 58 українським викладачам було вручено сертифікати Банківської академії міста Франкфурта-на-Майні. Цим урочистим заходом завершилася дворічна програма "Train the Trainer" щодо підготовки для України викладачів банківської справи по лінії технічної допомоги уряду Федеративної Республіки Німеччини в рамках програми "Трансформ".

Якщо хочеш комусь допомогти, то не просто пригости його рибою, а навчи ловити її. За такою логікою надається справжня допомога. Німецький уряд спромігся зробити ще більше. Назву програми "Train the Trainer" можна перекласти як "навчити вчителя": упродовж двох років кращі українські викладачі банківської справи підвищували свою кваліфікацію за допомогою фахівців із Німеччини.

Викладачі Банківської академії Франкфурта-на-Майні провели серію семінарів в Україні та три двотижневих семінари у Німеччині. Товариство Карла Дуйсберга з Кельна організувало курси з вивчення німецької. За результатами тестування була відібрана група (до неї увійшов майже кожний другий учасник навчання), яка впродовж чотирьох місяців стажувалася у провідних комерційних банках і навчальних закладах Німеччини.

Учасники програми представляли всі регіони України. Серед них були фахівці Національного банку, банківських коледжів Львова, Харкова, Черкас, Тернопільської академії народного господарства, Української академії банківської справи (Суми), Київського національного економічного університету (та його Криворізького філіалу, кримського факультету й Української фінансово-банківської школи), дванадцяти комерційних банків.

Німецький уряд приділив програмі неабияку увагу: від самого початку її супроводжував посол Федеративної Республіки Німеччини в Україні доктор Ебергард Хайкен. Високо оцінивши внесок посла в реалізацію проекту, Голова Національного банку України Віктор Ющенко висловив подяку також раднику посольства, керівнику Координаційного бюро з питань надання консультаційної допомоги у сфері економіки Кредитної установи для відбудови (KfW) Клаусу Брюммеру, заступнику директора Банківської академії Франкфурта-на-Майні Інголфу Юнгману, менеджеру проекту пані Інгелоре Шолтес, представнику товариства Карла Дуйсберга в Україні Світлані Степащенко, представникам комерційних банків Німеччини, викладачам-тренерам Банківської академії, координаторам програми — всім, хто забезпечував її виконання.

Віктор Ющенко та Інголф Юнгман відкривають черговий етап поглиблення українсько-німецького співробітництва.

Банківська академія Франкфурта-на-Майні має 40-річний досвід проведення програм підвищення кваліфікації. Проте, як зазначив пан Інголф Юнгман, німецькій стороні теж було чого повчитися: "По-перше, ми поглибили знання про банківську справу в Україні. По-друге, встановили дружні стосунки, які не закінчуються по завершенні програми". Німецький федеральний уряд, Бундесбанк, комерційні банки Німеччини високо оцінюють діяльність Голови Національного банку України. Незалежна політика НБУ дістала визнання світової спільноти, насамперед з боку міжнародних фінансових інституцій. Банківська система, сказав пан Юнгман, є основою економіки кожної країни, і в Україні це розуміють: у своїй промові в листопаді 1998 року Президент України Л.Д.Кучма ще раз наголосив на важливості її розбудови.

Голова ж НБУ глибоко переконаний, що майбутнє України великою мірою залежить від того, наскільки професійно поставлено банківську справу. В головного банкіра країни немає ілюзій щодо адаптації сучасної європейської банківської школи до вітчизняних умов: "Буде багато дискусій і точок зору". За таких обставин великого значення набуває поширення прогресивних банківських знань. Віктор Ющенко висловив сподівання, що найближчим часом завершиться реконструкція і будівництво навчального центру Національного банку по вулиці Андріївській у Києві. Там прекрасні аудиторії, наукова і публічна бібліотека. Сьогодні все ще лишається актуальною проблема їх укомплектування посібниками і методичними програмами. Велику допомогу у формуванні книжкового фонду бібліотек надає Бундесбанк. Ось уже чотири роки центральні банки України й Німеччини обмінюються науковими статтями, тематичними дослідженнями. Співпраця триватиме і в подальшому. Віктор Ющенко — один із послідовних прихильників німецької моделі організації банківської системи: "Якби в Україні вдалося сповна адаптувати цю систему, ми б запровадили принципи, які впродовж останніх 50 років забезпечують стабільність однієї з найміцніших валют світу — німецької марки".

Новим важливим елементом програми стало створення укомплектованих найсучаснішим обладнанням тренувальних станцій у Сімферополі, Харкові та Києві. Директор Української фінансово-банківської школи Михайло Савлук назвав станції зразковими структурами, взірцем для українських навчальних закладів різних форм власності — державних і недержавних. Михайло Савлук визнав, що ідея, запропонована німецькими колегами, була новою для нього, фахівця з тридцятирічним досвідом, і він із задоволенням її підтримав.

Право символічного відкриття тренувальних станцій було надано Голові Національного банку України Віктору Ющенку та заступнику директора Банківської академії Франкфурта-на-Майні Інголфу Юнгману. Вони перерізали стрічку перед картою України, на якій прапорцями вказано станції, і картою Німеччини, рясно всіяною позначками банківських установ, де стажувалися українські викладачі.

Ще одним приємним моментом урочистої події стало вручення учасникам програми сертифікатів Товариства Карла Дуйсберга про призначення стипендій "для підвищення кваліфікації викладача-мультиплікатора в сфері підприємництва та банківської справи". Цю ініціативу Федерального канцлера Німеччини було започатковано у 1996 році зі стартом програми "Трансформ". Ініціативою передбачається призначення стипендій кращим слухачам програм підвищення кваліфікації, слухачам магістратур, студентам та мультиплікаторам комерційних відділень професійно-технічних училищ, студентам і мультиплікаторам банківських коледжів.

Загалом для підтримки трансформаційного процесу в Україні федеральний уряд Німеччини у 1994—1996 роках виділив 83 мільйони німецьких марок, у 1997 — 30 мільйонів, у 1998 — ще 25 мільйонів марок. За обсягами сприяння за програмою "Трансформ" наша країна посідає друге місце після Росії.

Європа воліє спілкуватися із цивілізованою Україною і допомагає їй цілком конкретними заходами. З кожним випуском навчальних закладів, де викладають учасники програми "Train the Trainer", зростатиме кількість прибічників організації банківської системи України за сучасними зразками. Тож є надія, що відповідно до діалектики кількість бажаючих жити цивілізовано невдовзі перейде в якість нашого життя.

□

Олег Бакун,
"Вісник НБУ".

Фоторепортаж /

Нагороди України

На Монетному дворі Національного банку України розпочато виробництво орденів, медалей та державних знаків

Традиція нагородження особливими знаками сягає в Україні тисячолітньої давнини. Стародавні літописи згадують про звитяжні подвиги безстрашного лицаря Олексія Поповича, який особливо відзначився під час відсічі набігу на Київ половців і був нагороджений Володимиром Мономахом золотою гривнею — дорогоцінним обручем, який носили на шиї.

У подальшому в Київській Русі склалася ціла система нагород за особливі військові та громадянські заслуги перед державою. Героїв нагороджували зброєю, шубами, ковшами, кубками із дорогоцінного металу. В середині 30-х років XVII сторіччя на предметах, якими нагороджували, почали робити написи про те, хто і за що отримав цю нагороду. Наприкінці XVII — на початку XVIII століть з'явилися ордени і медалі.

Відкарбована на Монетному дворі НБУ медаль Міжнародної асоціації академій наук "За содействие в науке".

Державні нагороди — одна з ознак суверенітету країни, гармонійності її суспільного устрою, державотворчого самоствердження. Тож невдовзі після проголошення у 1991 році незалежності в Україні було засновано кілька державних нагород.

Виробництво орденів, медалей та державних знаків створено на Монетному дворі Національного банку України

Орденом "Святого Рівноапостольного князя Володимира Великого" Київський патріархат Української православної церкви нагороджує за видатний внесок у відродження української духовності.

Дільницю карбування Монетного двору оснащено найсучаснішим обладнанням.

На дільниці холодного емалювання Монетного двору.

не випадково: Монетний двір НБУ — одне з найкращих у світі підприємств такого профілю. Пам'ятні і ювілейні монети, що виготовляються тут, свідчать про його високу технологічну і виробничу культуру.

Головне призначення створеного торік виробництва — забезпечення потреби держави у нагородних знаках. Окрім того, воно виконує замовлення будь-яких установ, організацій на виготовлення відомчих нагород, пам'ятних медалей, сувенірної продукції.

Основне завдання — виготовлення нагородних знаків на найвищому технологічному і художньому рівні. Із цією метою на виробництво залучено спеціалістів, які мають високу кваліфікацію та значний практичний досвід. Дільниці виготовлення заготовок, карбування, термічної та хімічної обробки, нанесення декоративного покриття, холодного та гарячого емалювання оснащені новітнім обладнанням, тому вимоги до підбору та кваліфікації обслуговуючого персоналу ставилися дуже високі. Майже всі фахівці пройшли курс навчання за кордоном, ознайомилися з кращим світовим досвідом виготовлення нагородних знаків. Це стало надійним підґрунтям для подальшої роботи над створенням власних, вітчизняних технологій.

Прохідна піч для приварювання штифтів

Пристрій для нанесення написів на медалях.

Перші замовлення було виконано ще в процесі організації та становлення виробництва. Це — нагрудний знак "Міждержавна комісія Україна — США" (на замовлення Адміністрації Президента України), нагрудний знак Української Академії державного управління при Президентові України, медаль "Почесний доктор" цього ж навчального закладу. На замовлення Національної академії наук України виготовлено медаль "За содействие в науке", для Київського патріархату Української православної церкви — ордени "Святого Рівноапостольного князя Володимира Великого" трьох ступенів та орден "Святого Архістратига Михайла", для Всеукраїнського товариства "Просвіта" ім. Т.Г.Шевченка — пам'ятну медаль "Просвіта", для Міністерства України у справах науки і технологій — медаль "За досягнення". Виконано також низку інших замовлень.

Як же створюються ордени та медалі?

Будь-який художній виріб починається із творчої уяви дизайнера. Медаль або орден також. Одержавши замовлення, дизайнер створює мотив — своєрідний ескіз, який має бути схвалений замовником і водночас відповідати технологічним вимогам втілення у металі. Після затвердження ескізу замовником виготовляють робочий штемпель.

Якщо мотив занадто складний, до роботи залучаються художники-скульптори, які виготовляють модель виробу. Спочатку із пластиліну, потім із гіпсу. На основі гіпсової моделі відливається модель виробу зі штучної смоли. Після цього мотив переносять на метал.

Монетний двір НБУ одним із перших у світі почав застосовувати новітню технологію перенесення мотиву на метал за допомогою спеціального гравірувального верстата з комп'ютерним управлінням. За допомогою комп'ютерної графіки створюється ескіз виробу, потім ця програма "закладається у мозок" гравірувального верстата і приблизно через 30 годин безперервної роботи виходить готовий штемпель. Усі ці роботи виконуються у макетній майстерні Монетного двору.

Після відповідної токарної та термічної обробки в інструментальному цеху штемпелі нарешті опиняються в цеху виготовлення орденів та медалей.

Срібна медаль Української Академії державного управління при Президентові України "Почесний доктор".

Пам'ятна медаль "Просвіта", виготовлена на замовлення Всеукраїнського товариства "Просвіта" ім. Т.Г.Шевченка.

Орден "Святого Рівноапостольного князя Володимира Великого" II ступеня.

Орден "Святого Рівноапостольного князя Володимира Великого" III ступеня.

Дільниця гарячого емалювання.

Дільниця нанесення декоративних покрить.

Одночасно з виготовленням карбувальних штемпелів вирубуються заготовки. Для цієї операції в цеху встановлено два вирубні преси вітчизняного виробництва, на яких матриця, котрій надано форму майбутнього ордена чи медалі, під величезним тиском вирубує з металу заготовку. Дивишся на цю "залізячку", і важко собі уявити, що невдовзі вона засяє, перетворившись на вишуканий витвір мистецтва.

Виготовлені заготовки та штемпелі надходять на дільницю карбування. Стороннього спостерігачеві може видатися, що нічого особливого тут не відбувається: вкладай заготовку і тисни на кнопку. Проте так здається лише на перший погляд. Карбування — чи не найвідповідальніша ланка технологічного процесу. За легкістю, з якою працюють карбувальники, криються копітка підготовка до виробничої операції і дивовижна вправність майстрів, яка набувається лише з практичним досвідом. Для якісного карбування слід із надзвичайною точністю розрахувати силу тиску преса та час, протягом якого метал має заповнити всі, навіть найменші, заглибини у штемпелі. Якщо метал не "затікає" з першого разу, після необхідної термічної обробки виконується докарбування. Це може повторюватися кілька разів, аж поки якість відкарбованого мотиву не задовольнить карбувальника. Якщо орден чи медаль мають великий діаметр, карбувальники використовують гідравлічний прес, який забезпечує навантаження до 1250 тонн на один квадратний сантиметр. Для виготовлення менших виробів використовується прес із навантаженням 630 тонн або механічний прес із навантаженням 350 тонн.

За побажанням замовника на вироби може бути нанесене декоративне покриття із дорогоцінних металів. Новітні технології і майстерність фахівців примушують навіть звичайну латунь сяяти золотом. Покриття зі срібла можна обробити так, ніби виробу вже не одне сторіччя. Всі ці операції виконуються на дільниці гальванічного нанесення декоративного покриття, де встановлено найсучасніше обладнання і використовуються кращі світові технології.

Для оздоблення нагородних знаків, сувенірів часто застосовується кольорова емаль. На Монетному дворі НБУ створено дільниці як холодного, так і гарячого емалювання. У розпорядженні майстрів-емалювальників фарби та емалі сотень кольорів і відтінків. Та головним усе ж є вишуканий смак і майстерність працівників. Готові вироби засвідчують це. Особливо красиві ордени, елементи яких покриті гарячою емаллю. Але й працювати з нею вкрай складно. Гаряча емаль — це спеціальне скло, яке наносять на виріб, а потім розплавляють у печі, що нагрівається до 600 градусів. Мало який кольоровий метал не деформується при такій температурі. Завдання емалювальника — точно визначити товщину покриття і температуру плавлення, і якщо цей процес проведено вдало, емаль вкриває метал рівним шаром, без тріщин, ефектно виблискуючи.

Якщо потрібно виготовити іменні медалі, на допомогу приходить гравірувальний пристрій із комп'ютерним керуванням. Він дає змогу зробити напис на зворотному боці медалі за лічені хвилини.

Є на виробництві також автоматична лінія для приварювання штифтів та защіпок до нагородних знаків.

Готові вироби упаковуються у подарункові футляри. Відтак вони готові до відправки замовникові.

Виробництво орденів, медалей та державних знаків Монетного двору НБУ — унікальне в Україні. Сподіваємося, його незвичайну продукцію шануватимуть як у нашій країні, так і в усьому світі.

Андрій Черняк,
головний експерт виробничого відділу Монетного двору НБУ.
Андрій Папуша,
"Вісник НБУ".
Фото В.Негребецького.

Світовий досвід /

Взаємовідносини Банку Англії з аудиторами та звітуючими ревізорами

У Великобританії між центральним банком держави і незалежними контролерами склалися досить сталі та ефективні взаємовідносини. Автори публікації детально знайомлять із механізмом ділового співробітництва офіційного та незалежного банківського контролю цієї країни, вважаючи, що її досвідом можна скористатися, розбудовуючи банківський сектор вітчизняної економіки.

Олександра Тищенко

Заступник начальника управління координації з питань банківського нагляду — начальник відділу НБУ

Банк Англії

Оксана Назаренко

Економіст управління координації з питань банківського нагляду НБУ

Банківські установи Великобританії, як належить, виконують установлені чинним законодавством цієї країни загальні звітні процедури. Відтак не міліє джерело, з якого Банк Англії черпає інформацію, необхідну йому для виконання наглядових функцій. У виняткових випадках центральний банк отримує звіти аудиторів та звітуючих ревізорів згідно з Інструкцією для ревізорів (1994 р.) до закону про банки, прийнятого 1987 року. Принагідно зазначимо, що аудиторів та звітуючих ревізорів призначають, керуючись законом про компанії для корпоративних установ, створених у Великобританії.

Нормативним документом центрального британського банку № B80/1994/1 визначено основні положення щодо проведення тристоронніх дискусій між Банком Англії, банками та їхніми аудиторами і звітуючими ревізорами. В ньому зазначено, за яких обставин Банк Англії може зажадати звіту про ситуацію в банках від аудиторів та звітуючих ревізорів і коли останні можуть подати його з власної ініціативи. Цей документ засвідчує, що Банк Англії прагне відкритих і конструктивних відносин із аудиторами і звітуючими ревізорами.

Згідно з Інструкцією № 3 до Положень про координацію банківської системи, виданою 1992 року (Друга директива Ради Європи) Банк Англії має право вимагати звіти за бухгалтерськими записами та системами внутрішнього контролю від усіх банків і європейських уповноважених установ, розташованих на території Великобританії. Зазвичай (якщо ситуація не екстремальна) центральний банк не ставить такої вимоги перед європейськими уповноваженими установами, але статистичну звітність вони надають обов'язково.

Відносини Банку Англії з аудиторами і звітуючими ревізорами розвиваються нині у кількох напрямах:

- центральний банк отримує щорічні звіти стосовно бухгалтерських та інших записів систем внутрішнього контролю, а також форми звітності, складені для того, щоб проконтролювати ведення справ;
- відбуваються тристоронні дискусії з фахівцями банків та їхніми аудиторами і звітуючими ревізорами, на яких обговорюються підготовлені контролерами звіти;
- до центрального банку надходять так звані прямі звіти аудиторів і звітуючих ревізорів, а також проводяться двосторонні дискусії — з відома банку чи (у виняткових ситуаціях) без його поінформування.

Тристоронні дискусії з банком та його звітуючими ревізорами Банк Англії проводить, як правило, вже отримавши звіти стосовно бухгалтерських та інших записів систем внутрішнього контролю і звіти з коментарями щодо них керівництва банку.

Готуючи ці документи, звітуючі ревізори зобов'язані відобразити всі аспекти проведеної за погодженою програмою роботи та подати документ за встановленою Банком Англії формою. Адже щоб перевірити, чи виконуються визначені для записів та систем банку критерії, центральний банк повинен мати обширну й різнобічну інформацію.

Питання, винесені на тристоронню зустріч, заносяться до її порядку денного. Обов'язково розглядаються:

- питання, які виникають у звітуючих ревізорів у ході перевірок;
- коментарі керівництва банку щодо звітів;
- коментарі Банку Англії щодо роботи, проведеної звітуючими ревізорами;
- коментарі банку стосовно питань, які він вважає важливими для прийняття рішення.

Також уточнюється позиція Банку Англії щодо масштабу перевірок поточного року та кількарічної програми перевірок записів і систем.

Крім зазначених вище, Банк Англії на прохання банку чи аудиторів та звіту-

ючих ревізорів може додати до порядку денного інші питання:

- щодо аудиту (наприклад, стосовно філій, масштабу аудиторської перевірки, відповідності аудиту державним вимогам);
- стосовно перевірок звітуючих ревізорів;
- щодо обсягу майбутніх звітів ревізорів тощо.

Аудитори та звітуючі ревізори мають право вимагати від Банку Англії поставити на порядок денний питання, які вони вважають важливими, навіть якщо банк проти цього.

Така тристороння зустріч проводиться принаймні раз на рік з ініціативи Банку Англії. Участь у ній беруть відділ банківського нагляду центрального банку, певний банк та його аудитори і звітуючі ревізори. Відтак сторони отримують можливість з'ясувати суттєві питання обов'язкового аудиту, тісно пов'язані з наглядовими функціями Банку Англії.

Центральний банк держави покликаний захищати інтереси кредиторів і вкладників, тому їхнє слово у тристоронніх дискусіях є обов'язковим. Відповідно аудитори та звітуючі ревізори активно дискутують питання, пов'язані з аудитом банків. Принагідно вони обговорюють за участю Банку Англії справи тієї чи іншої установи, оперуючи отриманою в процесі перевірки інформацією про її клієнтів. Причому Банку Англії не надають зібраної з неофіційних джерел інформації про банк або його клієнтів (аудитори та звітуючі ревізори могли отримати її, скориставшись професійними стосунками з будь-яким іншим клієнтом, який не є підрозділом або дочірнім підприємством банку, не є також його партнером).

Виступити з ініціативою щодо скликання додаткової тристоронньої зустрічі може будь-яка сторона. Британськими законами обмежень стосовно цього не передбачено.

Після проведення зустрічі Банк Англії готує її протокол, який узгоджує з банком та аудиторами і звітуючими ревізорами, перш ніж розіслати його всім учасникам.

Аудитори діють за стандартами та керуються у роботі рекомендаціями їхніх професійних органів, а саме:

1. Рекомендаціями аудиторам, викладеними у посібнику "Банки Об'єднаного Королівства", виданому у березні 1989 року Комісією з аудиторської практики (нині — Рада з питань аудиторської практики);

2. Положенням щодо стандартів аудиту № 620 "Право та обов'язок аудиторів давати інформацію органам нагляду у фінансовому секторі", виданим у березні 1994 року Радою з питань аудиторської практики;

3. Практичними рекомендаціями "Право та обов'язок аудитора звітувати Банку Англії", виданими у березні 1994 року Радою з питань аудиторської практики.

Цими документами аудиторам надано можливість піднімати на тристоронніх зустрічах проблеми, порушені Банком Англії, виносити питання стосовно аудиторської перевірки, результатів роботи банку або інші, які аудитори чи банк порушували впродовж року на регулярних і спеціальних (із питань забезпечення належного ведення справ) зустрічах або доводили до відома Банку Англії письмово.

Банк Англії має право вимагати звіти від усіх банків та європейських уповноважених установ, розташованих на території Великобританії

Якщо є підстави вважати, що банк не дотримується якихось критеріїв нормального ведення банківської справи, визначених чинним законодавством країни, чи не виконує певних вимог закону, аудитор або звітуючий ревізор згідно з Інструкцією для ревізорів зобов'язаний усно і письмово повідомити про порушення Банк Англії. Однак до таких заходів вдаються лише за наявності "суттєвих підстав для виконання Банком Англії функцій, передбачених Положенням про координацію банківської системи", зокрема, таких:

- банк порушив норматив мінімального обсягу капіталу або існує загроза такого порушення;
- банк суттєво порушив (особливо, якщо порушення триває протягом певного часу) встановлений для нього Банком Англії норматив допустимих відхилень щодо обсягу ліквідності;
- банк не сформував необхідних резервних фондів під безнадійні та сумнівні борги, під очікувані збитки за потенційними та податковими зобов'язаннями відповідно до встановлених бухгалтерських стандартів;
- бухгалтерські та інші записи і системи контролю банку не відповідають обсягам та природі ділової діяльності або структурі, організації та керівництву нею. Якщо недоліки не виправити негайно, банк надалі не зможе контролювати та відстежувати ризик, що спричиниться до значних неконтрольованих збитків;
- наглядає за діловою активністю або фактично керує нею лише одна особа;
- банк не зміг виконати або є небезпека невиконання хоча б одного нормативу з власних фондів;
- Банк Англії своєчасно не поінформовано про зміни у складі виконавчого органу банку;
- є інші підстави для сумнівів щодо правильності дій та рішень керівництва банку.

У центральному банку враховують, що аудиторам та звітуючим ревізорам можуть бути відомі не всі випадки, про які вони зобов'язані повідомити. Разом із тим тут не вважають, що слід законодавчо примушувати аудиторів змінювати плани проведення аудиту, частоту та строки відвідань клієнта, масштаб і терміни перевірок, керуючись прагненням будь-що виявити порушення критеріїв нормального ведення банківської справи. Лише якщо аудиторам і звітуючим ревізорам стають відомі факти таких порушень, вони зобов'язані перевірити, як банк виконує вимоги відповідних нормативних документів.

Передбачено, що аудитори та звітуючі ревізори ще до подачі Банку Англії звіту обговорюють із керівництвом банку інформацію, запропоновану до розгляду на тристоронній зустрічі. На цих обговореннях, як правило, остаточно з'ясовується, які ж факти з великої кількості виявлених увійдуть до звіту.

Банк Англії враховує ту обставину, що аудитори та звітуючі ревізори можуть не дійти згоди з банком стосовно того, які факти слід довести до відома центрального банку. У таких випадках аудитори й ревізори можуть звернутися до юристів або інших фахівців. Але це, властиво, потребує часу, отож є ризик запізнитися з повідомленням Банку Англії про негаразди та спровокувати загрозливу для інтересів вкладників ситуацію.

Трапляються виняткові випадки, коли задля захисту вкладників не можна наперед знайомити з виявленими фактами керівництво банку. У цьому разі аудитори та звітуючі ревізори повинні поінформувати Банк Англії негайно. Приклади таких ситуацій:

- мав місце випадок, який змусив аудиторів та звітуючих ревізорів засумніватися у чесності членів виконавчого органу банку (припустимо, доведено факт або засвідчено їхній намір здійснити шахрайство);
- трапився випадок, внаслідок якого аудитори або звітуючі ревізори втратили впевненість у компетентності членів виконавчого органу;
- аудитори та звітуючі ревізори настійно рекомендують банку ознайомити з тим чи іншим фактом Банк Англії протягом встановленого терміну, проте їхні рекомендації ігноруються.

Чинним законодавством Великобританії передбачено, що аудитори та звітуючі ревізори банку зобов'язані "добро-

чесно повідомити Банкові Англії будь-яку інформацію або їхні міркування стосовно фактів та дій банку, які можуть позначитися на виконанні Банком Англії його функцій". Крім виконання вимог інструкції, вони повинні також із власної ініціативи інформувати Банк Англії, коли це необхідно для захисту інтересів вкладників від великих збитків. Інакше фірмі, яку аудитори або звітуючі ревізори представляють, загрожує притягнення до кримінальної відповідальності. Без сумніву, інформувати Банк Англії

Раз на рік на тристоронній зустрічі за участю відділу банківського нагляду Банку Англії, інших банків та їхніх аудиторів і звітуючих ревізорів обговорюються актуальні питання обов'язкового аудиту

про відповідні факти зобов'язаний і сам банк. Існують процедури звітності, створені для того, щоб допомагати йому виконувати цей обов'язок, а саме: забезпечувати якість та надійність інформації, яку передають до центрального банку. Отож, банки повинні враховувати застороги законодавства щодо надання (зумисне чи з недбальства) фальшивої інформації або повідомлень, що призводять до помилок. Зокрема, вважається порушенням приховування від Банку Англії фактів, важливих для виконання ним наглядових функцій.

Особлива увага приділяється оперативності підготовки звітів.

Законодавство дозволяє Банку Англії знайомити аудиторів та звітуючих ревізорів із конфіденційною інформацією, якщо це сприяє виконанню його функцій або стосується інтересів вкладників. За таких обставин Банк Англії, як правило, ініціює проведення тристоронньої зустрічі. Але передавати таку інформацію іншим аудиторам та звітуючим ревізорам забороняється.

Банк Англії з власної ініціативи може акцентувати увагу банків, аудиторів та звітуючих ревізорів на певних фактах, якщо ознайомлення з ними може вплинути на зміст їхніх висновків або на хід ведення аудиту.

Взаємовідносини центрального банку з незалежними контролерами у Великобританії відзначаються сталістю й ефективністю. З одного боку, спостерігається тенденція до поступового зближення позицій обох сторін — вони однаково розуміють глобальні завдання і мету їх діяльності, а з другого — забез-

У ході дискусії між аудиторами і звітуючими ревізорами та керівництвом банку з'ясовується, які з фактів належить внести до звіту

печено практично повну прозорість діяльності та фінансового стану банків, усунуто умови для виникнення ситуації, яка б загрожувала інтересам вкладників.

На нашу думку, варто уважно розглянути описаний механізм ділового співробітництва офіційних і незалежних банківських контролерів із метою його запровадження у банківському секторі економіки України. □

Переходимо на міжнародні стандарти

Реформування банківської звітності

Тетяна Ґедзь

Провідний інженер-програміст відділу автоматизації банківської звітності департаменту інформатизації НБУ

Ганна Савчук

Начальник відділу автоматизації банківської звітності департаменту інформатизації НБУ

Одне з головних завдань переходу банківської системи України на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та звітності (МСБО) полягало у створенні системи достовірної та чіткої звітності, яка б давала змогу з'ясовувати реальний фінансовий стан банків та простежувати тенденції розвитку вітчизняної банківської системи. Основними технічними аспектами реформи, що відбулася на початку 1998 року, було введення в дію нових планів рахунків Національного та комерційних банків, а також запровадження принципово нової організації аналітичного обліку. Ці зміни спонукали до реформування технології збирання звітності банків, яка існувала на той час.

Новій технології організації банківської звітності притаманні такі основні риси:

1) банки надають звітність у вигляді файлів із набором значень економічних показників, а не окремих файлів за кожною формою звітності. Національний банк розробляє структуру звітних файлів та алгоритми формування показників;

2) звітні файли комерційні банки формують за допомогою власного програмного забезпечення з даних аналітичного обліку. Раніше банк міг формувати звітний файл двома способами. За першим звітні дані вводилися з клавіатури та формувалися у необхідному для передачі вигляді за допомогою програмного забезпечення, розробленого та надісланого НБУ. Та оскільки використання програмного забезпечення Національного банку України в комерційних банках не було обов'язковим, НБУ, приступаючи до автоматизації чергової форми звітності, одночасно з програмним забезпеченням розсилав і структуру звітного файла. Деякі банки практикували другий спосіб: розробляли власні програми для роботи зі статистичними даними та самостійно формували звітні файли за пропонованою структурою. Перехід до формування звітних файлів з аналітичних даних прямо пов'язаний з уведенням у дію переліку параметрів аналітичного обліку, єдиного для всіх комерційних банків. Його побудовано так, щоб НБУ міг отримати потрібну інформацію за першим запитом;

3) запроваджується нова схема збирання основної частини звітності. У процесі реформування технології звітності вирішено відмовитися від збирання звітів усіх філій банків. Враховано побажання департаментів НБУ —

замовників інформації, які аналізують звітність, як правило, в розрізі областей (за місцем розташування установ банку) або у розрізі банків — юридичних осіб. Тому з огляду на значний обсяг звітних даних запроваджено нову схему, за якою банк — юридична особа консолідує звіти своїх установ за областями та надсилає їх до управління НБУ тієї області, де він зареєстрований (див. схему 1). Відтак комерційний банк матиме повну статистичну картину діяльності своїх установ та зможе проконтролювати, яку інформацію передано до НБУ. Нова схема вже в роботі. Хоча щодо деяких звітів, наприклад, за касовими оборотами, збережено пофілійне збирання даних, окремі звіти банки подають у консолідованому вигляді;

4) оскільки банківська звітність — це конфіденційна інформація, передаючи її каналами електронної пошти, необхідно подбати про надійний захист. Завершальним у технології створення звітних файлів має стати їх проходження через встановлене у кожному банку АРМ НБУ та накладення на них "електронного підпису". Перш ніж відправити файл електронною поштою, АРМ НБУ криптує його. Звітний файл, що надійшов до адресата, перевіряється на відсутність пошкоджень і на предмет втрати інформації та після дешифрування передається на вхід програмного комплексу, який збирає і консолідує статистичні дані.

Впровадження нової технології збирання звітності стало складовою частиною масштабних завдань адаптації програмного забезпечення банків до МСБО. Напружена праця програмістів НБУ та розробників програмного забезпечення комерційних банків дала очікуваний результат.

Звітні файли комерційних банків (у тому числі й дані балансу) збираються та консолідуються каналами електронної пошти через АРМ "Статзвітність", що розроблене та супроводжується працівниками департаменту інформатизації НБУ. Завдання, поставлене наприкінці 1997 року перед розробниками АРМ, не зводилося лише до автоматизації процесу надання нових форм звітності, створених згідно з міжнародними стандартами. Необхідно було розробити структури звітних файлів, дати перелік економічних показників та алгоритми їх формування а також, по можливості, скоротити обсяг інформації, яка надсилається електронною

> ***За новою технологією організації банківської звітності банки надають звітність у вигляді файлів із набором значень економічних показників***

поштою. Оскільки у ході реформування у практику збирання цих даних введено багато нових понять, детальніше розповімо про структуру звітних файлів, сутність і побудову економічних показників та особливості звітності за ними.

Файли зі звітною інформацією мають текстовий формат, прийнятний для всіх програмних продуктів, з якими працюють комерційні банки. Імена звітних файлів не повторюються упродовж року, тобто протягом цього терміну не можна створювати файли з однаковим найменуванням, але різним змістом. Перелічимо основні елементи імені звітного файла, які забезпечують його унікальність та зручність розпізнавання:

- спеціальний символ (#), який вказує на приналежність файла до звітності;
- код (номер) звітного файла;
- три останніх літери ідентифікатора банку (ідентифікатор — частина електронної поштової адреси банку);
- коди місяця та дня надання файла;
- код схеми надання, якою визначається, хто і куди надсилає файл (наприклад, філія — головному банку, головний банк — регіональному управлінню НБУ тощо);
- код місяця періоду звітності для місячної, квартальної, піврічної, річної звітності або код дня періоду звітності для щоденної, п'ятиденної, тижневої, декадної чи півмісячної звітності;
- номер відправлення файла за поточний день.

Схема 1. **Передача звітних даних від банків — юридичних осіб у розрізі областей**

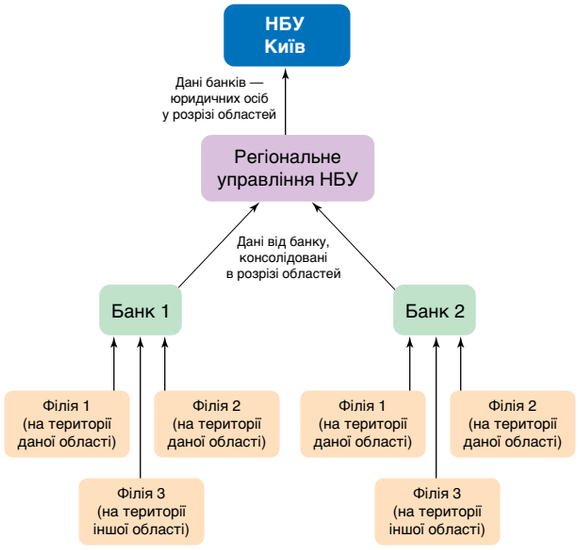

У самому файлі передбачено заголовний рядок для електронного підпису та додаткової інформації. Дані у звітному файлі за допомогою спеціальних підзаголовних рядків поділено на "порції". Підзаголовний рядок визначає належність наступної "порції" даних. Наведемо приклад звітності, що надається банком як юридичною особою в розрізі областей. Якщо банк має філії у трьох областях, файл містить три "порції" даних із підзаголовними рядками, що вказують, з яких областей ці дані.

До 1998 року діяв принцип, згідно з яким дані за кожною формою звітності банки надавали окремим файлом. Траплялося, що банк кілька разів інформував про одне й те ж у різних формах звітності. Розробники АРМ "Статзвітність" проаналізували понад 70 форм, які містяться у "Правилах організації фінансової та статистичної звітності банків України" і виокремили мінімальний розріз необхідних звітних даних.

Якби від комерційних банків вимагали дані визначеного мінімального розрізу, вдалося б повністю позбутися дублювання. Але це призводить до помітного зростання обсягу інформації. Крім того, об'єднання різної за економічним змістом інформації в один звітний файл значно ускладнило б структуру показників та сповільнило процес формування окремих статистичних звітів. Тому при створенні показників врахували економічну сутність даних, періодичність їх надання, подбали також про те, щоб користувачам було зручно працювати з інформацією. Для тих випадків, коли не вдалося уникнути подвійного запиту інформації у різних розрізах, розроблено програмну звірку даних із метою виявлення розбіжностей.

Проілюструємо створення економічних показників на прикладі щоденних балансових даних. Для щоденного звіту за формою 550Д-КБ "Розшифровка балансових рахунків за кодами валют" потрібні суми залишків за балансовими рахунками за кожною валютою, окремо за клієнтами — резидентами та нерезидентами. Для звіту за формою 1Д-КБ "Баланс комерційного банку" необхідні ці ж дані, але згруповані за типами валют. Суми залишків за балансовими рахунками використовуються також у щоденному розрахунку відкритої валютної позиції за формою № 540 та звіту про дотримання норми обов'язкового резервування. Окремий запит даних за цими формами звітності

Таблиця 1. **Назви та призначення основних полів репозитарію економічних показників першого рівня**

Назва поля	Призначення
A010	Номер файла звітності
KOD_EKPOK	Код економічного показника
PRM1	Чим є значення економічного показника (сумою, кількістю, процентною ставкою)
PRM2	Код параметра аналітичного обліку, який створює показник
PRM3 PRM4	Яка частина можливих значень параметра аналітичного обліку формує значення показника: — вся множина значень; — підмножина значень; — перелік конкретних значень
PRM5	Перелік розрізів, у яких необхідно надавати показник

призвів би навіть не до подвоєння, а до потроєння обсягу інформації, яку повинні щоденно надавати банки. Тому було знайдено, на наш погляд, оптимальне рішення. Економічними показниками виступають суми активних чи пасивних залишків за балансовими рахунками, які банк надає одним файлом, беручи за основу коди валют та резидентність клієнтів. Форми звітності 550Д-КБ, 1Д-КБ та 540 розраховують за показниками цього звітного файла. За таким же принципом створено показники щомісячних балансових даних, групи щомісячних форм звітності, які розраховують на базі залишків за депозитними та кредитними рахунками та ін.

Економічним показником можуть бути: сума за рахунком чи групою рахунків, обчислена у розрізі окремих параметрів аналітичного обліку, процентна ставка або кількість (наприклад, клієнтів чи відкритих рахунків). Перелік економічних показників, за якими інформацію надають безпосередньо банки, подано в окремій базі даних — репозитарії першого рівня, який має певну структуру, відому всім комерційним банкам.

У таблиці 1 наведено основні елементи структури репозитарію, в якому містяться коди економічних показників та описи алгоритмів їх формування. До опису алгоритму формування показника можуть звертатися служби програмного забезпечення комерційних банків, тому цей опис чітко формалізовано.

Усім параметрам аналітичного обліку, які використовуються у звітності, присвоєно умовні коди, створено класифікатори — бази даних із повним переліком можливих їх значень. Так, синтетичний балансовий чотиризначний рахунок позначений умовним кодом R020, цей же код використовується в описах алгоритмів формування економічних показників на основі балансових рахунків. Відповідно плани рахунків Національного та комерційних банків містяться у базі даних з іменем KL_R020.

Коди показників містяться в репозитарії в узагальненому вигляді і складаються з постійної частини коду та умовних позначень розрізів надання інформації. Кожен розріз пов'язаний із певним кодом параметра аналітичного обліку, а через нього — з відповідним файлом-класифікатором. Цей, на перший погляд, складний взаємозв'язок проілюстровано таблицею 2. Коди економічних показників, які знаходяться у звітних файлах, отримують з узагальнених, підставляючи замість умовного позначення розрізу конкретне значення параметра аналітичного обліку. Так, якщо економічний показник надається у розрізі кодів валют, у звітних файлах умовне позначення цього розрізу [VVV] замінюється кодами валют з їх переліку у файлі KL_R030: [980], [840], [280] та ін.

Перелік економічних показників, алгоритми їх формування та структура звітних файлів розроблені та доведені до банків департаментом інформатизації. Оскільки обсяг робіт у період переходу до МСБО був занадто великим, не вдалося одночасно автоматизувати всі форми звітності. Тому опис репозитарію першого рівня, найважливіші файли-класифікатори та сам репозитарій з економічними показниками для щоденних та щотижневих форм звітності банки отримали у першу чергу. Згодом були розроблені та розіслані структури файлів, програмне забезпечення для щомісячних та квартальних форм звітності.

Наступним етапом обробки отриманих первинних даних є розрахунок економічних показників другого рівня. Вони утворюються шляхом групування інформації у вигляді, оптимальному для конкретних форм звітності. Таким чином, із даних одного звітного файла як вихідні документи можуть розраховуватися кілька форм звітності, тому кількість звітних файлів, що надходять від банків, менша від кількості форм звітності. Перелік вторинних економічних показників та алгоритми їх розрахунку містяться в окремій базі даних — репозитарії другого рівня, а сам

Таблиця 2. **Структура економічних показників файла звітності 01 "Щоденні дані про залишки на балансових рахунках"**

Репозитарій першого рівня	
Номер файла	**Код економічного показника**
01	10BBBBVVVR
01	11BBBBVVVR
01	20BBBBVVVR
01	21BBBBVVVR

коди розрізів, у яких надається інформація

постійна частина коду

Значення постійної частини коду економічних показників

11 — активний залишок за рахунком у валюті
10 — активний залишок за рахунком у гривневому еквіваленті
21 — пасивний залишок за рахунком у валюті
20 — пасивний залишок за рахунком у гривневому еквіваленті

Розрізи надання інформації

Умовне позначення розрізу	Назва параметра аналітичного обліку	Ім'я файла-класифікатора з переліком значень параметра аналітичного обліку	Поле файла-класифікатора з переліком значень параметра аналітичного обліку
BBBB	Рахунок плану рахунків Національного чи комерційних банків	KL_R020	R020
VVV	Код валюти	KL_R030	R030
R	Код резидентності клієнта банку	KL_K030	K030

розрахунок здійснюється за допомогою програмного комплексу “Статзвітність”.

Використовувати АРМ “Статзвітність” для розрахунку форм звітності на основі первинних показників можуть як регіональні управління НБУ, так і комерційні банки та їх установи. У регіональних управліннях АРМ “Статзвітність” забезпечує логічний контроль прийнятих від банків даних залежно від змісту інформації, а також на їх основі веде розрахунок форм звітності та додаткових вихідних таблиць до них. Отримавши звіти, регіональні управління за допомогою АРМ формують звітні файли, призначені для центрального банку. Комерційні банки використовують АРМ, щоб контролювати власні дані та отримувати форми звітності, які будуть сформовані за їх даними в НБУ.

Оскільки АРМ “Статзвітність” застосовується для контролю даних та отримання вихідних форм звітності на всіх рівнях банківської системи, доцільно зупинитися на нових можливостях цього програмного комплексу.

Запровадження системи економічних показників з їх чіткою структурою дало змогу розробити у середовищі АРМ “Статзвітність” зручний інструмент формування вихідних документів. Щоб побудувати за зібраною інформацією додаткову вихідну таблицю, не потрібно створювати окрему програму вибору даних. Користувачу достатньо за встановленими правилами зробити “макет” таблиці. На його основі програмний комплекс сформує вихідний документ із реальними даними. Цей метод, безперечно, можуть брати на озброєння лише кваліфіковані користувачі ПЕОМ. Особливий інтерес він становить для тих, хто бажає робити власні вибірки зі звітних даних, не обмежуючись переліком вихідних документів, рекомендованим центральним банком. Особливості застосування нового методу отримання вихідних документів розглянуто на навчальному семінарі для працівників відділів автоматизації банківської справи обласних управлінь НБУ 1998 року.

АРМ “Статзвітність” надає користувачеві можливість отримати вихідні документи як стосовно окремого банку, так і в консолідованому вигляді: щодо банківської системи в цілому, щодо області чи певної групи комерційних банків. Вихідні документи він може одержати у будь-яких зручних одиницях виміру, а не лише в тих, у яких надіслані дані. Користувач може отримати аналог текстової таблиці у форматі, зручному для роботи в EXCEL та побудови графіків.

Аби краще організувати роботу з такою інформацією, в межах банку розроблено варіант АРМ “Статзвітність”, розрахований на використання у мережі. Окремі групи звітів, як правило, цікавлять лише працівників певних підрозділів (наприклад, щодо кредитів та депозитів, касових оборотів). Але вибірки з балансових даних беруть кілька підрозділів. Тому АРМ “Статзвітність” у повному обсязі розгорталося на кількох окремих комп’ютерах. Мережевим варіантом передбачено, що програмні модулі, допоміжні файли-класифікатори, а також бази даних та їх архіви розміщуються на сервері, до якого мають доступ користувачі банківської звітності. На комп’ютері користувача знаходяться сформовані звіти, робочий каталог для програмного створення тимчасових файлів, а також файли настроювання та запуску АРМ “Статзвітність” (див. схему 2). Такий підхід має суттєві переваги. По-перше, полегшується оновлення програмного забезпечення та додаткових файлів (достатньо внести зміни на сервер, а не на комп’ютер кожного з користувачів). По-друге, дані на сервері постійно оновлюються.

Кожен із користувачів має власний пароль для доступу до інформації, який дає працівникові право змінювати її або лише використовувати, формуючи звітні документи. Якщо зміст звітного файла цікавить кількох працівників, то право на зміну бази даних, у тому числі й на прийом даних від банків чи обласних управлінь та на їх архівування, має тільки один із них. Таким чином посилено захист звітних даних від несанкціонованої зміни чи необережності користувачів.

Архівування звітних даних за бажанням користувача є ще одним зручним нововведенням АРМ “Статзвітність”. Можуть архівуватися первинні бази даних та бази розрахованих на їх основі економічних показників другого рівня, причому дані за кожний звітний період містяться в окремому файлі. Заархівована інформація вилучається з поточної бази даних. Відпадає необхідність тримати на сервері бази даних з інформацією за періоди, що передують звітному. Якщо користувач дає запит на формування звітів за попередні періоди, програма звертається до необхідних архівів і виконує запит. Обсяг поточної бази даних при цьому не збільшується.

Схема 2. **Робота з мережевим варіантом АРМ “Статзвітність”**

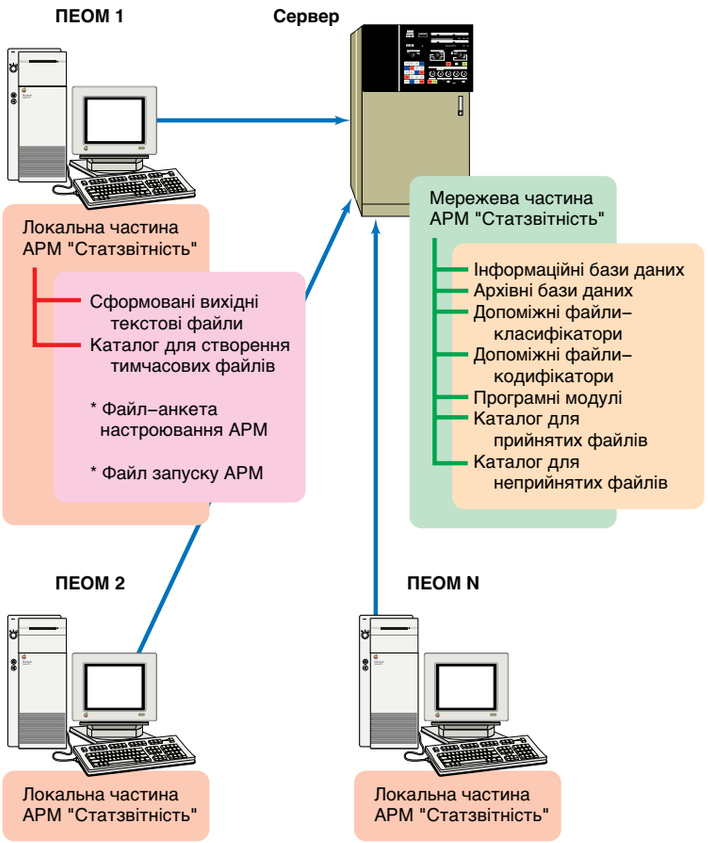

Презентація проекту

Виходимо у світ через Internet

Василь Андрійчук

Начальник відділу загальноекономічної статистики управління грошової і банківської статистики економічного департаменту НБУ. Кандидат економічних наук

Минулого року відкрито Сторінку Національного банку України в Internet. На замовлення "Вісника НБУ" детальніше про неї розповідають співавтори концепції Сторінки.

Віталій Костюк

Провідний економіст відділу загальноекономічної статистики управління грошової і банківської статистики економічного департаменту НБУ

Internet — всесвітня інформаційна комп'ютерна мережа, що об'єднує понад 10 млн. комп'ютерів, які взаємодіють між собою і працюють за єдиними правилами. Можна сміливо стверджувати, що мережа Internet здійснила інформаційну революцію, оскільки вона надала надзвичайні можливості для одержання та обміну різноманітною інформацією.

Важливо зазначити, що Internet не є комерційною організацією і нікому не належить.

Днем її заснування можна вважати 2 січня 1969 року, коли Управління перспективних досліджень Міністерства оборони США розпочало роботу над проектом зв'язку між комп'ютерами оборонних організацій. В результаті було створено мережу, принципи функціонування якої пізніше покладено в основу Internet.

В Україні перші "вікна" у світ Internet з'явилися в 1995 році. Спочатку їх "відкривали" ентузіасти. На зміну романтикам прийшли прагматики. До програмістів приєдналися художники, спеціалісти з маркетингу, з'явилася навіть нова для України професія — web-дизайнер.

Розширилася сфера зацікавлення мережею. Якщо на перших порах користувачі переважно відправляли і приймали електронні листи, проте не могли під'єднатись до Internet, то з появою нових технічних засобів з'явилася можливість надсилати у мережу оперативну інформацію, поновлювати і генерувати її в реальному часі, з'явилася також можливість зворотного зв'язку. Сьогодні мережа Internet як засіб інтеграції до міжнародного інформаційного простору стала нагальною необхідністю і для українських користувачів.

Характерною рисою "світової павутини" є її висока надійність. При виході з ладу частини комп'ютерів і ліній зв'язку мережа продовжуватиме функціонувати. Така надійність забезпечується тим, що в Internet немає єдиного центру управління. Якщо з ладу виходять деякі лінії зв'язку чи комп'ютери, то повідомлення можуть бути надіслані іншими лініями зв'язку.

З метою інтеграції банківської системи України в інформаційний простір міжнародного банківського співтовариства, висвітлення її діяльності, піднесення престижу країни на міжнародній арені Національний банк України теж відкрив свою сторінку у міжнародній комп'ютерній мережі Internet.

Із цього приводу Правлінням НБУ було прийнято три постанови:

✔ "Про Сторінку Національного банку України у міжнародній комп'ютерній мережі Internet", згідно з якою економічному департаменту доручено здійснювати координацію робіт з інформаційного наповнення та постійного оновлення Сторінки НБУ в міжнародній комп'ютерній мережі;

✔ "Про організацію роботи з публікації Сторінки Національного банку України у міжнародній комп'ютерній мережі Internet", що затвердила структуру

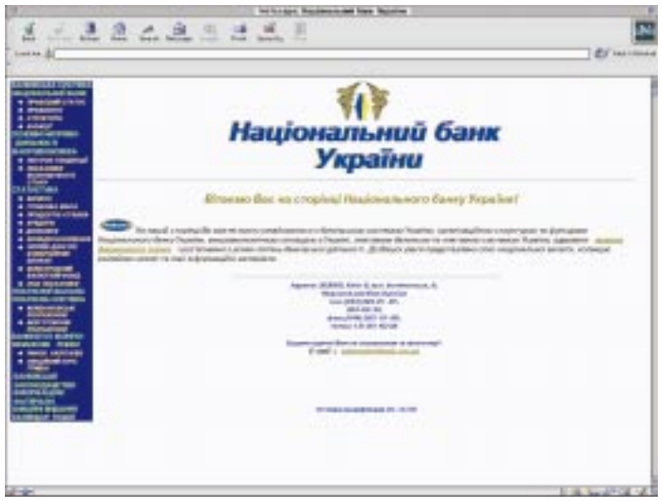

та інформаційний зміст Сторінки НБУ;

✔ "Про відкриття Сторінки Національного банку України у міжнародній комп'ютерній мережі Internet".

Сторінка різнобічно висвітлює діяльність вітчизняної банківської системи, нормативно-правову базу, організаційну структуру та функції НБУ, макроекономічну ситуацію в Україні, подає новини фінансового ринку, роз'яснення з різних питань банківської діяльності. Тут також уміщено аналітичні, графічні, статистичні матеріали з грошово-кредитної, банківської та соціально-економічної статистики.

Сторінка Національного банку України у міжнародній комп'ютерній мережі Internet має таку структуру.

Розділ 1.

Банківська система України.

Розділ 2.

Національний банк України.

Правовий статус.

Правління.

Організаційна структура:

◆ Департаменти та самостійні управління центрального апарату Національного банку України

◆ Установи Національного банку України

◆ Територіальна структура Національного банку України.

Функції Національного банку України:

◆ Центральний банк (провідник грошово-кредитної політики)

◆ Емісійний центр

◆ Валютний орган держави

◆ Орган банківського нагляду

◆ Банк банків

◆ Банк держави

◆ Організатор міжбанківських розрахунків.

Грошово-кредитна політика:

◆ Основні завдання грошово-кредитної політики

◆ Цільові орієнтири грошово-кредитної політики

◆ Інструменти регулювання грошово-кредитного ринку.

Розділ 3.

Макроекономічна ситуація.

Поточні тенденції

Основні макроекономічні показники.

Розділ 4.

Грошово-кредитна та банківська статистика.

◆ Баланс Національного банку України

◆ Грошова маса

◆ Процентні ставки:

— облікові ставки Національного банку України;

— середні процентні ставки комерційних банків за кредитами і депозитами.

◆ Кредити

◆ Депозити

◆ Вклади населення

◆ Окремі дані щодо комерційних банків

◆ Монетарні показники України, що публікуються у збірнику МВФ "Міжнародна фінансова статистика"

◆ Інші показники.

Розділ 5.

Платіжний баланс України.

Статистика платіжного балансу України:

◆ Загальне сальдо платіжного балансу

◆ Поточний рахунок

◆ Рахунок операцій із капіталом та фінансових операцій

◆ Методичний коментар

◆ Табличні матеріали.

Розділ 6.

Платіжна система України.

Міжбанківські розрахунки:

◆ Організація міжбанківських розрахунків

◆ Технологія здійснення міжбанківських розрахунків

◆ Нормативно-правова основа міжбанківських розрахунків

◆ Основні показники системи електронних платежів Національного банку України.

Безготівкові розрахунки в господарському обороті.

Розділ 7.

Банкноти і монети.

Банкноти.

Розмінні монети.

Ювілейні та пам'ятні монети.

Розділ 8.

Фінансові ринки.

Ринок капіталів:

◆ Результати первинних аукціонів цінних паперів.

Валютний ринок:

◆ Офіційний курс гривні щодо іноземних валют

◆ Курси валют на задану дату

◆ Результати торгів на Українській міжбанківській валютній біржі.

Розділ 9.

Банківське законодавство та нормативні документи Національного банку України.

Нормативні документи з питань діяльності банківської системи.

Коментарі та роз'яснення з різних питань банківської діяльності.

Розділ 10.

Інформаційні матеріали Національного банку України.

Офіційні повідомлення:

◆ Матеріали прес-служби Національного банку України

◆ Заяви Національного банку України

◆ Інші інформаційні матеріали.

Розділ 11.

Офіційні видання НБУ.

Статистичний Бюлетень Національного банку України.

"Платіжний баланс України".

Журнал "Вісник Національного банку України".

Щомісячний додаток до журналу "Вісник Національного банку України" "Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності".

Англомовний дайджест журналу "Вісник Національного банку України" "Herald of the National Bank of Ukraine".

Додаток до журналу "Вісник Національного банку України" "Українська нумізматика і боністика".

Рекламна інформація.

Розділ 12.

Календар подій.

З 17 листопада 1998 року Сторінка відкрита для зовнішнього користувача. Інформація Сторінки подається українською мовою, в подальшому передбачається її подання українською та англійською мовами.

Сторінка розміщена на офіційному Web-сервері Національного банку України, кожен бажаючий може звернутись до неї за адресою **www.bank.gov.ua.**

З метою подальшого вдосконалення інформаційної діяльності Національного банку України, спрямованої на задоволення як внутрішніх потреб, так і потреб широкого кола зовнішніх користувачів (органів виконавчої і законодавчої влади, комерційних банків, міжнародних організацій, фізичних осіб тощо), вважаємо за доцільне створити корпоративну інформаційно-пошукову систему в мережі Internet. Система має містити інформацію із соціально-економічної, грошово-кредитної та банківської статистики, статистики платіжного балансу та інших статистичних матеріалів, які, на наш погляд, користуються попитом у різних користувачів. Таку систему можна було б реалізувати як Intranet-систему для мобільних користувачів. На відміну від Internet-системи як статичної сторінки, Intranet-система мала б динамічний характер і давала б змогу провадити інтерактивну обробку інформації, моделювання, аналіз тощо. □

Кредитні ресурси /

Залучені кошти комерційних банків: структура і динаміка зростання

Український ринок кредитних ресурсів умовно можна поділити на три основні сектори:

- ***міжбанківські кредити і депозити;***
- ***кредити, що надаються комерційними банками кінцевим позичальникам;***
- ***строкові депозити та інші залучені комерційними банками кошти підприємств і населення.***

У №№ 10, 12 "Вісника НБУ" за 1998 рік автор розглянув динаміку та основні тенденції розвитку перших двох секторів. Ця стаття є продовженням попередніх і присвячена аналізу третього сектора — залучених коштів комерційних банків.

Аналіз структури і динаміки зростання протягом 1992—1998 років залучених коштів комерційних банків дає підстави виділити такі головні тенденції розвитку цього сектора ринку кредитних ресурсів:

- значні темпи зростання обсягів залучених коштів у національній валюті протягом майже всього розглянутого періоду;
- зростання до початку 1995 року питомої ваги залучених коштів у іноземній валюті порівняно з національною, зниження цього показника у 1995—1997 роках і відновлення зростання у 1998 році, що відповідає динаміці валютного курсу гривні;
- стабільне зростання питомої ваги строкових депозитів у національній валюті, починаючи з 1993 року;
- незначна амплітуда коливань строкових депозитів і вкладів до запитання в іноземній валюті протягом усього розглянутого періоду;
- зростання питомої ваги вкладів фізичних осіб і підприємств приватної форми власності на фоні відповідного зниження залишків на рахунках державних і колективних підприємств;
- зростання питомої ваги депозитів домашніх господарств і підприємств, що їх обслуговують, у структурі залучених коштів за секторами економіки.

Загальна сума залучених комерційними банками коштів підприємств, організацій і фізичних осіб у національній та іноземній валютах стабільно зростала протягом усього розглянутого періоду (див. таблицю 1), досягнувши наприкінці жовтня 1998 року значення 7763 млн. гривень.

Проте зростання обсягу залучених коштів у національній та іноземній валютах відбувалося залежно від різних чинників і з різною швидкістю. Якщо залишки на рахунках у національній валюті коливалися переважно під впливом коливань обсягу грошової маси, то на залишки на рахунках у іноземній валюті впливало принаймні кілька чинників: поточний баланс між експортом та імпортом, коливання валютного курсу гривні, наявність чи відсутність обов'язкового продажу валютної виручки тощо.

Питома вага залучених коштів у іноземній валюті в загальній сумі залучених коштів коливалася передусім під впливом поточного валютного курсу гривні. Нестабільність національної грошової одиниці, яка спостерігалася до 1995 року, обумовила швидке зростання (до 42%) у цей період питомої ваги депозитів у вільно конвертованій валюті (див. таблицю 2).

Починаючи з 1995 року валютний курс гривні коливався значно повільніше, а темпи інфляції знизилися, що спричинило наприкінці 1997 року відповідне зниження питомої ваги валютних вкладів у загальній сумі залучених коштів (до 26%).

У серпні 1998 року міжнародна валютно-фінансова криза поширилася на територію України, що призвело до зниження валютного курсу національної грошової одиниці. Саме цим, на мою

Таблиця 1. **Кошти на рахунках підприємств, організацій та населення у комерційних банках України** млн. грн.

Вид валюти	1992 р.	1993 р.	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	Січень — жовтень 1998 р.
У національній валюті	18	175	1401	2794	3768	4778	4598
У вільно конвертованій валюті	2	99	1021	1577	1718	1672	3165
Разом	20	274	2422	4371	5486	6450	7763

Таблиця 2. **Питома вага коштів у національній та вільно конвертованій валютах у загальній сумі залучених коштів** відсотки

Вид валюти	1992 р.	1993 р.	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	Січень — жовтень 1998 р.
У національній валюті	90	64	58	64	69	74	59
У вільно конвертованій валюті	10	36	42	36	31	26	41
Разом	100	100	100	100	100	100	100

Таблиця 3. **Структура залучених коштів комерційних банків у національній валюті за строками повернення** млн. грн.

Залучені кошти	1992 р.	1993 р.	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	Січень — жовтень 1998 р.
Строкові	3	24	334	671	1331	1819	1760
До запитання	15	151	1067	2123	2437	2959	2838
Разом	18	175	1401	2794	3768	4778	4598

Таблиця 4. **Структура залучених коштів комерційних банків у національній валюті за строками повернення** відсотки

Залучені кошти	1992 р.	1993 р.	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	Січень— жовтень 1998 р.
Строкові	17	14	24	24	35	38	38
До запитання	83	86	76	76	65	62	62
Разом	100	100	100	100	100	100	100

Таблиця 5. **Структура залучених коштів комерційних банків у іноземній валюті за строками повернення** млн. грн.

Залучені кошти	1995 р.	1996 р.	1997 р.	Січень — жовтень 1998 р.
Строкові	605	804	833	1361
До запитання	973	914	839	1804
Разом	1578	1718	1672	3165

Таблиця 6. **Структура залучених коштів комерційних банків у іноземній валюті за строками повернення** відсотки

Залучені кошти	1995 р.	1996 р.	1997 р.	Січень — жовтень 1998 р.
Строкові	38	47	50	43
До запитання	62	53	50	57
Разом	100	100	100	100

думку, пояснюється відповідне зростання у даний час (до 41%) питомої ваги валютних депозитів. Адже сума валютних вкладів у комерційних банках України обліковується за поточним валютним курсом НБУ. Інакше кажучи, якщо наприкінці 1997 року залишки на валютних поточних і депозитних рахунках становили 1672 млн. грн. (або приблизно 880 млн. доларів США за поточним валютним курсом 1.8990 грн./долар США), то на кінець жовтня 1998 року — 3165 млн. грн. (або близько 920 млн. доларів США за поточним валютним курсом 3.4275 грн./долар США).

Слід зазначити, що загальна сума валютних залишків у доларовому еквіваленті, принаймні з початку 1995 року, коливається навколо суми 1 млрд. доларів США. Пояснення відносної стабільності цієї величини полягає, мабуть, у досягненні певного необхідного й достатнього для економіки рівня у сучасних макроекономічних умовах України.

Загальна сума залучених коштів у національній валюті зростала протягом 1992—1997 років, досягнувши наприкінці 1997 року значення 4778 млн. грн. (див. таблицю 3). Однак до кінця жовтня 1998 року відбулося незначне (3.8%) зниження цього показника.

Питома вага строкових депозитів у загальній сумі залучених коштів у національній валюті протягом 1992—1995 років коливалася в межах 14—24%. Це відповідає значним темпам інфляції в зазначений період і наявності інфляційних очікувань з боку юридичних та фізичних осіб, що не сприяє зростанню строкових депозитів. Проте у 1996—1998 роках політика НБУ, спрямована на підтримку валютного курсу національної грошової одиниці, сформована ще у 1995 році, почала приносити свої плоди. Одним із позитивних результатів цієї політики стало зростання питомої ваги строкових депозитів у національній валюті до рівня 38% (див. таблицю 4).

Ціна залучених строкових депозитів у іноземній валюті традиційно у 2 — 3 рази менша, ніж ціна строкових депозитів у національній валюті, що пояснюється як недостатнім рівнем розвитку валютного кредитування, так і впливом фактора ризику будь-яких кредитних і депозитних операцій у іноземній валюті. Саме тому і комерційні банки, і їхні клієнти — юридичні особи надають перевагу не строковим депозитам, а вкладам до запитання в іноземній валюті.

Динаміка залучення строкових депозитів і вкладів до запитання в іноземній валюті (що обліковуються у гривневому еквіваленті) характеризується відносно незначною амплітудою коливань як абсолютних сум залучених коштів у валютному еквіваленті протягом 1995—1998 років (див. таблицю 5), так і питомої ваги строкових депозитів у загальній сумі залучених коштів у іноземній валюті, яка коливається протягом зазначеного періоду в межах від 38 до 50% (див. таблицю 6).

Аналіз структури залучених коштів комерційних банків у розрізі форм власності вкладників (див. таблиці 7 і 8) дає змогу зауважити зростання питомої ваги вкладів підприємств із приватною формою власності і фізичних осіб — із 15% наприкінці 1995 року до 44% наприкінці жовтня 1998 року. Ця тенденція пов'язана з розвитком ринкових відносин узагалі і процесом приватизації зокрема. Ринок депозитів фізичних осіб у цей період також розвивався досить швидкими темпами.

Із цих же причин із кінця 1995 року питома вага вкладів державних підприємств знизилася з 31 до 17%.

Стосовно зменшення протягом 1997—1998 років залишків на рахунках підприємств колективної форми власності з 56 до 38%, то на цей процес вплинули, на думку автора, принаймні два основних негативних чинники:

- криза платежів, яка призвела до нестачі обігових коштів, переважно у

Таблиця 7. **Структура залучених коштів комерційних банків за формами власності** млн. грн.

Форма власності	1995 р.	1996 р.	1997 р.	Січень — жовтень 1998 р.
Приватна	642	1289	2400	3404
Колективна	2361	3085	3167	2953
Державна	1367	1112	883	1293
Разом	4370	5486	6450	7763

Таблиця 8. **Структура залучених коштів комерційних банків за формами власності** відсотки

Форма власності	1995 р.	1996 р.	1997 р.	Січень — жовтень 1998 р.
Приватна	15	23	37	44
Колективна	54	56	49	38
Державна	31	20	14	17
Разом	100	100	100	100

Таблиця 9. **Структура залучених коштів комерційних банків за секторами економіки** млн. грн.

Сектор	1995 р.	1996 р.	1997 р.	Січень — жовтень 1998 р.
Фінансовий (небанківський)	17	7	6	199
Нефінансовий	3557	3949	3858	4304
Домашні господарства	797	1530	2586	3259
Разом	4371	5486	6450	7762

Таблиця 10. **Структура залучених коштів комерційних банків за секторами економіки** відсотки

Сектор	1995 р.	1996 р.	1997 р.	Січень — жовтень 1998 р.
Фінансовий (небанківський)	0	0	0	3
Нефінансовий	81	72	60	55
Домашні господарства	19	28	40	42
Разом	100	100	100	100

великих колективних (колишніх державних) підприємств;

- бартеризація торговельних зв'язків, яка саме протягом 1997—1998 років досягла свого максимуму.

Слід додати також, що ці негативні фактори значною мірою вплинули на поглиблення бюджетної кризи у зазначений період.

Розгляд структури залучених коштів комерційних банків у розрізі секторів економіки, до яких належать вкладники (див. таблиці 9 і 10), виявляє:

- швидкі темпи зростання у 1995—1998 роках не лише абсолютних сум, а й питомої ваги вкладів домашніх господарств і підприємств, які їх обслуговують, на фоні відповідного зниження питомої ваги залишків на рахунках підприємств нефінансового сектора;
- стрімке збільшення залишків на рахунках підприємств фінансового (небанківського) сектора економіки у 1998 році.

Отже, структура і динаміка зростання залучених коштів комерційних банків України протягом 1992—1998 років у цілому відображає позитивні й негативні тенденції, властиві перехідній моделі економіки. □

Дмитро Гладких,
заступник начальника відділу економічного аналізу П'ятої київської філії АППБ "Аваль", постійний позаштатний оглядач кредитного ринку "Вісника НБУ".

Екскурс в історію /

Деякі аспекти механізму комерційного кредитування

Наталія Шелудько
Аспірант Інституту економіки Національної академії наук України

Розбудовуючи ринкову економіку, нація повинна навчитися жити і працювати у нових економічних умовах. Для цього їй потрібні елементарні економічні знання і стартовий капітал або можливості для отримання позик — комерційних, інвестиційних, споживчих тощо. Організація цивілізованих кредитних відносин сьогодні становить одну з основ успішного економічного розвитку України. Сучасні умови кредитування є економічно несправедливими: більшість суб'єктів господарювання (особливо невеликі фірми, селянські господарства, приватні підприємці) позбавлені змоги отримати кредити. Нині склалася ситуація, за якої банківський капітал у реальний сектор економіки значними обсягами не йде. Процеси промислового виробництва й товарообігу через високі процентні ставки відлучені від позичкових капіталів. До того ж упровадження кредитних відносин, які охопили б широке коло дрібних підприємців та товаровиробників, упирається у проблему гарантій.

Цілком слушним у цій ситуації є пропонований нами історичний огляд такої давньої форми кредитування, як комерційна. Окремі аспекти механізму комерційного кредитування розглянуто і проілюстровано на прикладах економік, які вже давно пройшли процес формування та становлення і сьогодні демонструють стабільний економічний потенціал.

Нами розглянуто ті механізми кредитування, які знайшли відображення у сучасних формах (раніше торговці — сьогодні підприємці), котрі не втратили не лише історичного, а й практичного значення, бо стали фундаментом розвитку сучасних економік. Мета статті — на основі відомого нам матеріалу спробувати коротко викласти історію питання, бо неможливо зрозуміти предмет, не знаючи його історії. Україні у сьогоденні економічних проблем цей досвід, безумовно, потрібен.

Комерційний кредит має досить давню історію. У XIX — на початку XX століття у сфері внутрішніх та міжнародних торговельних зв'язків переважно використовувалася вексельна позичка*, за якої продавцем надавалося покупцеві право сплачувати борг частинами протягом обумовленого періоду в рахунок вартості одержаних у кредит товарів та послуг. Значно рідше практикували надання продавцем чи постачальником товарів комерційного кредиту з розстрочкою платежу (без оформлення заборгованості векселем) та надання кредитів споживачами постачальникам у вигляді авансових платежів. На той час комерційний вексельний кредит був основною ланкою у системі кредитних відносин.

Починаючи з другої половини XX століття комерційний кредит у своїй традиційній вексельній формі дедалі інтенсивніше витісняє так званий "кредит за відкритим рахунком". Заборгованість, що виникала при цьому, також оформляли векселем, щоб у разі необхідності можна було врахувати цей вексель в установі банку. З розширенням комерційних зв'язків усе більше компаній та торговельних фірм практикували позикові розрахунки та операції за відкритим рахунком. Однак при разових та односторонніх поставках товарів цей механізм кредитування майже не застосовувався через ризик неоплати товару покупцем.

Зазначимо, що кредитування за відкритим рахунком має свої переваги над вексельною формою надання позички. Вексельний кредит надають промисловим підприємствам, оптовим та роздрібним товаровиробникам, чітко обумовлюючи строк сплати боргу. На відміну від векселя, позичка за відкритим рахунком не має такого чіткого обмеження, адже, як показує багаторічна практика, цей механізм розрахунків та кредитування частіше застосовувався при виконанні умов зустрічних двосторонніх торговельних контрактів та угод. При таких комерційних зв'язках взаємні фінансові вимоги та заліки сторін-учасниць відображаються за відкритим рахунком, що дає змогу зразу ж проводи-

* Вексель походить від переказу. Вже у XIII столітті стало звичаєм не платити готівкою, а видавати листи, які містили доручення кореспонденту міняйли, що мешкав на батьківщині купця, виплатити при пред'явленні зазначеного листа певну суму грошей. Найбільші італійські торговельні фірми мали своїх представників у найважливіших торгових центрах. Важливим кроком уперед в історії вексельного обігу стала поява на початку XVII століття індосаменту [1].

ти заліки платіжних вимог та зобов'язань контрагентів угоди, а відтак — значно знизити ризик неплатежів. Протягом двох останніх десятиліть застосування у розрахунках між торговельними компаніями відкритого рахунку стало у промислово розвинутих країнах найважливішим фактором успішного збуту продукції. Ця форма кредитно-розрахункових відносин має широке застосування у внутрішній та зовнішній торгівлі Великобританії, Франції, Німеччини та інших європейських країн при виконанні умов експортних торговельних контрактів.

Під впливом сучасного економічного середовища механізм комерційного кредитування зазнав суттєвих змін. Сфера його застосування значно розширилася. Комерційний кредит як форма взаєморозрахунків із

Сучасні умови кредитування в Україні є економічно несправедливими: більшість суб'єктів господарювання позбавлені можливості одержання кредитів через високі процентні ставки

незначним ступенем ризику сьогодні використовується переважною більшістю торгово-промислових груп та компаній розвинутих країн світу. Зауважимо, що ефективність цього механізму розрахунків нині визнають не лише великі торговельні компанії та товаровиробники, а й фірми з незначними обсягами збуту.

У сучасних умовах зв'язок традиційних форм комерційного кредитування — кредиту продавця та кредиту покупця — стає дедалі тіснішим. Уже стало звичним застосування багатьма компаніями торговельних знижок на ціну товарів. Їх розмір залежить від строку оплати товарів та рівня процентних ставок, які встановилися на ринку на час продажу товару. Знижки надаються у разі сплати вартості товарів та послуг грошовими переказами, чеками або готівкою протягом терміну, обумовленого при оформленні рахунка. Застосування такого способу комерційного кредитування значно прискорює реалізацію товарних залишків, а отже, й обіговість вкладених коштів. Цьому сприяє також відповідна банківська політика. Так, у Сполучених Штатах Америки у 80-ті роки позики за кредитними картками (револьверні) були однією з найприбутковіших форм банківських кредитів — їх частка серед інших видів позичок, наданих комерційними банками США, становила 59% [2, с. 655].

Комерційне кредитування також забезпечує фінансову основу функціонування консигнаційних угод як форми комісійної торгівлі. За такою угодою власник товарних запасів передає їх на консигнацію (комісію) для подальшої реалізації зі складу. Строки реалізації товарів, умови та порядок їх передачі для комісійного продажу, а також термін погашення комерційного кредиту обумовлюються при укладенні консигнаційної угоди. Платежі надходять на рахунок погашення суми кредиту в ході реалізації товарних залишків. Кредитні відносини, що при цьому виникають між сторонами, які уклали угоду, не потребують якихось додаткових строко-

Протягом двох останніх десятиліть розрахунки між торговими компаніями із застосуванням механізму кредитування за відкритим рахунком у промислово розвинутих країнах становлять найважливіший фактор успішного збуту продукції

вих зобов'язань. Сфера застосування консигнаційних угод широка й різноманітна: роздрібна торгівля, міжфілійні кредити торговельних компаній, комерційне кредитування транснаціональними корпораціями своїх дочірніх структур тощо.

В останні роки усе виразніше виявляється тенденція до посилення зв'язку банківського та комерційного кредитів. Цьому посприяла та обставина, що комерційна позика стала гарантованою. Покупець може отримати товарний кредит, оформивши його акредитивом або ж простим чи перевідним векселем.

Можлива також часткова оплата інкасовими платежами чи готівковими коштами. Виписаний будь-яким покупцем простий вексель служить платіжним засобом між кількома фірмами (підприємствами). Оскільки вексель, виписаний векселедавцем-підприємством, вважається менш надійним, ніж банківський, ліквідність таких фінансових інструментів нерідко підтримується банком у формі авалю — банківської гарантії оплати векселя у разі його непогашення векселедавцем. Звернутися в банк за авалем можна як у момент виписки векселя, так і на інших етапах його обігу. Перевідні векселі (акцептовані тратти, що містять згоду (акцепт) платника на здійснення оплати) слугують гарантією на випадок неправомірних вимог про оплату, адже у разі згоди платника прийняти вексель він його акцептує, і вексельна угода вважається здійсненою. Кожен, хто поставив підпис на векселі, тим самим гарантував здійснення платежу за ним у встановлений термін. Власник векселя у разі несплати за векселем у строк може пред'явити вимоги до будь-кого із зобов'язаних осіб (тих, хто підписав вексель) і навіть до всіх одразу [3]. Вексель — це документ, що формалізує економічні взаємозв'язки покупця товарів та продавця. Відтак кредитна операція, закладена в його основі (у грошовій або товарній формі), передбачає взаємоконтроль контрагентів вексельної угоди та ґрунтується на вільному виборі сторін. Оскільки вексель пов'язаний із ризиком неоплати, його приймають як засіб платежу, лише маючи довіру до векселедавця або за наявності акцепту (в тому числі банківського). Якщо векселедавця цікавлять насамперед якість придбаного товару та строки поставки, то векселевласника — рівень платоспроможності покупця. Причому не лише на час оформлення векселя, а й на час його оплати. Отже, ступінь довіри та інформованості щодо фінансового стану і платоспроможності сторін вексельної угоди суттєво обмежує вексельний обіг.

Виконання платниками своїх зобов'язань, окрім здійснення акцепту векселів, може бути забезпечене також банківськими гарантіями та поручительствами. Гарантійний лист чи поручительство уповноваженого банку продавець (експортер) може вимагати від свого контрагента у разі невпевненості в його фінансовому стані, відсутності інформації про платоспроможність і т. д. При здійсненні експортно-імпортних контрактів гарантії, видані банками з вагомою діловою репутацією, є умовою не лише для отримання окремих сум кредитів, а й для відкриття кредитних ліній. За наявності гарантій банку компанії, які тривалий час співпрацюють на ринку, практикують операції взаємокредитування. Механізму видачі гарантії передує ретельна перевірка та аналіз банком стану платоспроможності клієнта, його "кредитної історії", репутації серед ділових партнерів, економічної кон'юнктури, конкуренції з боку інших виробників (постачальників) аналогічного товару, рівня цін тощо. Аналізуючи стратегію дохідності та ризиків комерційної діяльності клієнта, беруть до уваги його можливості щодо нарощення обсягів виробництва й реалізації продукції, проведення заходів, спрямованих на підвищення дохідності, та інше.

Роль банків у вексельному обігу не обмежується видачею гарантій — вони можуть брати участь у попередньому відборі учасників вексельного конгломерату, забезпечувати врахування (дострокове погашення) векселів. Банки багатьох країн також вважають за доцільне врахування векселів із гарантованим підписом векселедавця, оскільки авальовані іншим банком чи гарантовані векселі у подальшому можна враховувати при взаємозаліках чи міжбанківських кредитах. Втім, у Сполучених Штатах Америки практика перевраховування векселів банками поширення не набула. Взагалі ж банківські гарантії та акцептування векселів сприяють стабільності вексельного обігу, розширюють рамки застосування цього різновиду цінних паперів, підвищують їх надійність.

Центральні банки зарубіжних країн широко практикують регулювання умов врахування комерційних векселів із конкретним переліком вимог щодо їхньої якості. Трапляється, що одночасно встановлюють кілька офіційних облікових ставок залежно від строків та надійності векселів. Таке регулювання здійснюється, аби не допустити широкомасштабних емісій векселів як безготівкових засобів платежу та зростання економічно необґрунтованих обсягів кредитних вкладень. Такі заходи регулювання дістали назву дисконтної політики. Здебільшого центральні банки здійснюють перевраховування лише тих комерційних векселів, які емітовано після реального виконання поставок товарів за контрактами. Виняток становлять центральні банки Японії та Франції, де офіційно перевраховують не лише векселі банківських установ та торгових компаній, а й інші боргові папери [4].

Водночас при зміні пріоритетів економічного розвитку країни (наприклад, стимулюванні експорту) до перевраховування в першу чергу можуть брати експортні векселі. У разі неперспективності чи збитковості тієї чи іншої галузі центральний банк може встановити ліміти обліку цих векселів, обмеження щодо контрагентів перевраховування або й заборонити врахування векселів. Особливо необхідні такі обмеження у періоди економічних криз. Для деяких банків ФРН після Другої світової війни були встановлені ліміти врахування векселів [5]. У повоєнні часи обсяг операцій Банку Англії з обліку банківських комерційних векселів становив якихось 3% від загального обсягу депонентних вкладень. За двадцять років цей показник зріс удвічі [6].

Останніми роками широко застосовують залучення ресурсів на короткий термін під заставу комерційних паперів. Це — прості векселі, які є досить ліквідною заставою при міжкорпоративному кредитуванні. Випуск комерційних паперів започаткували американські корпорації. В кінці 1970 року їх було в обігу на суму 167 млрд. доларів, а наприкінці 1993-го — 1226 млрд. доларів (11% від ринку боргових зобов'язань США). При перших емісіях котирування комерційних паперів здійснювалися лише на місцевих біржах, проте наприкінці 70-х років вони здобули визнання і в Японії, і в Західній Європі. Нині комерційні папери емітують компанії та корпорації з надійною діловою репутацією, стабільною і безсумнівною платоспроможністю. Ця обставина була вельми важливою, оскільки суттєво знизилися ризики неплатежів.

Активний розвиток взаємокредитування міжнародних корпорацій у грошовій формі, надання кредитів своїм філіям і дочірнім компаніям, проведення компаніями розрахунків за відкритим рахунком та кредитування на двосторонній основі дали змогу подолати обмеженість традиційної форми комерційного кредитування — вексельного кредиту. Це пов'язано з тим, що вексель є інструментом, на підставі якого в більшості країн можна одразу ж зробити опис майна боржника. Він зберігає своє значення для досить великих товарних поставок на значні суми, але основним інструментом усе ж лишається розрахунок за відкритим рахунком. Двосторонній кредит за відкритим рахунком та міжкорпораційний кредит близькі до банківського кредиту. Суттєву різницю становить те, що ці форми комерційного кредитування обмежені розмірами обігових капіталів компаній.

Зазначимо, що ні ринок банківських зобов'язань, ні ринок зобов'язань компаній не є достатніми чинниками, щоб забезпечити на більш-менш тривалий

час стабільність економіки. У країнах Заходу поштовхом до створення стійкої системи "економіка на боргах" стала економічна криза 30-х років. Висновки звелися до того, що нарощування виробництва шляхом стимулювання боргів посередників (у тому числі й банків-гарантів) замість стимулювання споживача — це нестійка система. Вона не забезпечує масового попиту з боку кінцевого споживача. Створення ринку боргів промислових компаній як джерела капіталу здатне вирішити проблему економічної стабільності.

Серед багатьох сучасних економістів існує переконання, що характерні тенденції сучасного комерційного кредитування тісно пов'язані зі змінами у банківській справі, міжнародній та внутрішній торгівлі.

По-перше, за останні роки значно прискорився темп зростання обсягів товарних поставок між дочірніми структурами та філіями міжнародних торговельних компаній. А це зумовило збільшення частки кредитування за відкритим рахунком та міжкорпоративного комерційного кредиту при одночасному зменшенні обсягів вексельного кредитування. Відповідно змінилися й обсяги операцій банківської системи з товарними векселями.

По-друге, при збуті товару значно зростає кількість посередницьких фірм та компаній. Ця тенденція посилюється, з одного боку, у зв'язку з виникненням різниці у часі при реалізації товарів, що належать до однакових товарних груп, різними компаніями, а з другого — всупереч активному розвитку продажу товарів та надання послуг безпосередньо кінцевим споживачам.

По-третє, незважаючи на скорочення розрахункового періоду та розвиток господарських зв'язків, строки реалізації товарів збільшуються. Це зумовило зростання і строків перевірахування товарних векселів. Постачальники часто вимушені здійснювати пролонгацію внаслідок несвоєчасної оплати покупцями вартості відвантажених товарів. Така ж ситуація і стосовно банківського кредиту. Класичний банківський кредит ставить жорсткі часові рамки. Якщо ж у компанії немає кредитної лінії, то процедура оформлення позики виявляється досить складною, як і подальший процес синхронізації кредиту та його термінів із умовами кожного товарного контракту. З розширенням у міжнародній торгівлі експорту устаткування, машин, обладнання — продукції, яка потребує монтажу, значно збільшилися (до 3—8 років) строки кредитів. А згідно із загальноприйнятою практикою довгострокові кредити надаються на основі гарантій банків.

По-четверте, значно зросли обсяги торгівлі споживчими товарами на умовах відстрочки платежу. Це призвело до змін у порядку розрахунків між товаровиробниками і споживачами. Так, умови контрактів купівлі-продажу машин та деяких видів обладнання передбачають здійснення оплати в середньому протягом 4—8, а іноді й 10 років. Товаровиробники Франції на умовах відстрочки платежу оформлюють щорічно близько третини товарних поставок. У 1990 році загальна сума заборгованості з відстрочкою платежу у США сягнула 722.9 млрд. доларів (у 1960 р. — 43 млрд.), причому 138.6 млрд. доларів (19.2%) становила заборгованість споживачів [2, с. 654—655].

Обсяги комерційного кредиту зростають у часи економічного підйому, а в кризові періоди — скорочуються

Отже, спосіб життя в борг у розвинутих ринкових економіках остаточно переміг. Перенасичення товарних ринків, яке раніше спричинялося до криз перевиробництва, в останні роки не викликає особливих проблем. Справа в тому, що в розвинутих країнах зуміли відрізнити товарну кризу від платіжної. Сьогодні у Сполучених Штатах Америки вже ніхто не пропонує мішок грошей торговельному постачальнику. Натомість відкриваються кредитні лінії, надаються гарантії під товарне забезпечення. Набула масового поширення практика довгострокового споживчого кредитування. Товаровиробники здійснюють поставки товарів на ринок раніше, ніж їх оплатить споживач. Однак конкуренція, як і раніше, не дозволяє їм знижувати обсяги виробництва — для його фінансування компанії використовують форми комерційного кредитування.

Прикладом можуть слугувати проекти Європейського банку реконструкції та розвитку, здійснені в Україні. Згідно з умовами надання кредитів переважна їх частина спрямовується на закупівлю обладнання і технологій на світових ринках. Сприяючи розвитку приватного виробництва в Україні, ЄБРР забезпечує кінцевого споживача (для нас він — вітчизняний товаровиробник) джерелами довгострокового фінансування та експортного комерційного кредиту. Переваги для обох сторін — очевидні: кредитори (країни — члени ЄБРР) стимулюють власних товаровиробників (ніхто, зрозуміло, не збирається кредитувати закупівлю технологічного обладнання, скажімо, в Китаї), українські ж товаровиробники завдяки довгостроковим комерційним кредитам ЄБРР мають можливість модернізувати виробництво та нарощувати його обсяги.

Україні, яка будує ринкову економіку, очевидно, слід використати у господарській та банківській практиці саме західний досвід в області організації комерційного кредиту.

Підсумовуючи, можна спрогнозувати напрями розвитку банківського маркетингу стосовно питань, пов'язаних із комерційним кредитуванням в Україні, та регулятивні заходи НБУ:

1. Вексельне кредитування.
2. Кредитування за відкритим рахунком.
3. Товарний кредит, що надається продавцем покупцеві (з використанням банківських поручительств, гарантій, кредитів).

На нашу думку, ці напрями мають широкі перспективи в Україні. Разом із тим слід враховувати (особливо з огляду на реалії нинішньої ситуації на фінансовому ринку), що комерційний кредит, поряд із перевагами, має також ряд недоліків.

Зокрема, строки оплати товару нерідко порушуються, продавець не завжди добре поінформований про фінансовий стан покупця, що створює серйозні ризики для його господарської діяльності. Продавець навіть за наявності векселя не завжди може здійснити його перевірахування у банку, оскільки воно залежить не тільки від якості векселя, а й значною мірою від дисконтної політики банку.

Зазначимо також, що обсяги комерційного кредиту зростають лише в часи економічного піднесення, у кризові ж періоди вони скорочуються.

□

Література.

1. Бухвальд Б. Техника банковского дела. — М.: АО "Промиздат". — 1926. — С. 161—162.

2. Синки Дж. мл. Управление финансами в коммерческих банках. — М.: Catallaxy, 1994.

3. Конвенция № 358, устанавливающая Единообразный закон о переводном и простом векселе от 7 июня 1930 г. // Собрание Законов СССР. — 1937. — Отд. II, № 18. — С. 108.

4. Брагинский С.В. Кредитно-денежная политика в Японии. — М.: Наука, 1989. — С.159.

5. Пономарёв В.А. Государственно-монополистическое регулирование деятельности банков. Границы и противоречия. — М.: Финансы и статистика, 1987. — С.123.

6. Де Ковни Ш., Такки К. Стратегия хеджирования / Пер. с англ. — М.: ИНФРА-М, 1996. — С.61.

Офіційна інформація

Середня процентна ставка за кредитами Національного банку України, наданими комерційним банкам у 1998 р. та листопаді 1998 р.*

відсотки

Показники	1998 р.	У тому числі за листопад
Середня процентна ставка за кредитами Національного банку України, всього	52.9	45.2
У тому числі за:		
— аукціонними кредитами	—	—
— ломбардними кредитами	54.3	—
— операціями РЕПО	54.1	82.0
— іншими інструментами	48.4	43.0

* Діюча облікова ставка НБУ із 07.07.1998 р. не змінювалася і становила у листопаді 1998 р. 82%.

Механізми та обсяги рефінансування Національним банком України комерційних банків у 1998 р. та листопаді 1998 р.

відсотки

Показники	1998 р.	У тому числі за листопад
Випущено в обіг платіжних засобів для рефінансування комерційних банків, усього	100	100
У тому числі через:		
— кредитні аукціони	—	—
— ломбардне кредитування	21.6	—
— операції РЕПО	56.1	5.6
— інші механізми	22.3	94.4

Процентні ставки комерційних банків за кредитами та депозитами у національній валюті у листопаді 1998 р.*

відсотки річних

	Листопад 1998 р.
На міжбанківському ринку:	
За кредитами, наданими іншим банкам	40.7
За кредитами, отриманими від інших банків	41.5
За депозитами, розміщеними в інших банках	56.2
За депозитами, залученими від інших банків	53.4
На небанківському ринку:	
За кредитами	63.8
За депозитами	27.3

* За щоденною звітністю банків.

Темпи зростання грошової маси у січні — листопаді 1998 року

Агрегати грошової маси	01.01. 1998 р.	01.02. 1998 р.	01.03. 1998 р.	01.04. 1998 р.	01.05. 1998 р.	01.06. 1998 р.	01.07. 1998 р.	01.08. 1998 р.	01.09. 1998 р.	01.10. 1998 р.	01.11. 1998 р.	01.12. 1998 р.
Готівка. Гроші поза банками												
Грошова маса (М0), % до початку року	100.0	96.2	95.0	103.8	103.6	102.6	104.2	107.6	104.1	102.9	106.2	107.1
Кошти до запитання та на розрахункових і поточних рахунках у національній та іноземній валютах												
Грошова маса (М1), % до початку року	100.0	106.2	106.7	113.5	111.1	113.4	113.4	115.8	113.2	119.2	121.7	124.2
Строкові депозити та інші кошти в національній та іноземній валютах												
Грошова маса (М2), % до початку року	100.0	95.8	97.2	103.1	102.8	105.4	106.5	110.0	109.0	113.6	114.4	116.8
Грошова маса (М3), % до початку року	100.0	96.3	97.6	103.3	103.4	106.1	107.3	110.7	109.7	114.2	114.9	118.4

Матеріали підготовлено емісійно-кредитним департаментом Національного банку України.

Рейтинги /

Інформаційне забезпечення побудови рейтингів у банківській діяльності: потреби споживачів та об'єктивність оцінок

Ліна Свистун

Аспірант Київського національного економічного університету

Стаття знайомить із основними принципами побудови рейтингів за окремими напрямами діяльності фінансово-кредитних установ

Оцінка діяльності банківських установ є важливою передумовою розробки ефективних управлінських рішень та прогнозування банківських ризиків. При проведенні такої оцінки необхідно розв'язати три основні завдання:

1) скласти окрему оцінку щодо кожної ланки банківської системи, починаючи із центрального банку держави і закінчуючи філіями комерційних банків;

2) багатогранна банківська діяльність потребує оцінки як окремих її сторін, так і узагальнюючої оцінки установи банку;

3) слід враховувати, що зацікавленість юридичних і фізичних осіб оцінкою банківських установ має певні відмінності залежно від форм взаємовідносин із ними.

Вирішення цих завдань полягає у складанні рейтингу банківської установи. Оскільки різні споживачі інформації зацікавлені в оцінці різних аспектів її роботи, рейтинги для кожної категорії споживачів складаються на базі відповідної системи показників.

Зупинимося на побудові рейтингів окремих підрозділів (дирекцій, філій) для оцінки їхньої ролі у формуванні результатів діяльності банку в цілому, а також для порівняльного аналізу результатів діяльності з метою виявлення резервів підвищення ефективності.

Побудова рейтингів за окремими показниками нескладна, однак низка таких рейтингів не дає змоги зробити загальний висновок про якість роботи досліджуваних об'єктів у цілому.

Для узагальнюючої порівняльної оцінки необхідно використовувати рейтинги, побудовані на базі багатовимірних середніх. Для їх обчислення використовується вся система показників відповідного рівня (див. таблицю). Але при цьому виникає проблема зважування окремих показників, оскільки на висновок про якість роботи установи банку вони впливають неоднаково. У такому разі часто застосовують метод експертних оцінок: групі фахівців пропонують розмістити показники в порядку зменшення впливу факторів, які вони відображають, на оцінку якості роботи банківської установи. Звичайно, це досить суб'єктивний підхід, адже скільки людей — стільки й думок; до того ж певний порядок розташування не означає рівномірності зміни впливу.

Досягти об'єктивності при обчисленні багатовимірної середньої дає змогу метод багатовимірного кореляційно-регресійного аналізу. В ході побудови багатовимірного рівняння регресії, у якому результативною ознакою є певний показник ефекту банківської діяльності (дохід, прибуток тощо), обчислюють часткові коефіцієнти кореляції. Вони характеризують щільність зв'язку між окремими факторами і цією ознакою. Таким чином, ми не лише визначаємо, вплив якого фактора найбільший, а й встановлюємо міру відмінності цього впливу щодо інших факторів. Тобто часткові коефіцієнти кореляції в цьому разі слугують вагами при розрахунку багатовимірних середніх.

Застосування методу багатовимірного кореляційно-регресійного аналізу автоматично усуває ще одну проблему — виключення із розрахунку показників, між якими існує мультиколінеарна залежність. Наявність такої залежності

Склад рейтингової оцінки банківських установ

Суб'єкти банківської діяльності	Основні критерії оцінки ефективності банківської діяльності	Показники, що можуть бути використані при складанні рейтингу
1. Акціонери банку	1. Фінансова стабільність банку (захищеність капіталу) 2. Рівень дивідендів 3. Забезпечення акціонерами (як співвласниками банку) розвитку матеріально-технічної бази	1. Балансовий прибуток 2. Чистий (нерозподілений) прибуток 3. Витрати банку k2*, k3, k14, k15, k16, k17, k18, k19, k22
2. Управління банку	1. Ефективність роботи банку та його підрозділів (прибутковість, ліквідність тощо) 2. Ефективність управління роботою підрозділів банку, ризиками за окремими видами діяльності	1. Балансовий прибуток 2. Чистий (нерозподілений) прибуток 3. Витрати банку k1, k2, k5, k6, k7, k8, k9, k10, k13, k14, k15, k17, k18, k19, k20, k21, k22, k23, k24
3. Вкладники	1. Умови розміщення коштів 2. Своєчасність виплат 3. Пільги 4. Фінансова стабільність банку 5. Гарантія повернення коштів	k1, k2, k3, k7, k8, k9, k10, k11, k12, k14, k15, k17, k18, k22, k23, k24
4. Позичальники	1. Процентна ставка за позичками 2. Умови одержання позички та умови платежів	Процентна ставка за позичками k4, k5, k15
5. Центральний банк (в Україні — НБУ)	Дотримання нормативів фінансового стану: ● ліквідності ● платоспроможності ● відрахувань до резервного фонду ● використання кредитного портфеля ● використання залучених коштів	Дотримання нормативів фінансового стану k1, k4, k5, k7, k9, k10, k11
6. Банки-партнери	1. Показники надійності 2. Кількісні показники потужності банку 3. Перелік основних видів послуг 4. Структура активів і пасивів 5. Наявність та розміри мережі установ банку	1. Статутний фонд 2. Капітал 3. Активи k3, k6, k17, k18, k21, k22

* Розшифровку позначень коефіцієнтів подано нижче — **"Система коефіцієнтів"**.

обумовлена обмеженою кількістю джерел інформації, на основі яких обчислюються необхідні для налізу показники. В ході побудови регресійної моделі застосовуються лише незалежні показники, а отже, істотність ваги окремих факторів є більш обґрунтованою, ніж у разі використання методу експертних оцінок.

Система коефіцієнтів

Показники надійності

k1 — коефіцієнт платоспроможності (коефіцієнт Кука) — співвідношення капіталу банку і сумарних активів, зважених щодо відповідних коефіцієнтів за ступенем ризику;

k2 — генеральний коефіцієнт надійності — співвідношення капіталу банку і працюючих активів;

k3 — показник захищеності капіталу — співвідношення основних фондів і капіталу;

k4 — максимальний розмір ризику на одного позичальника — співвідношення сукупної заборгованості одного позичальника та капіталу банку;

k5 — максимальний розмір "великих" кредитних ризиків — співвідношення сукупного розміру "великих" кредитів і капіталу банку;

k6 — коефіцієнт фондової капіталізації прибутку — співвідношення капіталу та статутного фонду;

k7 — показник достатності капіталу банку — співвідношення капіталу і загальних активів, зменшених на створені відповідні резерви;

k8 — крос-коефіцієнт — співвідношення усіх зобов'язань і працюючих активів.

Показники ліквідності

k9 — коефіцієнт миттєвої ліквідності — співвідношення суми коштів на корахунку і в касі та поточних рахунків;

k10 — генеральний коефіцієнт ліквідності — співвідношення загальних активів і загальних зобов'язань банку;

k11 — норматив співвідношення високоліквідних активів і робочих активів;

k12 — коефіцієнт співвідношення ліквідних активів та загальних активів;

k13 — коефіцієнт співвідношення ліквідних (високоліквідних) активів та зобов'язань до запитання;

k14 — показник питомої ваги неповернених кредитів дорівнює співвідношенню суми неповернених кредитів і загальної суми виданих кредитів.

Показники ефективності

k15 — коефіцієнт дієздатності — співвідношення витрат і доходів банку;

k16 — коефіцієнт рентабельності (дохідності) капіталу — співвідношення чистого (інколи — балансового) прибутку і капіталу банку;

k17 — показник рівня прибуткових активів — співвідношення прибуткових активів та загальної суми активів;

k18 — коефіцієнт дохідності активів — співвідношення чистого прибутку (інколи — балансового прибутку) та суми активів або зважених на ризик активів, чи прибуткових активів;

k19 — маржа прибутку (гранична прибутковість банку) — співвідношення чистого прибутку (або балансового прибутку) та сукупного доходу банку;

k20 — показник прибутковості праці — співвідношення чистого прибутку та кількості працівників у банківський установі;

k21 — коефіцієнт інвестиційної активності — співвідношення загальної суми виданих кредитів та прибуткових активів;

k22 — коефіцієнт диверсифікації* активів, обернено пропорційний частці вкладень банку у фактично однорідні активи у загальній сумі прибуткових активів;

k23 — коефіцієнт клієнтської бази — відношення суми коштів корпоративних клієнтів і громадян до загальної суми залучених банком коштів;

k24 — коефіцієнт диверсифікації клієнтської бази — співвідношення залучених банком коштів приватних осіб та суми коштів юридичних осіб.

* Диверсифікація — розподіл інвестованих або позичених коштів між різними об'єктами вкладень із метою зниження ризику можливих втрат (збитків).

Література.

1. Головач А.В., Головач Н.А. Банківська статистика. — К.: Банк "Україна", 1997.

2. Иванов В.В. Анализ надежности банка. Практическое пособие. — М.: Русская Деловая Литература, 1996.

3. Інструкція НБУ про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності (Додаток до журналу "Вісник Національного банку України"). — К., 1998. — Випуск 7.

Українська фінансово-банківська школа

при Київському національному економічному університеті здійснює підготовку *касирів* із експертизи грошових знаків. Заявка на участь у семінарі обов'язкова. Заняття проводять фахівці НБУ та МВС України на сучасному обладнанні. Строк навчання — 3 дні, вартість — 250 грн. Початок занять — у міру формування груп. Свідоцтво школи про навчання надає право касиру виконувати валютообмінні операції.

Тел.: (044) 446-32-93; 241-75-52.

Попередні підсумки року

Банк у регіоні

Микола Перешибкін

Начальник Харківського обласного управління Національного банку України

У складних умовах переходу до ринкової економіки (в Україні цей процес супроводжується падінням виробництва, численними проблемами, пов'язаними з кардинальними змінами структури державного управління) дедалі більшого значення набуває розвиток економіки регіонів. Посилення ролі й відповідальності обласної адміністрації за економічне становище Харківщини певною мірою сприяло поліпшенню управління господарством. Це, зокрема, виявилось у нарощуванні обсягів виробництва. За 1997 рік зростання становило 8.1%, тоді як у країні в цілому валовий внутрішній продукт знизився на 3.2%. За 9 місяців 1998 року обсяги виробництва у Харківській області порівняно з відповідним періодом попереднього року зросли на 8.3%. По Україні, за попередніми даними, валовий внутрішній продукт за цей час зменшився на 0.5%.

Серед важливих факторів, що сприяли економічному пожвавленню в регіоні, — ефективна діяльність банківських установ області.

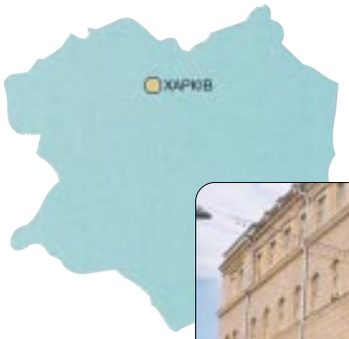

Одна з найболючіших нині проблем виробничого сектора пов'язана з дефіцитом власних обігових коштів. Тому для підприємців останнім часом особливо важливо отримати кошти у тимчасове користування. За 1997 рік, який став переломним для нашого регіону, обсяги кредитних вкладень зросли зі 185 млн. (за станом на 01.01.1997 р.) до 386 млн. грн. (на 01.01.1998 р.), або у 2 рази.

За 9 місяців поточного року кредитні вкладення в господарство області зросли до 130%.

В умовах постійного нарощування кредитних вкладень пильної уваги потребує якість кредитного портфеля. Якщо на 01.01.1998 р. установи банків області мали 2% простроченої та 4% пролонгованої кредитної заборгованості, то в складних умовах поточного року прострочена заборгованість за кредитами (за станом на 01.12.1998 р.) зросла до 9, пролонгована — до 10%.

Торкаючись ключових проблем регіональних банків, слід передусім зупинитися на характерних особливостях структури і якості місцевої банківської мережі, які притаманні мережам усіх регіонів країни і є наслідком нашого спільного минулого.

Нині у Харківській області діє 130 банківських установ. Із них лише 26 (20%) є установами комерційних банків регіону (юридичних осіб). Решта 80% — установи банків інших регіонів (АПКБ "Україна", Ощадного банку, Промінвестбанку, Укрсоцбанку, деяких комерційних банків Дніпропетровська, Донецька, Львова). Сьогодні такий порядок формування мережі установ банків не зовсім відповідає інтересам економічного розвитку регіону. Економічна й адміністративна залежність філій банків інших регіонів (а вони становлять 77% банківських установ області) не сприяють інтенсифікації економічних процесів. Підтвердженням цього є структура кредитних вкладень у регіоні. Регіональні банківські установи мають заборгованість за кредитами в обсягах 48 — 63% від загальної суми заборгованості за кредитами в області. Якщо розглядати питання з точки зору економічної ефективності, то 20% регіональних установ банків у 1997 — 1998 роках мали прибуток від 46 до 70%, тоді як 80% банківських установ, підпорядкованих банкам інших регіонів, мали прибуток від 27 до 54%. Щоправда, ці установи банків працюють наполегливіше й інтенсивніше у сфері мобілізації тимчасово вільних коштів населення. За станом на 01.01.1998 р. на регіональні установи банків припадало 11% вкладів населення, на установи банків інших регіонів — 89%. Втім, із початку 1998 р. ситуація почала змінюватися. Сума вкладів населення у регіональних комерційних банках зросла до 30% від загальної суми вкладів.

Варто зауважити, що підходи до використання мобілізованих в області ресурсів установами банків нашого регіону та установами банків інших регіонів суттєво відрізняються. Як правило, значна сума мобілізованих коштів під адміністративним тиском керівництва головного банку, який знаходиться в іншій області, використовується за межами регіону.

Так, за станом на 01.07.1998 р. установи банків інших регіонів розмістили за межами області понад 60 млн. грн., у тому числі: дирекція АПКБ "Україна" — 10 млн., дирекція банку "Аваль" — 9 млн., філія Приватбанку — 15 млн. грн. За станом на 01.12.1998 р. цими ж установами розміщено за межами регіону 70 млн. грн., у тому числі зазначеними установами банків відповідно 13 млн., 10 млн. та 14 млн. грн.

Загалом банки нашого регіону досягли помітних успіхів у залученні вкладів населення. Після проведення грошової реформи у регіоні посилюється довіра до національної валюти. Починаючи з кінця 1997 року вітчизняні гроші стали також виконувати одну з основних своїх функцій — накопичення. За станом на 01.01.1997 р. залишки вкладів населення становили 41 млн. грн. За рік ця сума зросла більш як удвічі і становила 85 млн. грн. Вклади населення зростали і в 1998 році. Понад те, їх зростання не припинилося навіть під час фінансової кризи: за станом на 01.08.1998 р. у банківських установах області вони становили 123.1 млн., а на 1 жовтня — 123.5 млн. грн.

Люди довіряють національній валюті. □

Ексклюзив

Динаміка фінансового стану банків України на 1 грудня 1998 р.

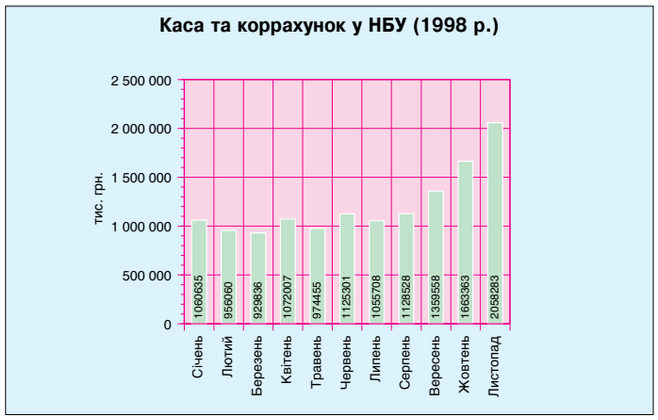

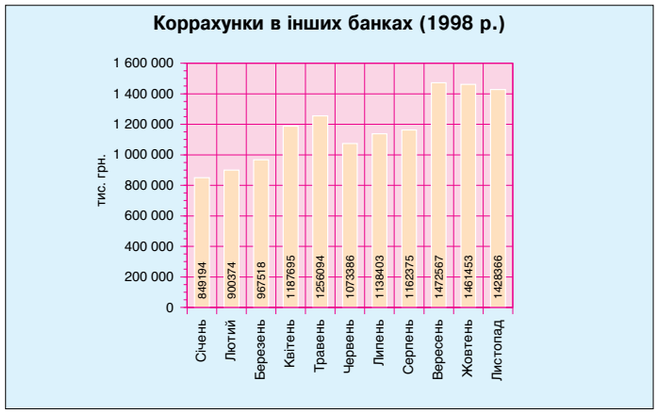

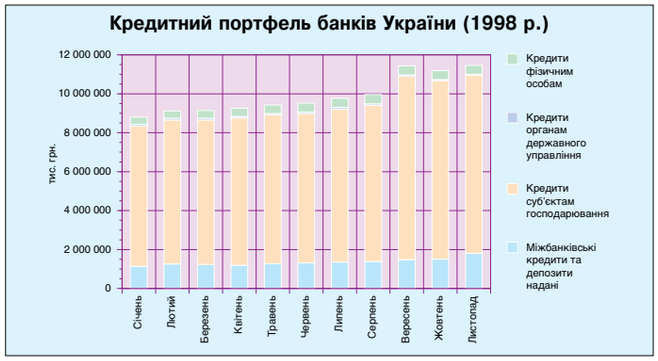

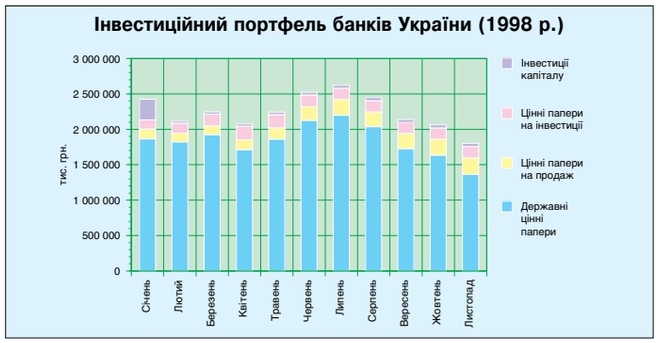

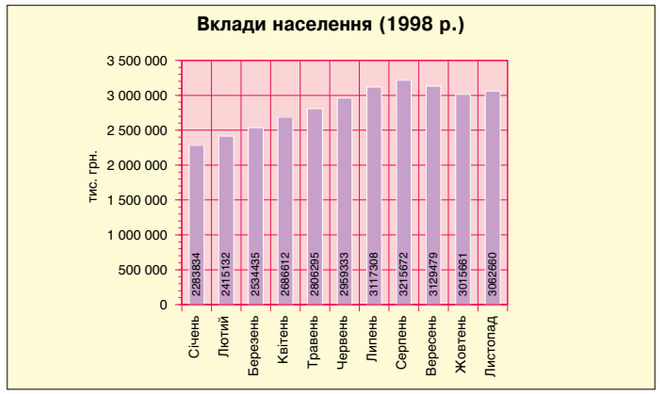

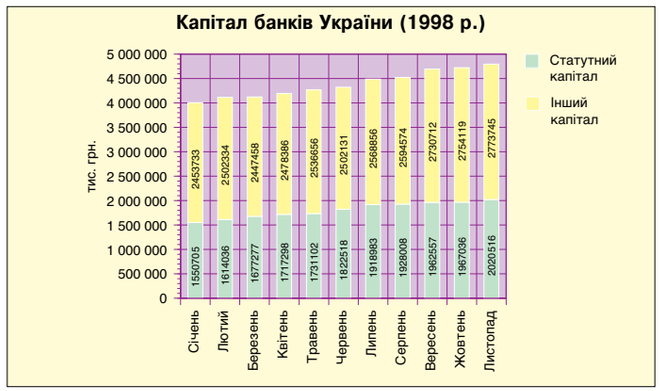

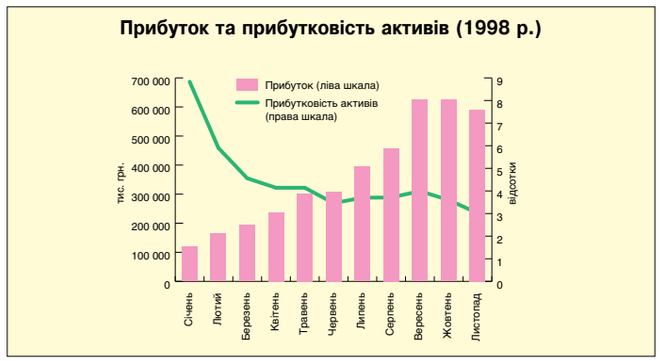

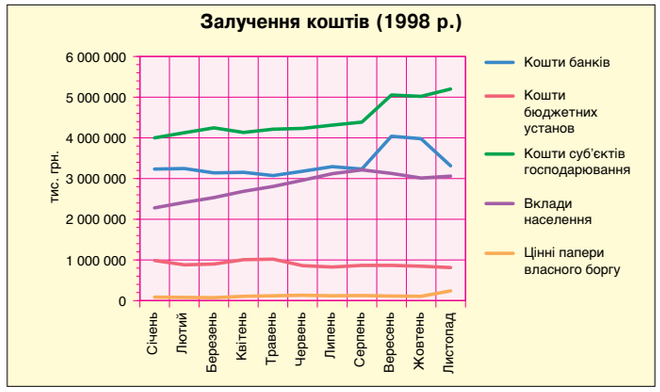

Матеріали підготовлено управлінням зведеного аналізу діяльності банків та аудиту департаменту безвиїзного нагляду НБУ.

Дослідження

Модель функціонування регіональної мережі комерційного банку в Україні

Євген Панченко

Виконавчий директор Міжнародної школи бізнесу. Професор, доктор економічних наук

Олександр Нємой

Віце-президент АКБ "Надра"

Переважна більшість комерційних банків України має регіональні структурні підрозділи. Чи виправдовують вони себе? Чи вигідно відкривати нові філії в інших містах та областях країни? Як оцінити ефективність діяльності регіональних підрозділів? Відповіді на ці та інші запитання керівникам банків нашої країни доводиться шукати самотужки, оскільки належних методичних підходів до проектування регіональної мережі комерційного банку у нас ще не розроблено. Автори статті діляться міркуваннями щодо можливої, на їх думку, моделі функціонування цієї мережі.

Почнемо з короткого огляду зарубіжного досвіду створення та розвитку регіональних банківських мереж. Передусім зауважимо: у більшості економічно розвинутих країн не існує територіальних обмежень для відкриття відділень банків. Наприклад, у Німеччині 6 найбільших фінансово-кредитних установ мають у країні близько 3.5 тисячі відділень, а кількість філій усіх банківських інститутів, враховуючи ощадні банки та кредитні кооперативи, перевищує 40 тисяч [1]. Міжнародний банк ABN-AMRO (Нідерланди), який входить до двадцятки найбільших банків світу, налічує понад 1600 відділень у понад 60 країнах. Окрім того, він має філії в Атланті, Бостоні, Чикаго, Х'юстоні, Лос-Анджелесі, Маямі, Пітсбурзі, Сан-Франциско, Сієтлі, є власником Європейського американського банку, який, у свою чергу, має понад 90 філій у Нью-Йорку [2].

Регіональна мережа банків США налічує близько 7 тисяч банківських установ із 50 тисячами відділень. Тобто на один банк у середньому припадає 7 філій. Зауважимо — не так уже й багато. Це зумовлено особливостями законодавства США: законами багатьох штатів обмежувалося створення відділень у інших регіонах. Однак у 1990-ті роки в США (у 47 штатах) прийнято законодавчі акти, якими дозволяється банкам створювати відділення в інших регіонах країни [3].

Аналіз досвіду створення регіональних мереж зарубіжних банків дає підстави зробити висновок, що в основі створення філій, у тому числі й у зарубіжних країнах, є дві групи факторів [4]. Перша пов'язана з рухом за клієнтами. Розширення бізнесу компаній в інших регіонах, міграція населення з міст у передмістя спонукають до створення філій, аби не втратити клієнтів. Друга пов'язана з конкурентною боротьбою. Великі, фінансово міцні банки прагнуть поглинути слабкі фінансово-кредитні установи, перетворити їх на свої відділення.

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ МОДЕЛІ РЕГІОНАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ БАНКУ

Основними завданнями моделі регіональної мережі банку є:

- реалізація рішень, прийнятих загальними зборами акціонерів і радою банку щодо розвитку мережі банку;
- визначення базових показників для створення структурних підрозділів банку в регіонах;
- обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку регіональної мережі банку;
- адаптація структури регіональної мережі до потреб споживачів.

Модель регіональної мережі зорієнтована насамперед на домінування інтересів банку у діяльності структурних підрозділів, відповідальності банку як юридичної особи перед акціонерами, кредиторами, вкладниками за ефективну та стабільну діяльність.

Для побудови моделі регіональної мережі банку в умовах України пропонуємо скористатися ідеєю визначення рейтингу привабливості регіонів, яка дає змогу виявляти потенціал подальшого розвитку мережі філій, а також пропонувати набір основних для даної фінансово-кредитної установи банківських послуг.

Будуючи модель регіональної мережі, слід враховувати насамперед можливості використання об'єктивної базової інформації, в тому числі статистичних даних. Але дані статистики не завжди є точними і достатніми. Тому передбачається також використання інших матеріалів, зокрема висновків експертів.

Для визначення рейтингу відносної привабливості регіонів пропонуємо враховувати сім таких факторів: банківський ринок, регіональна економіка, географія, кадровий потенціал, перспективи регіону, матеріально-технічна база, місцева влада. Під час досліджень, проведених нами, кожен із цих факторів було поділено на підфактори — їх оцінювали в балах, сума яких становила 100. Регіони України порівнювали з огляду на зазначені фактори. Кожен регіон отримував оцінку, після чого визначався загальний рейтинг. Склад і питому вагу кожного фактора і підфактора визначали шляхом адаптації світового досвіду до умов України (див. таблицю 1).

ФАКТОР "БАНКІВСЬКИЙ РИНОК"

Як випливає з таблиці 1, фактор "Банківський ринок" є домінуючим (31% у загальній сумі балів). Він враховує насамперед використання підприємствами кредитів. Їх обсяг коливається від 2 790 млн. грн. у м. Києві та Київській області до 46 млн. грн. у Кіровоградській області. Для оцінки підфактора "Фізичні особи" використовується показник рівня життя населення (погодинна зарплата, частка споживчого кошика у середній зарплаті, обсяг вкладів населення тощо). Рівень конкуренції визначається за показником кількості банківських установ у регіоні, яка коливається від 273 у Києві та області до 39 одиниць у Чернівецький області. Підфактор "Мікроекономіка" оцінюється за показником внутрішнього валового продукту.

За кожним підфактором визначається частковий рейтинг регіонов (від 25 —

найвищий, до 1 — найнижчий), який з урахуванням відповідного коефіцієнта перераховується у бали. Потім бали підсумовуються. За нашими підрахунками, наприклад, для Києва і Київської області показники підфакторів "Банківський ринок" становлять:

1.1. Підприємства: частковий рейтинг найвищий — 25 (з урахуванням $K_{1.1} = 0.8$ (8 балів : 10). Бали за даним підфактором — $25 \times 0.8 = 20$.

1.2.Фізичні особи (населення): рейтинг — 25 ($K_{1.2} = 0.6$). Бали — $25 \times \times 0.6 = 15$.

1.3. Конкуренція: рейтинг — 5 (конкуренція найвища, отже, привабливість найменша; $K_{1.3} = 0.5$). Бали — $5 \times 0.5 = = 2.5$.

1.4. Мікроекономіка: рейтинг — 23 ($K_{1.4} = 1.2$). Бали — $23 \times 1.2 = 27.6$.

Усього за фактором "Банківський ринок" сумарна кількість балів столичного регіону становить 65.10.

Результати розрахунків відносної привабливості регіонів України за фактором "Банківський ринок" на 1 вересня 1998 року наведено в таблиці 2.

Таблиця 1. **Фактори, що визначають розвиток регіональної мережі відділень комерційних банків**

Фактори			Підфактори		
№ п/п	Назва	Бали	№ п/п	Назва	Бали
1	Банківський ринок (регіональне ринкове середовище)	31	1.1 1.2 1.3 1.4	Підприємства Фізичні особи Конкуренція Мікроекономіка	8 6 5 12
2	Регіональна економіка	15	2.1 2.2 2.3	Ресурси регіону Галузева структура Особливий статус регіону	7 6 2
3	Географія	6	3.1 3.2 3.3	Вид населеного пункту Зовнішні перевезення Внутрішній транспорт	3 2 1
4	Кадровий потенціал	14	4.1 4.2	Наявність банківських установ Профільні навчальні заклади	8 6
5	Перспективи регіону	10	5.1 5.2 5.3 5.4	Міжнародні Внутріекономічні Інвестиційно-приватизаційні Зацікавленість акціонерів	1 1 3 5
6	Матеріально-технічна база	9	6.1 6.2 6.3	Кількість банківських установ Банки, що перебувають на санації Банки, що не сформували статутний капітал	3 3 3
7	Місцева влада	15	7.1 7.2 7.3 7.4	Зовнішня підтримка регіону із центру Відносини з місцевою адміністрацією Криміногенна обстановка Засоби масової інформації	4 6 3 2
	Усього балів	100		Усього балів	100

ФАКТОР "РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА"

Підфактори другої групи (Регіональна економіка) оцінюються за такими критеріями:

2.1.Ресурси регіону:

- оцінка якості сільськогосподарських угідь;
- розміщення енергетичних потужностей на території області. Зазначені показники враховують як аграрний, так і промисловий потенціал розвитку.

2.2.Галузева структура:

- обсяги виробництва;
- зайнятість;
- виробничі потужності тощо.

Ми скористалися такими показниками:

— виробництво продовольчих товарів;

— виробництво непродовольчих товарів народного споживання;

— реалізація платних послуг населенню.

Прогресивні зміни галузевої структури знаходять прояв у випереджаючому зростанні виробництва непродовольчих товарів порівняно з продовольчими, а також у прискореному розвитку сфери послуг порівняно з виробництвом товарів.

2.3.Особливий статус регіону:

— наявність (перспектива) вільних економічних зон, які сприяють зростанню інвестицій, залученню капіталу тощо;

— розробка цільових регіональних виробничих чи соціально-економічних програм.

ПІДФАКТОРИ ГРУПИ "ГЕОГРАФІЯ"

3.1. Вид населеного пункту (оцінюється за кількістю населення — чим вона більша, тим більші можливості продажу банківських послуг).

3.2. Зовнішні перевезення (оцінюється за обсягами міжрегіональних перевезень).

3.3. Внутрішній транспорт (характеризується обсягом внутріобласних перевезень. Рівень транспортних перевезень безпосередньо впливає на обсяги грошових потоків у регіоні).

За нашими підрахунками, найпривабливіші регіони за критеріями третьої групи факторів — м. Київ і Київська область, Донецька, Дніпропетровська, Одеська області, АР Крим.

ІНШІ ФАКТОРИ

Визначаючи решту факторів і підфакторів, можна використовувати як статистичні показники, так і експертні дані. Зупинимося на деяких із них.

5.4. "Зацікавленість акціонерів". Цей підфактор віддзеркалює організаційну підтримку експансії банку в даному регіоні. Вона передбачає матеріальні та фінансові ресурси, відповідні організаційні заходи тощо. Звичайно, відчутний вплив на цей підфактор можуть справляти лише великі акціонери.

Для обчислення шостої групи показників — "Матеріально-технічна база" — можна використовувати дані Національного банку України. Зокрема, дуже

Таблиця 2. **Привабливість регіонів України для відкриття підрозділів комерційних банків за фактором "Банківський ринок"**

№ п/п	Регіони	Бали
1	м. Київ і Київська область	65.10
2	Дніпропетровська область	64.70
3	Запорізька область	64.00
4	Донецька область	62.80
5	Харківська область	58.80
6	Полтавська область	58.10
7	Львівська область	54.90
8	Луганська область	50.40
9	Одеська область	48.60
10	Сумська область	43.10
11	АР Крим	42.70
12	Вінницька область	42.50
13	Рівненська область	42.20
14	Миколаївська область	40.80
15	Черкаська область	40.50
16	Хмельницька область	37.20
17	Івано-Франківська область	35.30
18	Херсонська область	30.90
19	Житомирська область	29.50
20	Волинська область	29.40
21	Чернівецька область	28.70
22	Чернігівська область	28.10
23	Кіровоградська область	22.60
24	Тернопільська область	19.30
25	Закарпатська область	18.00

корисним виявився для нас "Бюлетень НБУ" № 5 за 1998 рік. Окрім цього, враховувалися різноманітні можливості створення належної матеріально-технічної бази — купівля або оренда приміщень, будівництво, лізинг тощо. Інформація про витрати на ці цілі в усіх регіонах доступна.

Дещо складніше визначати показники сьомої групи — "Місцева влада". Статистичні дані дають змогу встановити рейтинг за підфактором 7.3 — "Криміногенна обстановка". Підфактор 7.1 — "Зовнішня пітримка регіону з центру", на наш погляд, можна оцінити за кількістю і значенням представників даного регіону в центральних органах законодавчої та виконавчої влади. При цьому ми використали шкалу Лайкерта і розподілили регіони на 5 груп:

0 — нульова підтримка — 2.5 бала;
Н — низька підтримка — 7.5 бала;
С — середня підтримка — 12.5 бала;
В — висока підтримка — 17.5 бала;
П — пріоритетна підтримка — 22.5 бала.

Бали були визначені як середні в п'яти групах (у межах від 0 до 25).

Підфактор 7.2 — "Відносини з місцевою адміністрацією" віддзеркалює підтримку даного банку з боку працівників місцевих органів влади, його акціонерів і партнерів. Щоб визначити цей показник, потрібні об'єктивні експертні оцінки, зроблені керівними працівниками місцевих органів влади.

Підфактор 7.4 "Засоби масової інформації" висвітлює баланс позитивних та негативних матеріалів у провідних газетах регіону, на регіональному радіо й телебаченні. Корисними є експертні оцінки працівників інформаційних підрозділів органів місцевої влади та кваліфікованих журналістів, які пишуть про сферу бізнесу.

Загальні результати розрахунків наведено в таблиці 3.

Як випливає з таблиці 3, найпривабливішим для розвитку мережі філій регіоном є Київ та Київська область (187.06 бала), найменш привабливими — Чернівецька (82.37 бала) та Кіровоградська (82.18 бала) області.

На підставі цих результатів керівництво банку може приймати обґрунтоване рішення щодо розвитку регіональної мережі, а також щодо закриття філій у неперспективних регіонах.

Звичайно, треба враховувати тимчасовий характер отриманих результатів. Наведені в таблиці 3 дані віддзеркалюють ситуацію на початок вересня 1998 року. Із часом показники змінюються. А тому, користуючись зазначеною методикою, доцільно робити розрахунки періодично, з'ясовуючи динаміку певних тенденцій та складаючи на її основі відповідні прогнози.

Таблиця 3. **Загальна привабливість регіонів України для комерційних банків**

Назва регіону	Сума балів	Рейтинг
М. Київ і Київська область	187.06	1
Донецька область	180.44	2
Дніпропетровська область	169.42	3
Харківська область	162.90	4
Одеська область	152.66	5
Львівська область	147.63	6
Запорізька область	144.86	7
Полтавська область	144.00	8
АР Крим	137.54	9
Луганська область	128.21	10
Вінницька область	112.36	11
Черкаська область	110.15	12
Миколаївська область	108.72	13
Хмельницька область	106.27	14
Івано-Франківська область	103.04	15
Рівненська область	102.28	16
Сумська область	101.09	17
Житомирська область	96.82	18
Чернігівська область	93.87	19
Волинська область	93.35	20
Тернопільська область	90.80	21
Херсонська область	89.44	22
Закарпатська область	88.73	23
Чернівецька область	82.37	24
Кіровоградська область	82.18	25

Насамкінець зазначимо, що не вважаємо запропоновані методику та методологію довершеними. Розглядаємо їх як перші практичні кроки до розробки оптимальної моделі функціонування регіональних мереж комерційних банків в Україні. □

Література.

1. Социальное рыночное хозяйство ФРГ (Русская версия). — Целле: Немецкая Академия Менеджмента, 1998. — С.12.

2. Banking with a global vision.— Rotterdam: ABN-AMRO Bank, 1998. — P. 7, 8.

3. Роуз Питер С. Банковский менеджмент / Пер. с англ. —М.: Дело, 1997. — С. 33, 34.

4. Madura I. International Financial Management. Third Ed.-N.-V//West Publishing Company, 1992. — P.637 — 642.

Примітка редакції. *Для порівняння з методикою оцінки і прогнозування інвестиційної привабливості регіонів, розробленою українською компанією "Омета-Інвест", див. Д.Гамалій. Оцінка інвестиційної привабливості регіонів України // Вісник Національного банку України. — 1998. — № 12. — С. 51.*

50-мільйонна Україна не має підручника з хірургії державною мовою.

Протягом останніх тридцяти років доктор медицини Ярослав К. Туркало (США) готує до видання

"КУРС ОПЕРАТИВНОЇ ХІРУРГІЇ"

— підручник із хірургії українською та англійською мовами, призначений для студентів, лікарів та хірургів, у якому будуть висвітлені історія хірургії, повний курс теорії та атлас хірургічної техніки. Праця складатиметься зі 100 розділів, її обсяг становитиме близько 5 000 сторінок, або 10 томів. Це буде перша така праця в українській медичній науці в галузі хірургії.

Автор шукає людей доброї волі, відданих своїй Батьківщині, для фінансової підтримки. Прізвища всіх, хто братиме участь у виданні, будуть подані в цій праці із висловленням щирої подяки.

Працю автор подарує в 2000-му році незалежній Україні.

Yaroslav K. Turkalo, M.D.
University Towers
100 York Street
New Haven, CT 06511
U.S.A.

Інформація із першоджерел /

Зміни і доповнення до "Офіційного списку комерційних банків України та переліку операцій, на право здійснення яких комерційні банки отримали ліцензію Національного банку України"*, внесені за період із 11 листопада по 10 грудня 1998 р.

А. Зміни і доповнення до офіційного списку комерційних банків України

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний фонд, грн.	Дата реєстрації	Реєстраційний номер	Юридична адреса
Дніпропетровська область					
Акціонерний банк "ДІАМАНТ"	ЗАТ	**2 998 500**	17.11.1993 р.	212	м. Дніпропетровськ, вул. Т.Шевченка, 59
АР Крим і м. Севастополь					
"ОБ'ЄДНАНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК"	ВАТ	**5 865 640**	23.12.1991 р.	74	м. Сімферополь, вул. К.Лібкнехта, 5
Одеська область					
Акціонерний комерційний банк "ІНВЕСТБАНК"	ЗАТ	**4 301 150**	31.03.1992 р.	95	м. Одеса, вул. Велика Арнаутська, 2-б

Б. Зміни і доповнення до переліку операцій, на право здійснення яких комерційні банки отримали ліцензію Національного банку України

Назва банку	Юридична адреса	Номер ліцензії	Дата одержання ліцензії	Операції, на право здійснення яких комерційні банки отримали ліцензію НБУ
м. Київ і Київська область				
Комерційний банк сприяння розвитку міського господарства та підприємництва "ХРЕЩАТИК"	м. Київ, вул. Хрещатик, 8-а	158	09.12.1998 р.	1,3,4,7,8,9,10,11,12,13,15,16,17, 18,19,20,21,26,28,29,30,5,14,27
Акціонерний банк "ІНГ БАНК УКРАЇНА"	м. Київ, вул. Комінтерну, 28	190	03.12.1998 р.	4,8,9,11,12,15,17,18,19,20,21, 22,23,27,28,29,30,1,13,16
Дніпропетровська область				
Акціонерний банк "КРЕДИТ-ДНІПРО"	м. Дніпропетровськ, вул. Леніна, 17	70	03.12.1998 р.	1,2,3,4,5,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18, 19,20,21,22,23,26,27,28,29,30,24
Донецька область				
Акціонерний комерційний банк "АЗОВ-БАНК"	Донецька обл., м. Маріуполь, просп. Леніна, 35	87	03.12.1998 р.	1,3,4,9,12,30, операція 9 без фінансового лізингу

* "Офіційний список комерційних банків України та перелік операцій, на право здійснення яких комерційні банки отримали ліцензію Національного банку України" опубліковано у "Віснику НБУ", № 10, 1998 р. Дані, що змінилися, виділено червоним кольором. Назви банків подаються за орфографією реєстраційних записів.

Банки, вилучені з Книги реєстрації банків, валютних бірж та інших фінансово-кредитних установ у листопаді 1998 р.

Назва банку	Номер реєстрації банку	Дата реєстрації банку	Дата закриття банку	Підстава для закриття банку
Акціонерний інвестиційний банк "ЮНІВЕРС"	162	21.04.1993 р.	27.11.1998 р.	Рішення Комісії з питань банківського нагляду НБУ № 437 від 27.11.1998 р.
Інвестиційно-акціонерний банк "ІНТРАСТБАНК"	154	15.03.1993 р.	27.11.1998 р.	Рішення Комісії з питань банківського нагляду НБУ № 438 від 27.11.1998 р.

Матеріал підготував Андрій Ільницький, економіст відділу досьє банків управління координації з питань банківського нагляду НБУ.

Інформація із першоджерел /

Кількість банків, які одержали ліцензію НБУ на проведення операцій

За станом на 10 листопада 1998 р.

№ операції	Назва операції	Кількість банків, які одержали ліцензію на проведення операції
1	Касове обслуговування клієнтів	172
2	Перевезення грошово-валютних цінностей та інкасація грошових коштів	46
3	Відповідальне збереження цінностей клієнтів банку	108
4	Ведення рахунків клієнтів (резидентів) у грошовій одиниці України	176
5	Ведення рахунків банків-кореспондентів (резидентів) у грошовій одиниці України	104
6	Проведення операцій із касового виконання державного бюджету України, в тому числі ведення бюджетних рахунків клієнтів та рахунків державних позабюджетних фондів	7
7	Проведення операцій із касового виконання місцевого бюджету, ведення бюджетних рахунків клієнтів та рахунків місцевих позабюджетних фондів	40
8	Надання та отримання кредитів на міжбанківському ринку	172
9	Кредитування юридичних і фізичних осіб та фінансовий лізинг	174
10	Факторинг	158
11	Вкладення коштів у статутні фонди інших юридичних осіб	135
12	Залучення депозитів юридичних осіб	175
13	Залучення депозитів фізичних осіб	142
14	Емісія цінних паперів	112
15	Ведення рахунків клієнтів (резидентів та нерезидентів) у іноземній валюті та клієнтів-нерезидентів у грошовій одиниці України	159
16	Неторговельні операції з валютними цінностями	159
17	Ведення кореспондентських рахунків банків (резидентів і нерезидентів) у іноземній валюті	135
18	Ведення кореспондентських рахунків банків (нерезидентів) у грошовій одиниці України	135
19	Відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України в іноземній валюті та здійснення операцій за ними	160
20	Відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними	135
21	Залучення та розміщення іноземної валюти на валютному ринку України	131
22	Залучення та розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках	104
23	Валютні операції на міжнародних ринках	67
24	Операції з банківськими металами на валютному ринку України	3
25	Операції з банківськими металами на міжнародних ринках	2
26	Фінансування капітальних вкладень за дорученням власників або розпорядників інвестованих коштів	146
27	Видача поручительств, гарантій та інших зобов'язань за третіх осіб, що передбачають їх виконання у грошовій формі	114
28	Купівля, продаж цінних паперів та операції з ними	128
29	Управління грошовими коштами та цінними паперами за дорученням клієнтів	157
30	Купівля, продаж державних цінних паперів та операції з ними	167

Матеріал підготував Андрій Ільницький, економіст відділу досьє банків управління координації з питань банківського нагляду НБУ.